

Az 1894. nov. 28-i szebeni román választói gyűlés¹

41.

A

1894 nov. 25

A román nemzetiségi sajtó híradása az 1894. nov. 28-i szebeni román választói gyűlés összehívásáról²

G. Tr., 1894, 249. sz.

Lapzárta előtt kaptuk az alábbi felhívást:

„Az erdélyi és magyarországi román választókhöz!

Az ezév jún. 16-i, 321. eln. sz., Szeben megye legfőbb bizottságához címzett rendeletben, amelyet ezév jún. 20-án nemzeti pártunk elnökével is közöltek, a belügyminiszter törvénytelennek nyilvánította a Román Nemzeti Párt létét és tevékenységét, és annak további működését betiltotta.

Ugyanakkor azonban a miniszter kilátásba helyezte, hogy a párt – egyesület alakjában – folytathatja tevékenységét, ha célkitűzései nem ütköznek törvénybe, és ha az 1508/875. sz. min. rendelet értelmében alapszabályokat szerkeszt, és azok jóváhagyását kéri a belügyminisztertől.

Ilyen körülmények között, alulírottak közös megegyezéssel vállaltuk, hogy kikérjük népünk véleményét arra vonatkozólag, milyen lépéseket tegyünk a dolgok mai állásához képest.

Ezokból a román választókat Szebenben ez év nov. 16/28-án tartandó általános gyűlésre hívjuk össze, amelyen megtárgyaljuk említett miniszteri rendelet értelmében a Nemzeti Párt megalakítását.

B

1894 nov. 25

Mocsonyi Sándor nyilatkozata az 1894. nov. 28-i szebeni konferenciáról való távolmaradása tárgyában¹

Drept., 1894, 248. sz.

A román vezető férfiak által e hó 16/28-ára Szebenbe összehívott román választói gyűlésre vonatkozólag a következő nyilatkozatot kaptuk:

Az alkotmány helyreállítása óta a magyarországi és erdélyi román nép politikai helyzete sohasem volt még ilyen nyomasztó.

¹ Az 1894. évi román választói gyűlés tiltakozik a román nemzeti párt tevékenységét betiltó 1894. jún. 16-i belügyminiszteri rendelet ellen, teljes egészében fenntartja az 1881. évi szebeni román nemzeti programot (l. *Iratok* I.155. sz. irat, 645–6. l.), és javasolja a nemzetiségek kongresszusának összehívását. A szebeni gyűlés lefolyásával foglalkozó türelmetlen ellenzéki sajtóhangok (*D*) és Pázmándy viharos interpellációjának (*E*) hatása alatt adja ki 1895. jan. 6-án Hieronymi újabb feloszlató rendeletét a román nemzeti komité ellen. Jellemző körülményként említjük, hogy az események időpontjában, 1894 végén a függetlenségi sajtó több közleményben foglalkozik az asszimilációs mozgalom csődjével, és az „egész országra kiható nagy kulturális célokat szolgáló társadalmi szervezet” létrehozását sürgeti. (*A magyarosítás kérdése* E., 1894. 357. sz.)

² A közlemény eredeti címe: *Cătră alegătorii români din Transilvania și Ungaria!* – Az erdélyi és magyarországi román választókhöz I

¹ A közlemény eredeti címe: *La adunarea alegătorilor români.* – A román választók gyűlésére.

A rendkívüli törvények rendszere kiéleződött, főként egy rendkívüli rendőri és minden irányú politikai üldözőrendszer által, s így ez olyan benyomást kelt, mintha az egész nép államrendőrségi őrizet alatt állana. Ez olyan rendkívüli helyzet, amelyet alkotmányos államokban egy egész népre csak olyan időkben rendelnek el, amikor a törvényes rend zavaros, vagy komolyan fenyegetik azt. Mivel pedig a román nép nem bűnös semmilyen kilengésben, s egyáltalán nem zavarta meg a közrendet, úgy látszik, hogy itt nem a béke és a közrend figyelembe vétele volt a döntő – hanem itt a nemzeti ellenállás nagyarányú rendszabályozásáról van szó.

Ilyen súlyos, rendkívüli helyzettel szemben semmit sem érnek a politikai rögtönzések. Itt sokkal többre van szükség; feltétlenül szükséges, hogy a nemzeti párt sorait szorosabbra zárjuk, szükséges továbbá, hogy komoly, jól megszerkesztett és minden részében jól megszilárdított politikát fejtsünk ki.

Bármilyen elhamarkodott lépés kompromittálhatja az ügyet, súlyosbíthatja a bajt. Ilyen elhamarkodott lépésnek kell minősítenem – a kezdeményezők dicséretes nemzeti törekvésének elismerése mellett – a román választók november 28-ára, Szebenbe összehívott gyűlését is. Mert – mint az jól értesült körökben ismeretes – szükségét érezve, próbálkoztak már azzal, hogy állandósítsák a jól kitervezett politikát, de ezek a próbálkozások még nem értek véget. S hogy az ilyen természetű kísérletek milyen szükségesek – azt mindentől függetlenül az a meghívó is bizonyítja, amellyel a választókat és nem ezek küldötteit hívják meg a konferenciára. Ezzel eltérnek nemcsak az eddig folytatott rendszertől, hanem egyúttal ténylegesen elhagyják a nemzeti pártnak azt a fő álláspontját, amelyet még akkor sem kellene elhagynunk, ha helyeselhetnénk azt a miniszteri rendeletet, amely megszünteti a központi bizottság tevékenységét; de annál kevésbé tudunk eltérni ettől az állásponttól most, amikor ezt a miniszteri rendeletet az alkotmányos alapvető elv szempontjából sértőnek találjuk, mert ebben az esetben az állásponttól való eltérés pártunk létalapjának szétrombolását jelentené, éppen a mi részünkről.

Ezenkívül olyan gyűlésnek, amely az összes választókat a román nép lakta vidékre, mint jelenleg: Szebenbe hívja, az ügy természetéből következőleg helyi érvényű jellege volna, és ezáltal egy ilyen gyűlés elvesztené a román nép egésze képviselésének jelentőségét.

Ezektől a megállapításoktól vezérelve, kötelességemnek érzem, hogy a gyűlést kezdeményező urakhoz azzal a szerény kéréssel forduljak: szíveskedjenek visszavonni a meghívót.

Annak az erkölcsi felelősségnek tudatában, amely a mai súlyos körülmények között a Nemzeti Párt legszerényebb tagjára is ránehezedik – kötelességemnek tartom egyúttal kijelenteni, hogy abban az esetben, ha ezt a gyűlést mégis megtartanák, lelkiismeretem nem engedné meg, hogy ezen az alapjaiban elhibázott gyűlésen részt vegyek.

Ha valamikor érvényes volt, úgy jelen helyzetre leginkább áll a román közmondás: „A sietőség elrontja az ügyet”.

Temesvár, 1894. november 23.

Mocsonyi Sándor.

C

1894 nov. 28

Az 1894. évi szebeni román választói gyűlés határozatai¹

Tel. Român, 1894. nov. 29. 124. sz.
Păcățian, VII. 720–22. l.

1. Az erdélyi és magyarországi román választók gyűlése, amelyet 1894. november 28-ára Szebenbe hívtak össze, hogy véleményt mondjon a belügyminiszter f. é. június 16-i 321. számú rendeletéről, amely betiltja a Román Nemzeti Párt tevékenységét, és elrendeli, hogy a kormány

¹ A közlemény eredeti címe: *Adunarea națională* – Nemzeti gyűlés.

által jóváhagyott alapszabály szerinti egyesületet alakítsanak – ezt a rendeletet alkotmányellenesnek jelenti ki, mivel nem alapszik az ország egyetlen pozitív törvényén sem. Ezt az önkényes eljárást az ország egyetlen politikai pártjával szemben sem alkalmazták, mivel ez az állampolgárok egyik sarkalatos jogát semmisíti meg.

A gyűlés ünnepélyesen tiltakozik ez ellen, és határozottan kijelenti, hogy a román nép, elidegeníthetetlen politikai jogainak tudatában, visszautasítja ezt a javaslatot, amely szerint léte és politikai tevékenysége a kormány önkényétől függne.

2. A gyűlés kijelenti, hogy az erdélyi és magyarországi Román Nemzeti Párt teljes egészében fenntartja az 1881. máj. 12., 13. és 14-én a román választók képviselőinek szebeni általános értekezletén megszavazott politikai programot, és e program megvalósításáért a Nemzeti Párt a jövőben is küzdeni fog minden módon és minden törvényes és alkotmányos eszközzel. Ugyanakkor a gyűlés kijelenti, hogy a központi bizottság tagjait, akiket az 1892. jan. 21. és 22-i nemzeti konferencia választott és azokat is, akikkel a bizottság utólag kiegészült – a párt bizalmi embereinek tekinti.

3. A román választók gyűlése ünnepélyesen tiltakozik azon politikai üldözések ellen, amelyek elidegeníthetetlen jogaiért folyó törvényes és alkotmányos tüntetések nyomán – minden téren elkezdődtek a román nép ellen. Mert, bár ezek a tüntetések teljes csendben zajlottak le, anélkül, hogy a közrendet zavarták volna, és sértették volna a haza többi polgárának jogait, szabadságát és biztonságát, mégis sok románt megtámadtak, és a román nép áldozatkész harcosai ellen túrhetetlen üldöző, önkényes és megfélemlítő rendszert alkalmaztak, sőt még a román egyházi jogokat is, amelyeket az ország alkotmánya biztosít, önkényesen megsértettek, betiltották a tanítói egyletek gyűléseit, a püspöki² zsinatokat, sőt még az iskolai és egyházi kongresszusokat is – ezáltal még kulturális és felekezeti téren is lehetetlenné tették a románok tevékenységét és szabad fejlődését.

4. Amióta küldötteink 1893. júl. 24-i konferenciája azonosította magát a 25-ös bizottságának egész tevékenységével, teljesítve a megbízatást a nép nevében is, azóta a kormánynak ezen bizottság ellen a hírhedt Memorandum-pör megkezdésével elindított eljárását – az egész román nép ellen irányuló tetteknek kell tekinteni.

5. A gyűlés ez alkalommal is elítéli a kormány politikáját, a mely a „magyar nemzeti állam-eszme” nevében még azt a kevés jogot sem méltatja figyelemre, amit a nemzetiségi törvény biztosít, és új törvényekkel igyekszik megakadályozni fejlődésünket, amilyenek például az iskolai törvények, az egyházi törvénytervezetek és a telepítési törvény, amelyekkel a nemzetiségek teljes megsemmisítését igyekszik elérni.

6. A legfőbb érdekre, az egyetértésre és az összes nemzetiségek békés és szabad fejlődésére tekintettel, akik együttesen alkotják az államot, a mi közös hazánkat, a gyűlés javasolja a nemzetiségek kongresszusának összehívását, amelyen közös program alapján, de a Román Nemzeti Párt hamisítatlan programjának fenntartásával működünk közre minden nép kulturális, nemzeti és politikai javáért és fejlődése érdekében.

7. A gyűlés leghálásabb köszönetét fejezi ki mindazoknak az államférfiaknak, újságíróknak és a román nép barátainak, akik igaz ügyünket igazságosan méltányolták, és lelkesen támogatták a művelt világ színe előtt.

Hasonlóképp hálánkat fejezzük ki regáti testvéreinknek is, akik ezekben a nehéz napokban sem feledkeztek meg rólunk.

8. Azzal a törekvéssel szemben, hogy politikai harcainkat irredenta jellegű harcoknak minősítsék, amelyek az állam egységét akarnák megtámadni, a román választók gyűlése visszautasít minden hasonló gyanút, mivel a Román Nemzeti Párt kezdettől törvényes eszközökkel és törvényes úton harcolt, és harcol ma is.

² Szószertint: papi.

D

1894 nov. 29

A függetlenségi sajtó távirati tudósítása az 1894. nov. 28-i szebeni román választói gyűlésről¹

E., 1894, 331. sz.

Nagyszeben, nov. 28.

Az oláh túlzók ma tartották meg Nagyszebenben tiltakozó gyűlésüket.

A Mocsonyi-féle nyilatkozat meg az oláh lapok osztozkodása egyszerre dugába döntötték a nagyszebeni népgyűlés összehívóinak kilátásait. Az erdélyrészi megyékből idecsődített intelligensebb oláh közönség, melynek nagyrésze már a gyűlés előtt napokkal bevonult Szebenbe s csak itt értesült Mocsonyiék álláspontjáról, ép úgy meghasonlott, frakciókra szakadozott, mint a sajtója.

Ez a szakadás már a múlt este megtartott ismerkedési vacsorán kifejezésre jutott. Az ismerkedési estélyről száznál több olyan egyén maradt ki, a ki a gyűlésen tényleg részt akart venni, Nagyszebenben megjelent és a kinek az estélyen való megjelenésére feltétlenül számítottak.

Ilyenformán az estélyen kizárólag a gyűlés egybehívói domináltak a helyzetet. Felköszöntők nem voltak, hanem asztalok szerint csoportosulva tárgyalták Mocsonyi álláspontját olyan kifakadások közben, a melyek első tekintetre észrevehetővé tették, hogy itt a mérsékeltnek egyetlen barátja nincs. Izgatott jelenetek váltogatták egymást késő éjszakáig s hajnal felé alapos kis *verekedés tetőzte be a mulatságot* egy kávéházban, a hová az ismerkedési estély több vendége átrándult és a hol az ismerkedésről kimaradt közönségnek egy csoportja mulatott.

Verekedés egyébiránt három helyen is történt a múlt éjszaka. Egy Hermann-téri korcsmában *Felegyán* Silimon vidéki parasztot véresre verték, mert Mocsonyit éltette. A Mészáros-utczában *Diembrava* Györgyöt, az estélyről kimaradt egyik egyetemi hallgatót bántalmazták korcsmából hazatérő diáktársai. A fiatalembernek bevették a czilinderét, összeszaggatták a felöltőjét, a botját pedig kettétörték, nem tekintve azt sem, hogy egy nőt kísér hazafelé, a ki ilyenformán egyedül maradt. Legnagyobb verekedés volt a fapiacson. Itt egy vidéki román körjegyző sérült meg legjobban, a ki miatt az összetűzés támadt. A jegyző vezetése alatt érkezett, más faluból való atyafiak ugyanis *pénzt követeltek a jegyzőtől* abban a hitben, hogy a gyűlés rendezői nála deponálták az ételmezési költséget s hogy a jegyző csak a saját falujabeli oláh küldöttek közt akarja azt kiosztani. A jegyzőnek a saját falujabeliek pártját fogták, de az összetűzésben vereséget szenvedtek s ma reggel a jegyzővel együtt ütésektől dagadt arcczal hazautaztak.

A havasi oláhság, melynek érkezését a reggeli vonattal várták, legnagyobb részben kimaradt. Csak a *szkeritordi* küldöttek érkeztek meg a vasúton, a többi otthon maradt, mert *keveselte az útiköltséget*. Annál több oláh paraszt jött a városba gyalogszerrel Szelistye, Válya, Szibiel, Kakova, Orlát, Resinár községekből és Vízaknáról.

A gyűlés rendezősége körében fejtelenség uralkodott. Már elmúlt volt a gyűlés megkezdésének az órája s még mindig nem tudtak megállapodni a gyűlésnek előterjesztendő javaslat egyik vitás, pontja tekintetében. Voltak, a kik bizalmatlanságot akartak szavaztatni Mocsonyiéknak, mások ellenben ez irányban minden kísérletet megengedhetetlennek tartanak az opportunitás szempontjából.

Némelyek arra törekedtek, hogy a gyűlést *még egy napig* kihúzzák.

A gyűlés megnyitásakor a teremben mintegy 600 ember foglalt helyet. A hatóságot a polgármester, a megyei aljegyző és a rendőrőrkapitány képviselték. A karzatokon kevés hölgy jelent meg; a *hangulat általában nyomott volt*. A gyűlést *Mangra* Vazul oláh pap nyitotta meg s elmondta, hogy az értekezlet tárgyát az oláh központi bizottságot feloszlató miniszteri rendelet képezi.

¹ A közlemény címe: *A nagyszebeni oláhgyűlés*. (Az Egyetértés tudósítójának távirata.)

Ezek után elnöknek *Popovics* Mihály orsovai lelkészt választották meg.

Russu János javaslatára megválasztották a tisztikart s az ötven tagú bizottságot.

Az elnök délelőtt 11 órakor egy órára felfüggesztette az értekezletet s ez idő alatt bizottsági tárgyalás folyt.

A délutáni ülésen *Russu* szitkozódásokkal telt indokolással nyújtotta be a következő határozati javaslatot:

„A gyűlés kijelenti, hogy 1. a miniszter rendelete a központi bizottság feloszlása tárgyában alkotmányellenes, annak semmiféle törvényben alapja nincs és a leghatározottabban *visszatasítja azt a feltevést, mintha meghajolna e rendelet előtt és a román nemzet politikai működését a kormány önkényétől tenné függővé.*

2. Ragaszkodik eddigi programjához és teljes bizalmát fejezi ki a központi bizottság tagjai iránt.

3. Tiltakozik mindennemű üldözések ellen.

4. A memorandum-pert az egész román nemzet ellen intézettnek tekinti.

5. Elítéli a magyarosodás céljából alkotott törvényeket, rendeleteket és intézkedéseket.

6. Elhatározza, hogy az egybehívandó nemzetiségi kongresszuson részt fog venni.

7. Köszönetét fejezi ki a külföldi sajtónak, a román államférfiaknak, diplomatáknak és testvéreknek, kik a románok ügyét támogatták.

8. Tiltakozik ama gyanúsítások ellen, *mintha a román nemzeti párt irredenta célokat követne.*”

A határozati javaslatot néhány felszólalás után egyhangúlag, lelkesedéssel elfogadták. A gyűlés 2 órakor délután ért véget. A tömeg oláh nótákat énekelve s zajongva oszlott szét.

*

Az újvidéki „Zasztava” legújabb száma üdvözli az oláhoknak a mai napra Nagyszebenbe összehívott nagygyűlését. Elvárja a szerbektől, hogy üdvözölni fogják az oláhokat és egyesülni fognak velök, mert csak az összes nemzetiségek együttműködése küzdhet meg a magyar szovinizmussal. Megemlékezik a nemzetiségi vitáról is, s minthogy a képviselőházban kijelentették, hogy a nemzetiségi kérdés nem pártkérdés, a „Zasztava” szerint ez azt jelenti, hogy a képviselőház a nem magyar nemzetiségekkel szemben egyetlen pártot képez. Ezt iránytűnek veszi a saját részéről, s föl hívja a nemzetiségeket, hogy ők is egy pártot képezzenek a magyarokkal szemben.²

² 1894. dec. 1-én Pázmándy Dénes interpellációt intézett a belügyminiszterhez a nagyszebeni román nemzeti gyűlés és a készülő nemzetiségi kongresszus tárgyában. A függetlenségi politikus erélyes intézkedésekre szólítja fel a kormányt a nemzetiségi kérdésben. Hieronymi belügyminiszter válaszában kijelenti, hogy a kormány nem mulaszt el semmiféle szükséges rendészeti intézkedést, de egy szabályszerűen bejelentett népgyűlést előre nem tilthatott be. A nemzetiségi kongresszus összehívását azonban nem engedélyezi. (Képv. Napló, 1892–97, XXI. 139–142. l.)

42.

A Bánffy-kormány nemzetiségi programja és a „szász paktum” vitája¹

A

1895 jan. 10

*A segesvári kerületi választmány határozatai az erdélyi szász képviselőknek a kormányválsággal kapcsolatos magatartása tárgyában*Kronst. Ztg., 1895, 10. sz.²

Választókerületünk országgyűlési képviselőjét felkérjük, hogy az új miniszterelnöknek, illetve a koronának az új kormány megalakításával megbízott bizalmi emberének terjessze elő az 1890. évi szász programot, azzal a kérdéssel, vajon az új kormány alapelveivel összeegyez-

¹ Az erdélyi szász közélet a Wekerle-kormány válságának hírére megélenkült. A „zöldszász” ellenzék sajtója 1895 elején teszi közzé az 1894. dec. 29-i értekezlet felhívását (*Aufruf an die sächsischen Reichstagswähler*, Kr. Ztg. 1895. jan. 5., 4. sz.), amely szerint a kerületi választmányok, III. a képviselők tisztázzák az új kormánnyal szembeni álláspontjukat: azaz, hogy Bánffy elismeri-e az 1890. évi szász népi programot, nézeteltérés esetén pedig lépjenek ki a kormánypártból.

A segesvári kerületi választmány jan. 13-án Bánffy kinevezésének hírére táviratban szólította fel képviselőjét a kormánypártból való kilépésre. A leschkirchi kerületi választmány – jan. 17-én – szintén az azonnali kilépés mellett döntött. A nagyszebeni, nagysinki és brassói választmányok ugyanolyan feltételekhez kötik a pártállást, mint a segesvári, viszont a medgyesi választmány utasítja a képviselőket, hogy maradjanak benn a kormánypártban.

A szász politikai közvélemény élénk érdeklődéssel kísérte a januári válságot, s ezzel kapcsolatban élesen jelentkeztek a pártszakadás jelei is. A Kronstädter Zeitung jan. 8-i számában már alkormánypártból való kilépés és választógyűlések összehívása mellett foglal állást. A szász képviselők jan. 9-i budapesti értekezlete is megállapította, hogy Bánffy kinevezése esetén nem támogathatják a kormányt. (Sieb. D. Tgbl. jan. 13.) Bánffy kinevezésének híret mindkét párt sajtója egységesen bizalmatlansággal fogadta.

Január 15-én a nagyszebeni választók beadványt intéztek a kerületi választmányhoz, hogy a képviselőket szólítsa fel a kilépésre, és hívjon egybe választógyűlést. Wolff Károly, a központi választmány elnöke tiltakozott ez ellen az eljárás ellen. A hivatalos („feketeszász”) irányzat már ekkor a kormánnyal való megegyezésre törekedett, míg a „zöldek” határozottan szembeszálltak minden opportunistá alkudozással. A Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt jan. 18-i száma már leszögezi, hogy nem lehet elhamarkodottan dönteni, hanem meg kell kísérelni elfogadtatni Bánffyval a szász programot. A Kronstädter Zeitung és a „zöldek” ugyanekkor kijelentik, hogy a Bánffy-kormányban a nemzetiségeket elnyomó Tisza-rendszer folytatóját látják, és tiltakoznak a paktumkísérlet ellen. A Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt január 18-án közli, hogy a szász képviselők négytagú küldöttsége tárgyalta Bánffyval, bemutatta a szász népi programot, és garanciákat kért annak betartására. Ennek alapján létrejött az ún. „szász paktum”, amelyet a szász képviselők a képviselőházi vitában is elismertek. A paktum lényege az, hogy Bánffy kijelentette: az 1890. évi szász népi program tartalma nem mond ellent kormánya programjának, és be óhajtja tartani a nemzetiségi törvény rendelkezéseit. Ennek fejében a szász képviselők benmaradtak a kormánypártban, s továbbra is támogatták a szabadelvű kormányt. A szász kerületi választmányok jóváhagyták a képviselők döntését. Kijelentették, hogy egyelőre nem látnak semmi okot fennforogni arra, hogy képviselők kilépjenek a szabadelvű pártból. Ezzel teljessé vált a szakadás a „feketéek” és a „zöldek” között. A Kronstädter Zeitung, a zöldek lapja vezércikksorozatban támadja a megalkuvó és a nemzeti érdekeket pillanatnyi anyagi haszonért eláruló hivatalos szász politikát. A február 15-én tartott brassói választói gyűlésen azonban a Lurtz Károly által benyújtott zöldszász határozati javaslat, amely nem találja kielégítőnek a Bánffy-kormány által nyújtott biztosítékokat, s a szász képviselőknek a kormánypártól való kilépését követeli, 6 szavazattal kisebbségben maradt a többségi javaslattal szemben, amely jóváhagyta a képviselők elhatározását (Kronst. Ztg. 1895. febr. 16. 39. sz.). A „paktum” határozatai körül alakult ki a Bánffy-kormány első, heteken át tartó, nemzetiségi vitája: a „szász vita” (1895. jan. 19–márc. 1.).

² A közlemény eredeti címe: *Beschlüsse des schässburger Kreis Ausschusses aus der Sitzung desselben am 10. Januar 1895.*

tethetőnek ismeri-e azt el, és vajon ennek következtében elvárhatjuk-e az ebben a programban megjelölt célkitűzések anyagi előmozdítását a magas kormánytól és az ezt támogató szabadelvű párttól.

A kérdéshez csatolja a képviselő úr a leghatározottabb nyilatkozatot, hogy a szász országgyűlési képviselők elkötelezték magukat e program mellett, és ezért ő a szabadelvű pártban való további bentmaradását attól a feltételtől kell, hogy függővé tegye; hogy e program tartalma képezi számára az irányadó vezérfonalat, magatartása számára minden kérdésben, mind a pártértekezleten, mind magán az országgyűlésen.

Ha a kormányfő válasza erre a kérdésre elutasítólag hangzana, akkor a szász népi program 6. pontjának értelmében a képviselő úr terjessze elő döntésre a választógyűlések elé a szabadelvű pártból való kilépésének kérdését.

2. Tekintettel arra, hogy a mi országos egyházunkban meghonosodott lelkesi és lelkesztanítói állások további fenntartása népiskolaügyünk létérdeke, felkérjük a képviselő urat, hogy e kérdésre vonatkozóan is lépjen érintkezésbe a leendő miniszterelnökkel és kultuszminiszterrel, és abban az esetben, ha erre a kérdésre nem kap megnyugtató, ezen intézmény további fennmaradását biztosító nyilatkozatot, ezt az ügyet is hozza választói elé, és ezáltal nyújtson nekik alkalmat arra, hogy nyilatkozzanak a képviselő úr általuk kívánt további magatartását illetően a kormány irányában.

3. A képviselő urat felkérjük továbbá arra, hogy igyekezzen elérni az összes szász országgyűlési képviselők egységes eljárását a fenti két határozati pont végrehajtásánál, anélkül azonban, hogy ő maga a végrehajtást ezen fáradozás sikeréhez kötné.

4. A fenti határozatokat azonnal közölni kell a képviselő úrral haladéktalan végrehajtás végett, és egyben az összes szász kerületi választmányokkal, azzal a kéréssel, hogy csatlakozzanak hozzá és képviselőiket ennek értelmében tájékoztassák.

B

1895 jan. 18

Az „Egyetértés” tudósítása: „A szászok és a Bánffy-kormány”

E., 1895, 18. sz.

Bánffy Dezső bárónak miniszterelnökké történt kinevezetéséről a híreket a nagyszebeni szász közönség – mint nagyszebeni tudósítónk táviratozza – teljes hitetlenséggel fogadta, míg a faktumról a királyi kézirat közlése után meg nem győződött. A kinevezés ténye leírhat[an]lan megdöbbenést okozott nemcsak a szászok, hanem a románok között is, akiknek aggodalmát éppenséggel nem csökkentti az a körülmény, hogy a belügyminiszteri tárcza nem a Bánffy báró kezében van. A nemzetiségek az egész kormány összeállításában egyszerű taktikát látnak, amelynek a révén Bánffy báró nemzetiségi politikája a maga teljességében érvényesülhet, anélkül, hogy Bánffy báró közvetlenül exponálná magát. Ezt a célt látják kifejezve a szászok abban, hogy a miniszteri tárczák legnagyobb része, amelyeknek hatásköre a nemzetiségek érdekeit érintheti, csupa epigonokkal lett betöltve, a kikről még azt sem lehet állítani, hogy valaha önálló politikai akaratnak legcsekélyebb jelét is adták volna. Ma délután a segesvári határozat ügyének s egyéb tennivalóknak megbeszélése céljából népes zárt értekezlet lett volna, de az ígérkezett tagok az értekezlet kezdete előtt hét tag híján *kimentették magukat*. Ezért az értekezletet nem lehetett megtartani.

C

1895 jan. 19

*Br. Bánffy Dezső miniszterelnök képviselőházi bemutatkozó beszédének nemzetiségi programja*¹

Képv. Napló, 1892–97, XXII. 5. 1.

(Részlet)

...Irányzatunk határozottan szabadelvű leendő; törekvésünk lesz a magyar állam magyar nemzeti irányban való fejlesztése, a magyar állameszme biztosítása és fenntartása, (*Helyeslés és éljenzés jobbról*) minden ez ellen irányuló törvényellenes és államellenes tendenciák és izgatások határozott leküzdése és elfojtása. Az egységes magyar állam magyar jellegének első sorban leendő ápolását korlátok közé szorítani nem engedjük. Tekintetbe vesszük azonban azon jogos igényeket, melyeket nem magyar ajkú honfitársaink az 1868-ik évi XLIV-ik törvényzikk alapján az egységes nemzeti jelleg korlátozása nélkül támaszthatnak.

Horvát–Szlavon–Dalmátországhoz való viszonyunkat az 1868. évi egyezmény szabályozza. Ez egyezmény határozmányait minden irányban szigorúan fentartani kívánjuk, s oda fogunk törekedni, hogy a mindinkább barátságosabbá alakult testvéries jó viszony mentül szilárdabbá és bensőbbé váljék.

D

1895 jan. 19

Sierbán Miklós felszólalása és Br. Bánffy Dezső miniszterelnök válasza a magyarországi nemzetiségi kérdés állapotáról

Képv. Napló, 1892–97, XXII. 21–24. 1.

Sierbán Miklós: ...Én, t. ház, egy perczig sem habozom kijelenteni, miszerint a nemzetiségi kérdés teljes megoldása, minden egyes kabinetnek „conditio sine qua non”-ja, és joggal vártam én is, és várta az egész ország, hogy a miniszterelnök úr egy határozott programot fog mondani, nem pedig bujkálni „ibis-redibis” Pythia-féle jóslatokkal. A miniszterelnök úr beszéde emlékezetembe idézte Castelar Emil azon mondását, hogy az ajkak nem taníthatják igazság gyanánt azt, a minek ellenkezőjét érzi a szív.

A nemzetiségi kérdés megoldásától függ a maga egészében a haza nagysága s minden egyes polgár boldogulása.

Mert csak röviden kérdem önöket: vajjon megelégedett s boldog azon család, a melyről az tartatik, hogy az egész külvilággal egyetértésben és békességben van, a maga belsejében azonban, saját tagjai között, a legnagyobb egyenetlenkedés és ellenségeskedés uralkodik?

Röviden ez jelenlegi képe a mai helyzetnek az országban...

...Nem akarom most taxatívén elősorolni azon bizonyos lépéseket, a melyekre elodázhatatlan szükség van úgy a kormány, mint a t. képviselőház részéről, a kérdés tisztába hozatala végett; minthogy azonban t. ház legtöbb tagja a nemzetiségi kérdésben elfogult, kizárólagos és önző politikát vall, szükségesnek tartom egyelőre a következőket kijelenteni.

Magyarország nemzetiségei, melyek a népesség kétharmad részét képezik, (*Ellentmondások*

¹ „A kormány – az 1895. jan. 17-i minisztertanácsi jegyzőkönyv szerint – el van határozva, a már megalkotott három egyházpolitikai törvényt az ezen törvényekben megállapított időpontig végrehajtani, a még függőben lévő két törvényjavaslatot pedig lényeges elveire nézve szintén fen[n]tartani s oda hatni, hogy azok is mielőbb törvényerőre emeltessenek, a közigazgatási reformot illetőleg (pedig), hogv a közigazgatás az önkormányzati hatáskör tágítása mellett államosíttassék.” (MT 1895: III/1.)

és felkiáltások: *Ez nem áll! Zaj!*) a közjogok gyakorlásából legnagyobb részt ki vannak zárva, szorosan vett nemzetiségi jogaik gyakorlásától a legevidensebben, teljességben el vannak tiltva, ezen jogok teljes gyakorlását akarják elérni, s azokat ők a legalkotmányosabb eszközökkel óhajtották és óhajtják visszahódítani, ezen aspirációk pedig könnyen realizálhatók, mert azokat csakis ezen állam határai között kívánják elérni.

Ünnepélyesen kijelentem tehát, hogy mindama ellenkező nézetek és állítások, melyek ezekkel szemben korpoltáltak, tendencióznak és rosszindulatúak.

Ezekkel egyidejűleg szükségesnek tartom kijelenteni azt is, hogy a nemzetiségek összességében és speciel a román nép, úgy a múltban, mint a jelenben az állam területi integritását fenn tartva, ő Felsége magas trónjához mindig a legnagyobb hűséggel és ragaszkodással viseltetett.

Elismerem és hiszem, hogy a t. képviselő urak is velem egyetértenek, a midőn azt állítom, hogy elég nehéz a kormányzat egy olyan államban is, a melyet egyajkú nép, egy nemzetiség lakja, annál nehezebb egy poliglott országban, minthogy azonban a sors így összehozott bennünket, azt hiszem, uraim, hogy legeminensebb feladatunk nekünk, mint valóságos testvéreknek együtt oda működni, hogy államunkat közös erővel kellő magaslatra emeljük, a legnagyobb fokban dicsőségesen erősítsük, ez lévén egyrésztől ő Felségének erős akarata, másrésztől pedig a mi közös óhajunk és létérdekünk...

Én nagyon hiszem, és majdnem biztosan merem állítani, hogy ezen krízis okainak, melyekről a volt miniszterelnök úr, mint a jelenlegi, itt a parlamentben semmi áron nem akart beszámolni, legjelentősebbje az ő szerencsétlen nemzetiségi politikája volt, és ez volt oka annak is, hogy a miniszterelnök úr nem fogadhatta el a belügyi tárcát.

Ha tudnám, hogy nem fárasztom a t. házat, előszámlálnám pontról pontra, esetről-esetre, hogy a nemzetiségek és speczialiter mi románok, mily csekély és elenyésző számban vagyunk képviselve a közhivatalokban, miképen vannak eltorlaszolva mindazon utak, melyek nyelvünk és közművelődésünk fejlődése felé vezetnének, miképen bújdosik és kénytelen kivándorolni fiatal nemzedékünk, a mely középiskolákat és esetleg egyetemeket végzett, idegen államokba s különösen a szomszéd Romániába, hogy ott mindennapi kenyerét megkereshesse.

Hinc illae lacrimae!!

Jelen küzdelmünk jogosultsága az, hogy a nemzetiségek és főleg a román nép mindenek felett meg van győződve arról, hogy ez ország sok ezredév múlva is ugyanazon népek által lesz lakva, a melyek azt ma lakják.

A román nép elég szívós arra nézve, hogy ellentálljon a kormányok mindazon tendenciáinak, melyek az ő nemzetiségi jellegéből leendő kivetkezését czélozzák. És ha elmentek Bécsbe a királyhoz, (*Felkiáltások balról: A császárhoz!*) igenis, a királyhoz. Szerencsém volt átadni Bartha képviselő úrnak egy memorandumot, mely bizonyítja, hogy igenis a királyhoz fordultak. Mondom, ha a román nép panaszt emelt 1892-ben ő Felségéhez intézett memorandummal, s talán egész Európa előtt is, ezzel meg akarta mutatni, be akarta bizonyítani, hogy mindazon erőlködések illúziórusak, s hogy a Tisza Kálmán által inaugurált politika, mely végre őtet is elseperte, a mely lépésről-lépésre követve lett az utána következő kormányok által is, csak arra való, hogy közös hazánk polgárai között a legundokabb fajgyűlöletet idézze elő, a mit, úgy látszik, el is értek.

Meg akarta mutatni, hogy Erdély uniójának dacára Erdélyországban még mindég léteznek törvények, melyek az önök által annyira gyűlölt abszolutizmusra emlékeztetnek.

Meg akarta mutatni továbbá azt is, hogy léteinek törvények, melyek az összes alkotmányos faktorok teljes hozzájárulásával hoztak mint ő Felségének kinyilvánított óhaja, mint például a nemzetiségi, az egyházak autonómiáját biztosító törvények, és hódolatteljesen meg akarta kérdezni ő Felségét, hogy bír-e tudomással arról, hogy a nemzetiségi törvényből a magas kormányok egy árva betűt sem tartanak meg, és hogy egyházunkat és iskolánkat biztosító törvénnyel a magas miniszterek rendeletek által kényük-kedvük szerint rendelkeznek?

Meggyőződést akartak szerezni, hogy megegyeztethető-e az alkotmányos élet feltételei a kormányok részéről a törvények meg nem tartása, sőt azoknak lábbal való tiprása?

S most a parlament ítéletére bízom, s kérdem a t. képviselőházat, hogy miféle logika alapján történik az, hogy azok kikerülnek csak azt mondják, hogy bizonyos törvények ellen agitálnak és azok megváltoztatását alkotmányos úton akarják, börtönbe viszik, míg azok, kikerülnek a levegőben be van bizonyítva, hogy alkotmányunk egyes alaptörvényeit nemcsak, hogy nem tisztelik és meg nem tartják, hanem lábbal tiporják, miniszteri bársonyszékben ülnek? *(Derűlt-ség balfelől.)*

S most, remélem, nem lépem túl az illem határait, a midőn azt állítom, hogy páratlan a kormányok igazságszeretete, a midőn oly egyéneket, a kik, hogy ezen folytonos és undok egyenetlenkedésnek egyszer vége vessék, Bécsbe mentek ő Felsője magas trónusához panaszaiikkal, minden ok nélkül tömlöcökbe vetnek s határtalan hidegvérrel éveig ott hagynak tespedni.

S kérdem: mi alapon?

Mert ő Felsőjéhez Bécsbe mentek?

Nem akarom t. ház, jelenleg bizonyítgatni, hogy Magyarország királya nemcsak Bécsben, hanem Pétervárott is Magyarország királya.

Mással fogom jelenleg a dolgot megokolni.

Az önök miniszterei minden az államot érintő ügyekben ő Felsőjéhez napról-napra Bécsbe zárandokolnak, *(Egy hang a szélső baloldalon: Ez igaz!)* ott teszik le a hűségi esküt, ott adják be lemondásaikat, sőt Lukács Béla volt kereskedelemügyi miniszter úr Ischlben tette le esküjét. *(Mozgás.)*

De ez még csak hagyján, hanem, mi több, az osztrák miniszterekkel leendő tárgyalásokra is folytonosan Bécsbe veszik útjokat.

Mondják meg, kérem, hányszor láttak önök osztrák minisztert hivatalosan Budapesten, vagy Budapestre lerándulni? *(Igaz! a szélső baloldalon.)*

Avagy „Si duo faciunt idem, non est idem?”

Avagy Magyarország, mint állam, nem egyenlő faktor Ausztriával?

Egyébiránt, ha azon eshetőség állana be – a mely nem valószínű – hogy az önök miniszterei nem sétálnának fel Bécsbe, akkor a románok sem fognak oda menni panaszaiikkal. *(Mozgás.)*

De, uraim, mi az oka annak, hogy a románok kénytelenek a királyhoz menni panaszaiikkal?

Sajnos, s ezerszer sajnós, hogy erre az önök kormányai kényszerítették, legnagyobb részt basáskodó főispánjaik által, mert azt tapasztalták, hogy mindenütt süket fülekre akadnak s e ház kapujára ráillenek Dante ama szavai, a miket a pokol kapujára írt: „Lasciate ogni speranza, voi chi entrate.”

Töröljék le ezt az ominózus feliratot, módosítsák a választási törvényt liberális irányban, mondjanak le a kormánypresszióról és a vesztegetésről, s legyenek meggyőződve, hogy a románok azonnal be fognak jönni, mert ők a testvéri jobbot soha vissza nem utasították. *(Mozgás jobbfelől.)*

A román nép az utolsó időben folytatott küzdelme által, melynek a jelen század történetében párja nincsen, be akarja fényesen igazolni, hogy az egymásután következő kormányok részéről a nemzetiségek ellen kezdett irtóháború által az ország maga az, mely legtöbbet veszít.

A román nép nem kér kegyelmet, ő mintegy hárommillióból álló nép, mely úgy anyagilag, mint vérevel egyaránt adózik e hazának, saját törvényes jogait követeli, önök pedig csak akkor szüntessék be az üldözést és bebörtönzést, a midőn teljes lelkükből meg lesznek győződve, hogy ezt a haza közös jóléte, s mindenkifelett nemzeti existenciájuk követeli. Legyenek meggyőződve, hogy amaz elv: „oderint, dum metuant” reánk nem alkalmazható.

Kötelességemnek tartottam, hogy akkor, a midőn a jelen kabinet újjáalkotását itt a parlamentben hivatalosan tudomásul vesszük, a kormány és a parlament becses figyelmét felhívjam ezen elsőrendű kérdésre, s ezért kérem önöket, tegyék félre csakis az utópiák világába való elérhetetlen óhajokat. Közös bizalommal, közös erővel lássunk hozzá ezen fontos ügy kimerítő

tárgyalásához, mert a nemzetiségi kérdés kiegyenlítésével a trón és a közös haza nagyságát, boldogulását és teljes fényét fogjuk elérni. Mondják el önök is, miniszter urak, az 1861. évi reskriptum azon részét, mely így végződik:

„Komolyan óhajtunk méltányosak lenni a közöttünk lakó más nemzetiségű honfitársaink igényei iránt s azt akarjuk, hogy ne csak törvények, ne csak szerződések, hanem közös érdekek, közös érzelmek egyesítsenek bennünket”.

Adja a jó Isten, hogy úgy legyen! (*Mozgás.*)

B. Bánffy Dezső miniszterelnök: T. ház! Nem kívánok most Sierbán Miklós képviselő úrnak a nemzetiségi kérdésre vonatkozó hosszabb beszédjével foglalkozni. Azt mondja ő, s osztom nézetét, hogy ezen kérdéssel Magyarország kormányának alaposan és határozottan kell foglalkoznia. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Igenis tisztába kell hozni azt a kérdést, mely határig lehet Magyarországon a nemzetiségi aspirációkat megengedni. (*Egy hang a jobboldalon: Semeddig!*) Én azt hiszem, hogy akkor, midőn az előző kormány a memorandum kérdésével foglalkozott, azokat a jogosulatlan aspirációkat látta jelentkezni, melynek érvényesülését mi sem fogjuk megtűrni. (*Éljenzés a jobboldalon.*) Biztosíthatom a t. képviselő urat, hogy daczára annak, hogy ezt tűrni nem akarjuk, mégsem a visszavonulás, vagy a párt tagjai számának szaporítása volt az oka annak, hogy belügyminiszterré nem lettem. Azon bizalommal, mellyel ő Felsője engem kitüntetett, korlátokat nekem nem szabott, és kabinetem összeállításában szabad kézzel rendelkeztem. Tisztán fizikai okoknál fogva, a belügyminiszter elfoglaltságára való tekintettel, és azért, hogy a politikai kérdésekkel, a pártviszonyokkal részletesen és alaposabban foglalkozhassam, láttam indokoltnak, hogy a belügyi tárcát magamnak meg ne tartsam. Nem visszavonulás, nem nézeteinktől való eltérés, de egészen őszintén az említett okok vezettek engem ez elhatározásnál. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*) Ebből azonban nem következik, t. képviselőház, hogy a mint más oldalról szeretik állítani, én a nemzetiségek jogos igényeit, törvényen alapuló jogos követeléseit kielégíteni nem óhajtom. Igenis kötelessége ez minden kormánynak, mert kötelessége a törvényeket végrehajtani, de kötelessége azon határig, a meddig a mi viszonyainkat tekintve, a magyar egységes, nemzeti állam azokat megengedi. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) Ez fog engem is irányítani, ez lesz az én kötelességem. (*Helyeslés jobbfelől.*)

E

1895 jan. 21

Gr. Bethlen Gábor, Meltzl Oszkár, Br. Bánffy Dezső miniszterelnök, Herman Ottó és Sierbán Miklós felszólalásai a „szász paktum” képviselőházi vitájában

Képv. Napló, 1892–97, XXII. 31–33., 36–38. l.

Gr. Bethlen Gábor: ...A t. miniszterelnök úr első fölszólalása alkalmával hangoztatta azt a hazafias magyar irányzatot, melyet a kormány jövőre gyakorolni fog az országban. Megvallom hajlandó lettem volna, ismervé tisztelt egyéniségét, ebben csakis hazafias irányt találni, azonban az én reményemet és hitemet a jövőben megingatták azon meg nem czáfolt híresztelések, melyek úgy a lapokban megjelentek, mint köztudomású események, hogy az ország legkisebb nemzetiségének frakciója Segesvárott, népgyűlést tartott, melyen egy nagy pronunciamentot határoztak el, Szeben követte, azután Brassó, s mind azt tárgyalják, kell-e nekik b. Bánffy Dezső vagy sem, tehát nem a kormányrendszer ellen nyilatkoznak, hanem személyes politikát csinálnak. Én úgy tartom, hogy megalkudni ilyen egyénnel, ha itt a parlamentben lehetséges is, azon kívül lehetetlen. De megalkudni egy 140 ezer lelket számláló nemzetiségi frakcióval, az nagyon lealacsonyító a magyar állameszme szempontjából is. (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*)

A nemzetiségi kérdés egyáltalában nem ilyen eszközökkel fog megoldatni. A kormány figyelme oda irányuljon, hogy a kiküldött exponált közegeket oly hazafias érzelem vezesse,

hogy az a propaganda, mely eddig csak Szebenben mert napvilágra jönni, legalább csupán ott maradjon. Ez a pronunciamento megtörtént most már Segesvárt, pedig tudjuk jól, hogy ott jámbor nép lakik, mely az ily nemzetiségi agitációban csak nagyon mérsékelt részt vett eddig. Ha tehát négy esztendei dédelgetés után Segesvárt is elégedetlenek, és nemzetiségi fejüket felemelik, akkor kérдем, hogy az ország más nemzetiségi vidékein is így fognak-e a kormánnyal és szabadelvű párt hazafias érzelmeivel elbánni? Én fölhívom ezen közegek megbízhatatlanságára a magas kormány figyelmét. Konkrét eseteket tudnék felhozni, még a múlt évben kimutattam egy néhányat Szeben vármegyében; rámutattam mennyire nincs helyén Nagy-Küküllő vármegye főispánja ott, a hol van; a következmények teljesen beigazolták akkori állításaimat.

Ezekre akartam fölhívni a kormány figyelmét; remélem, hogy megismerkedve a helyzettel: ez irányban is fog intézkedni. En meg vagyok győződve, hogy azon akár törvényes, akár a gyakorlaton nyugvó nemzeti vívmányokból, előnyeinkből, melyekből oly kevéssel bírunk, semmi eladni valónk nincs, mi oly keveset bírunk ezekből, hogyha azt 13 szavazat elnyeréséért vagy más indokokból megcsorbítjuk, akkor elveszítjük azt a keveset is, és ezzel életföltételünket is tönkretesszük. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Gr. Esterházy Kálmán jegyző: Meltzl Oszkár!

Meltzl¹ Oszkár: T. Képviselőház! (Halljuk! Halljuk!) Nem mulaszthatom el, hogy az előttem szólott t. képviselő úr beszédére, a melyben egyebek között a szász képviselőkkel is foglalkozott, néhány rövid szóval ne reflektáljak. (Halljuk! Halljuk!) Az igen t. képviselő úr szemére lobbantotta az új kormánynak, hogy a szászokkal bizonyos megalkuvásokra, paktumra lépett. (Fölkiáltások a szélső baloldalon: Talán nem igaz?) Az, hogy valamely új kormány akár egy párttal, akár egy frakcióval vagy érdekcsoporttal érintkezésbe lép, midőn állását elfoglalja, nagyon közönséges dolog. (Mozgás balfelől.) Ez előfordul mindenütt. Előfordult ez nálunk is, és elő fog fordulni a jövőben is. (Felkiáltások a szélső baloldalon: Elég baj!) Azért én... (Zaj a szélső baloldalon.)

Elnök: Kérem a képviselő urakat, méltóztassanak meghallgatni a szónokot! (Helyeslés.)

Meltzl Oszkár: ...ezen ellenvetéseket jogosultaknak nem tartom, sőt azt hiszem, hogy elfogulatlanul ítélő ember abban, ha valamely kormány a képviselők között létező különböző frakciókkal...

Bartha Miklós: Helyi érdekű frakció! (Zaj.)

Meltzl Oszkár: ...érintkezik, hibát látni nem fog. Ezért ez, t. képviselőház, nem csinálok semmi titkot belőle, megtörtént ez alkalommal is. (Zaj és mozgás a bal- és szélső baloldalon.)

Elnök: Kérem a képviselő urakat, ne zavarják a szónokot! (Halljuk! Halljuk!)

Meltzl Oszkár: Meg fogom mondani, egész nyíltan és leplezetlenül, hogy miből állott ez az érintkezés. (Halljuk! Halljuk!) Ismeretes, t. ház, hogy azon időtáiban, midőn a jelenlegi miniszterelnök úr még egy szászoktól lakott megyének volt a főispánja, (Halljuk!) közötté és a szászok között mély differenciák keletkeztek. De ne méltóztassék elfelejteni, hogy az oly időben történt, midőn a szászok állása egészen más volt mint jelenleg, (Halljuk! Halljuk!) midőn a szászok és a magyarság között nagy úr tátongott, midőn mindkét oldalról a legnagyobb bizalmatlanság uralkodott, és a midőn a magyar közvélemény – igen csekély kivétellel – meg-egyezett abban, hogy a szászok az állam ellenségei. (Nagy mozgás a szélső baloldalon! Fölkiáltások: Ezt mutatja a Schulverein!) Én azt hiszem, az igen t. miniszterelnök úr akkori állásában a szászokra vonatkozó ezen felfogásban szintén osztozkodott. Természetes tehát, hogy az ő akkori magatartása a szászokkal szemben más volt, mint lett volna, hogyha ezen vád alaptalanságáról, vagy ha szabad magamat ekképpen kifejeznem, ezen vád abszurditásáról meg lett volna győződve. Én azt hiszem, sőt meg is vagyok győződve, hogy ma, a midőn a viszonyok nagyon is megváltoztak ebben a tekintetben, talán ő is más nézeten van.

Ónody Géza: Jól megdicséri főispánságát! (Zaj.)

¹ *Meltzl Oszkár (1843–?) erdélyi szász nemzetiségi politikus, a nagyszebeni jogakadémia tanára, Nagyszeben országgyűlési képviselője.*

Meszlény Lajos: Kell a szavazatuk neki! (*Halljuk! Halljuk!*)

Meltzl Oszkár: Másrésztől azonban azon előzmények után nem lehet csodálkoznunk azon sem, hogy a szász népben az ő személye iránt mély bizalmatlanság támadt ebben a tekintetben, amikor az új kormány megalakítására meghívott. (*Nagy zaj a bal- és szélső baloldalon.*) Bocsánatot kérek, méltóztassanak csendben végig hallgatni. (*Halljuk! Halljuk!*) Ezért szükséges volt egy őszinte kérdéssel eléje lépni, (*Felkiáltások a szélső baloldalon: Halljuk! Halljuk a kérdést!*) és ez a kérdés egyszerűen az volt: vajjon a t. miniszterelnök úr elismeri-e, és a maga kormányzási elveivel megegyeztethetőnek tartja-e azon nagyon is lojális programot, az úgynevezett néppárt-programot, a melynek alapján mi képviselőkké választattunk, (*Zaj. Halljuk! Halljuk!*) s a mely program ellen a volt kormányoknak, a melyek azt ismerték, semmi ellenvetésük sem volt, (*Felkiáltások a szélső baloldalon: Melyik volt az a kormány?*) mert ebben a programban csakis jogos és igazságos igények vannak formulázva. (*Felkiáltások a szélső baloldalon: Halljuk azokat az igényeket!*) Erre a kérdésre pedig a t. miniszterelnök úr megnyugtató választ adott s ebben rejtett a mi egész paktumunk. (*Felkiáltások a szélső baloldalon: Mit mondott a miniszterelnök? Halljuk a programot!*) Közzé van az téve. A magyar hírlapirodalom ismételve foglalkozott azzal, és minden ember ismeri Magyarországon, a ki aziránt érdeklődött, (*Felkiáltások a szélső baloldalon: Melyik programról beszél?*) A 90-ben hozott programról van szó.

Ennyit felvilágosításképen és az előttem szólott t. képviselő úrnak megnyugtatóására kénytelen voltam előadni.

Polónyi Géza: Tehát igaz!

Meltzl Oszkár: Egyéb mondanivalóm nincs. (*Felkiáltások a szélső baloldalon: Halljuk Bánffy!*)

B. Bánffy miniszterelnök: T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Nehogy félreértések forogjanak fenn, szükségesnek látom igen röviden, pár szóval felvilágosítani a t. házat ezen kérdéstről, a melyet most itt Meltzl Oszkár képviselő úr szóba hozott. (*Halljuk! Halljuk!*)

Annyiban igazsága van Meltzl Oszkár képviselő úrnak, hogy már akkor, mikor miniszterelnökké leendő kineveztetésem, illetőleg a Felsőház általi megbízatásom szóba hozatott, nem ugyan a szász képviselők csoportosan, hanem a szász nemzetiséghez tartozó képviselők közül egyesek fordultak hozzám azon kérdéssel, vajjon ismerem-e az úgynevezett szász néppárti programot? (*Halljuk! Halljuk!*) Én nekik azt feleltem, hogy igenis ismerem, és habár nem tartom czélszerűnek és helyesnek, sőt talán törvényeinkkel sem egészen megegyeztethetőnek, hogy nemzetiségek, mint ilyenek, alakítsanak pártokat, (*Élénk helyeslés és felkiáltások a szélső baloldalon: Helyes, nagyon helyes!*) és képezzenek külön csoportosulásokat, (*Élénk helyeslés a szélső baloldalon.*) habár ismétlem, nem tartottam is helyesnek, mindazáltal el kell, hogy ismerjem, hogy az, ami abban a szász néppárti programnak nevezett sorozatban van, nem tartalmaz olyat, amit ne lehetne megengedni a magyar nemzeti jelleg biztosítása mellett. Ezt jelentettem ki akkor, s azt fenntartom most is.

Programmul, t. ház, áll az a nemzetiségi kérdés tekintetében, a mit legelső felszólalásom alkalmával itt e házban elmondottam, s a mit ismételten elmondottam Sierbán Miklós képviselő úrnak. (*Helyeslés jobbfelől.*) És ez nincsen ellentétben azzal, a mit tőlem Meltzl képviselő úr és gondolom két vagy három más képviselő úr is kérdezett. Így teszem fel. Méltóztassanak tisztán megérteni: az, a mi abban foglaltatik, nincsen ellenkezésben azon iránnyal, melyet követni akarunk, követni fogunk; nincsen ellenkezésben a nemzetiségi törvény által a nemzetiségek számára biztosított jogokkal, kijelentem azonban, miszerint nem tartom helyes formák között létrejöttnek, nem tartom megengedhetőnek, hogy az, mint egy nemzetiségnek programja, jelentkezzen. (*Helyeslés jobb- és balfelől.*) Ezt tartottam kijelentendőnek, t. ház. Nekem nem volt befolyásom, nekem nem volt kihatásom arra, hogy azon megállapodások miként jöttek létre, nem folytam be arra, hogy mint egy párt vagy mint egy nemzetiségnek programja, alakult-e, hozott-e létre, nem érvényesíthettem magamat e tekintetben s nézetemet sem, hogy egy ilyen nemzetiség szerint való csoportosulás meg nem engedhető ebben az alakban; mindazon-

által be kell, hogy ismerjem, hogy az abban jelzettek csak olyanok, a melyek iskola- vagy egyház-önkormányzat, vagy ehhez hasonló természetű dolgokra vonatkoznak, azok ellen tehát kifogás nem emelhető, a mennyiben a nemzetiségi törvények korlátai között és a mennyiben az egységes nemzeti jelleg biztosításának korlátai között mozognak. (*Helyeslés jobbfelől.*)

Ezt láttam, t. ház, szükségesnek elmondani, hogy méltóztassanak a kérdéssel teljesen tisztában lenni. (*Helyeslés jobbfelől.*)

Bartók Lajos jegyző: Herman Ottó!

Herman Ottó felszólalása elején tiltakozik az ellen, hogy Meltzl O. érdekcsoportokról beszélt, mert a képviselőházban nem lehetnek ilyen külön érdekcsoportok.

...Legyen szabad már most a t. miniszterelnök úr szombaton előadott programjával csak egészen röviden foglalkoznom. Azt hiszem, hogy a t. miniszterelnök úr mostani helyzetében legérdekesebb mozzanat az, hogy gr. Bethlen Gábor, a ki előttem beszélt, és b. Bánffy Dezső, a ki ime a legmagasabb polczra hágott, két volt főispán, a kik egy és ugyanazon oknál fogva, még pedig Meltzl Oszkár képviselő úr érdekcsoportjának óhajtására, gr. Szapáry alatt menesztetett. (*Élénk felkiáltások a szélsőbalon: Halljuk! Halljuk! Egy hang a szélsőbalon: Ez érdekes!*) Én, t. képviselőház, ennek a rendkívül érdekes, részben mulatságos, hanem leginkább tanulmányos viszonynak figyelemmel kísérését a jövőben megfogadom és kérem, mert ebben megvannak bizonyos csírák, melyek majd ki fognak kelni, melyeknek vetését majd meg fogjuk látni, s a melynek learatásánál majd fognak gondoskodni azok, a kiknek Meltzl Oszkár képviselő szavai szerint, mint érdekcsoportnak, különös érdekeik vannak.

A t. miniszterelnök úr iparkodott szombati beszédében mindenkinek valamit ígérni, de nagy óvatossággal. Egy kicsit vissza is vett. A legnyomósabb ezek közül az, hogy azt mondja végrehajtandó, természetesen bizonyos óvatossággal, a nemzetiségi törvény is, a mi engem arra a csodálatos, de talán némileg mégis megokolt gyanúra vezet, hogy a t. miniszterelnök újabb időben nem olvasta el a nemzetiségi törvényt. Mert hiszen mi tanúi voltunk csak a múlt országgyűlés alatt egy igen fájdalmas jelenetnek, a midőn itt fölemelkedett egy férfiú Mocsáry Lajos, a ki a nemzetiségi törvény szakaszainak felolvasásával védte a maga álláspontját, és mert megengedem, hogy kellemetlen modorral, de nem tágítva a törvény szavaitól egy hajszálnyival sem, kifejezte az ő véleményét: ezért a legünnepélyesebb módon anathemával sújtott nemcsak ebben a házban, hanem a házon kívül is.

Madarász József: Meg is érdemelte!

Herman Ottó: De, t. ház, ha én visszamegyek a múltakra, hát én e tekintetben is rendkívül érdekes dologra emlékezem. Történt pedig ez a deutscher Schulverein korában, a mellyel szemben Meltzl úrék bizonyos ismeretes hazafiságot tanúsítottak, történt akkor, hogy felvetődött a nemzetiségi törvény végrehajtása is. Minthogy a nemzetiségek határozottan szintűgy hivatkozva erre a törvényre, mint Mocsáry, bizonyították, hogy az végrehajtva nincsen: akkor történt először azon eset, hogy Tisza Kálmán nem tudott úgy megfelelni, mint kellett volna. S vajjon ki sietett segítségére? Az a férfiú, a kit most a ház elnöki székében tisztelünk, a ki a következő decziót adta: a nemzetiségi törvény igenis meghozatott, meghozatott, mint ígéret, arra az esetre, ha a nemzetiségek feltétlenül hazafiasak. És én emlékszem, hogy Tisza Kálmán akkor tette meg legelőször, hogy onnan ide fáradt, és az akkori ellenzéki vezérszónokot, Szilágyi Dezsőt a ház színe előtt kézzorítással tüntette ki...

Elnök: Sierbán képviselő úr személyes kérdésben kíván szólni.

Sierbán Miklós: T. ház! Nem akartam újra szót emelni e vitában, de minthogy a nemzetiségi kérdés megoldását elsőrangú kérdésnek tekintem, nehogy hallgatásom félremagyaráztassék, legyenszabad Bethlen Gábor t. képviselő úr szavaira reflektálnom.

Én szombati beszédemben egyik legnagyobb sérelemnek azt mondtam, hogy a román fiatalság nem kap alkalmazást a közhivatalokban, és azért t. ház, kénytelenek kivándorolni különösen Romániába, és így meg van oldva ama mozzalom, melynek kapcsa itt és Romániában

van. Mert én egyet mondok mindenekelőtt. Az a fiatal nemzedék, a mely idegen államba kimegy, jóllehet ott szívesen fogadják, mégis jobb szeret e hazában maradni.

Elnök: (Csenget.) Kérem a képviselő urat, személyes kérdésben kért a képviselő úr szót; *(Igaz! Úgy van!)* joga van személyes kérdésben felszólalni, joga van szavai értelmét helyreigazítani, de új beszédet tartania nincs joga. *(Helyeslés.)*

Sierbán Miklós: T. ház! Azt hiszem, hogy akkor, a midőn nem tartom magamat szorosan a személyes kérdéshez, csak szolgálatot teszek a t. háznak. *(Ellentmondások jobbfelől. Helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.)* Kérem a t. házat, engedje meg, hogy részletesebben beszélhessek. *(Zaj jobbfelől. Felkiáltások a szélsőbalon: Joga van ezt kérni!)*

Elnök: (Csenget.) T. ház! A tanácskozás rendje azt kívánja meg, hogy új beszéd tartását csak akkor kérhesse az illető képviselő, a midőn az a házszabályokban, külön a ház engedelmetől függővé van téve. Jelenleg a képviselő úr személyes kérdésben és – gondolom – szavai értelmének helyreigazítása végett kért szót és nyert engedélyt a szólásra. Kérem tehát, maradjon a személyes kérdés határai között. *(Helyeslés.)* A t. képviselő úrnak lesz alkalma félreértések ellen nézeteit más alkalommal kifejezni. *(Helyeslés jobbfelől. Zaj a szélsőbalon. Sierbán Miklós leül.)*

Kun Miklós: A szászokkal paktálnak, ezt meg nem hagyják beszélni. *(Zaj.)*

F

1895 jan. 22

Gr. Batthyány Tivadar I felszólalása a „szász-vita” során br. Bánffy Dezső miniszterelnök nemzeti-ségi politikájáról

Képv. Napló, 1892–97, XXII. 52–53. l.

Hogy még egy kérdést említsek, *(Halljuk! Halljuk!)* a nemzetiségi kérdést, vizsgáljuk azt, vajjon a nemzetiségi kérdés tekintetében megvan-e a t. pártban a teljes homogenitás; én úgy tudom, hogy nem. Ott van a t. szabadelvű pártnak egyik oszlopos tagja, a jelenlegi miniszterelnök, ez képviseli a szabadelvű párt nemzetiségi politikájának egyik irányzatát. A másik irányzatot képviseli gr. Bethlen András. Hisz tudjuk, nemcsak az erdélyiek, de mindnyájan, hogy ezen két férfiú Erdélyben, mindenik a maga módja szerint, de egymástól teljesen eltérő nemzetiségi politikát csinált. Gróf Bethlen András egyrészt a törvény keretén belül előzékenységet, szívéllyességet mutatott a nemzetiségekkel szemben, egyáltalán megadatott nekik mindent, a mit az állam a törvények keretében megadhatott; másrészt pedig céltudatosan nap-nap után emelte a magyar állam és alkotmány oszlopait iskolák és magyar intézmények alakjában, és megkedveltette magát úgy a magyarokkal, mint a nemzetiségekkel egyaránt.

Ellenben az igen t. miniszterelnök úrról tudjuk, hogy minő módokkal és eszközökkel csinált nemzetiségi politikát. Kérdem, ha br. Bánffy Dezső helyett gr. Bethlen Andrást ültették volna a miniszterelnöki székre, vajjon szász képviselőtársaink szükségesnek tartották volna-e ő hozzá is ilyen kérdést intézni? Nem, mert tudták, hogy más nemzetiségi politikát követett. *(Helyeslés balfelől.)*

Es mindezt csak azért hoztam fel, hogy az igen t. miniszterelnök úr és Darányi t. képviselőtársam előtt beigazoljam, hogy kár az ország színe előtt olyan nagyon hirdetni a szabadelvű párt nagy homogenitását. *(Tetszés balfelől.)*²

¹ *Batthyány Tivadar* gróf (1859–1931) A fiumei kerületet képviselte szabadelvű programmal, de az egyházpolitikai törvények miatt kilépett a kormánypartból, s csak 1896-ban tért oda vissza. 1903-ban a nemzeti párt, 1904-ben a függetlenségi és 48-as párt tagja. 1918-ban a Károlyi-kormány belügyminisztere és a Nemzeti Tanács tagja.

² A vitában ugyanezen a napon felszólalt még szász részről *Zay Adolf*, az ellenzék részéről *Ugrón Gábor* és *Gyórfy Gyula*. (L. Képv. Napló, 1892–97. XXII. 53–57., 63–66. l.)

G

1895. jan. 22

A függetlenségi sajtó a Bánffy-kormány „szász paktumáról”: „Báró Bánffy és a szászok”

E., 1895, 22. sz.

A Bánffy-kabinet programja fölött folyó képviselőházi vita egyre jobban kitünteti azoknak az alapoknak a nyomorúságos gyöngeségét, melyeken az új kabinet nyugszik; egyre kirívóbbá teszi azoknak a fölfogásoknak a ledér természetét, melyek a szabadelvű pártot és báró Bánffy Dezsőt a válságból való kibontakozás erőszakos módjának a megalkotásánál vezették. E vita során igen tanulságos jelenségek merültek föl, melyekből a nemzet közvéleménye meggyőződhetik arról, hogy a szabadelvű pártot csakugyan nem vezette a válságból való kibontakozás útjának a keresésénél más gondolat, mint a hatalomhoz való görcsös ragaszkodás és e hatalomnak minden áron a szabadelvű párt számára való föntartása. Ha valakinek lehettek ez iránt kételyei, ezeket teljesen eloszlatják azok a leleplezések és beismerések, melyek ma a képviselőházban a szászokkal való megegyezés dolgában a legilletékesebb tényezők részéről elhangzottak. A leleplezésekkel egy szász képviselő szolgált a háznak, a beismeréseket maga báró Bánffy miniszterelnök tette meg. E két tényező illetékessége ellen csakugyan nem lehet kifogása senkinek.

Meltzl Oszkár szász képviselő egész őszinteséggel jelentette ki, hogy báró Bánffy, mielőtt kabinetjét megalakította, alkut kötött a szász képviselőkkel, s ezeket a szász néppárt által megállapított program teljes elismerése alapján nyerte meg kabinetje támogatására. A méltán meglepetést keltő kijelentés után pedig báró Bánffy Dezső miniszterelnök elismerte, hogy csakugyan megalkudott a szász képviselőkkel, elfogadván ezek támogatása fejében föltétlenül a szász néppárt programjának a magyar kormány részéről való teljes tiszteletbentartását.

A törvényhozó testület előtt a lehető legnagyobb nyilvánossággal s a képzelhető leghatározottabb formában lepleződött tehát le az a rút üzérkedés, mely itt a nemzeti érdekek egyenes veszélyeztetésével folyik, tisztán csak azért, hogy a szabadelvű párt biztosítsa magának a parlamenti többséget.

A szabadelvű párt, mely meghiúsította a fúziót, mert ennek révén tőle idegen tényezők is a hatalom forrásának a közelébe juthattak volna s ez által egyszerűen elütötte a nemzetet attól, hogy legalább a 67-iki kiegyezés keretén belül érvényesülhessen valamennyire nemzetibb szellem: a szász képviselők támogatásának a megszerzésében találta meg a saját önző hatalmi érdekei biztosításának a szegényletes módját. A fúziót, mely a jelen viszonyok közt a nemzeti érdekeknek legalább valami csekély hasznára lehetne, megakadályozta; hanem egy nemzeti ségi csoporttal való megalkuvást, mely a magyar nemzetes irányban való erélyes munkálkodás terén a kormány kezét gúzsba köti, méltónak tartott magához.

Báró Bánffy Dezső tisztában volt és tisztában van most is azzal, hogy a szász képviselők támogatása nélkül, vagy pláne, ha azok ellene fordulnak: a szabadelvű párt elveszti a biztos többséget. Egészen világos kalkulus az, hogy kabinetje a szász képviselők kegyelmétől függ, s így kénytelen volt megalázkodni azok előtt, kikkel szemben egykor fennhéjázó göggel viselkedett. Amde báró Bánffy Dezsőnek ez a megalázkodása nem afféle személyes természetű dolog, mert az ő megalázkodása a magyar nemzet nevében történik s az egész magyar nemzet kénytelen pirulni azért, hogy br. Bánffy Dezső miniszterelnök lehessen és a szabadelvű párt továbbra is a hatalom forrásának az édes nedvéből táplálkozhassék.

Mellékes kérdés az itt, hogy mi foglaltatik a szász néppárt programjában. Annyi kétségtelen, hogy alkotmányunkkal és törvényeinkkel merőben ellenkezik minden nemzetiségi prog-

rammnak a fölállítására, még jobban ellenkezik azonban ilyféle programnak az érvényesülése, Magyarország miniszterelnöke határozottan az alkotmány és a törvények ellenére cselekszik, mikor ilyen program fen[n]tartását a maga elismerésével szankcionálja, s ebbeli eljárásának a súlyos beszámíthatóságát még fokozza, hogy ez eljárás törvénytelenségének a teljes tudatában kötötte meg szégyenletes alkuját egy oly program alapján, melyről maga kijelentette, hogy azt oly formában, a mint jelentkezik, megengedhetőnek nem tartja.

Íme, a Bánffy-kabinet és az egész szabadelvű párt életének az erkölcsi alapja! Mit várhat a nemzet egy oly kabinettól, mely a maga fennállásának a biztosítására egy ép oly törvénytelen mint erkölcsstelen eszközöz folyamodhatott? Mit várhat a nemzet egy oly párttól, melyet a haszonlesés teljesen fogékonytalanná tett a nemzeti tekintély és a világos nemzeti érdekek méltánylása dolgában? Mi biztosítéka lehet a magyar nemzetnek az ellen, hogy ez a párt, mely most a szászokkal lépett alkura, holnap, vagy holnapután nem bocsátja áruba a legföltettebb nemzeti érdekeket az oláhoknak, meg a pánszlávoknak? Ez a párt, úgy látszik, mindenre képes és báró Bánffy Dezső még kormányra se jutott, mikor már bizonyosságot tett arról, hogy benne teljes mértékben megvan az államférfíui kvalifikáció a szabadelvű párt haszonleső természetének a kielégítéséhez. Más államférfíui kvalifikációjáról úgy se tudunk eddigelé semmit.

Valóban a szászokkal való megalkuvás nagyszerű példa lehet most magában a szabadelvű párt kebelében is. A szászok mintájára alakulhatnak a legkülönbélebb csoportok, melyek kényök-kedvök szerint kihasználhatják a párt hatalmi ragaszkodását és a miniszterelnök alkudozó hajlamait. Csak meg kell szabniok a föltételeket, melyeknek az összeállításánál teljesen fölösleges dolog, akár a nemzeti érdekek, akár az erkölcsi szempontok figyelembe tartása. A szabadelvű pártban alkalmasint nem hiányoznak az efféle csoportok létesülésére alkalmas elemek, báró Bánffy Dezső pedig, ép oly nagylelkű lesz ezekkel szemben is, mint a jó szászokkal. Az hogy ez a nagylelkűség az ország rovására esik, az, hogy ez az üzérkedés tönkreteheti a nemzet érdekeit, hitvány portéka értékére sülyesztheti a politikai elveket s neveltség tárgyává teheti a mi egész parlamentáris életünket: mind mellékes dolog. A fő az, hogy a szabadelvű párt tovább is a hatalom forrása mellett maradjon. E mellett a cél mellett eltörpül minden egyéb.

H

1895 jan. 25

A „Tribuna” közleménye Bánffy „szász politikájáról”¹

Tr., 1895, 10. sz.

Az a körülmény, hogy a kormány kisebbségben maradjon, ha az országgyűlésen a szászok ellene lennének – azt eredményezi, hogy a 13 szász képviselő szavazatát nemcsak hogy mindenkinek felett méltányolják, de egyre többet beszélnek a szászokról és velük kapcsolatban a nemzeti-ségek ügyéről.

Mivel váratlanul tényezői lettek a kormány létének – a szászokat is foglalkoztatja a kérdés, miként használhatnák ki jobban a helyzetet. Néhány napja a szász választói körzetek egyre jobban agitálnak. Választói bizottságaik különböző határozatai bizonyítják legjobban, mennyire kevésbé várták azt, amit elértek. Ők, akik mindig nagyon szolidárisak voltak, nemcsak különböző, de egyenesen ellentmondó nézetekkel jelentkeznek a kormánnyal szembeni magatartásuk tekintetében.

A dolog könnyen megmagyarázható.

¹ A közlemény eredeti címe: *Bánffy și Sașii*. – Bánffy és a szászok.

Sokkal érdekesebb azonban az az egység, amit feltételezhető, hogy a kormány a szász képviselőkkel kötött. Ezek, bizonyos engedmények fejében, amelyeket nekik nyújtani fognak – állítólag majd támogatják Bánffy.

Szegény Bánffy! Ő, aki Szapáry kormánya alatt lemondott, mert ez egyezkedett a szászokkal, aki a szilágysomlyói választókerületben tartott programbeszédében minden egyezkedést elítélt, és a magyart az állami és nemzetiségi ügyekben meg nem alkuvónak minősítette – most ő kéri a szászok támogatását, akiket mint főispán nemcsak hogy üldözött, de akikkel szemben ellenszenvvel is viseltetett.

Az országgyűlésen az ellenzéki pártok igen hevesen támadják is ezért. Két nap óta báró Bánffyt azzal gyanúsítják, hogy egyezkedik a szászokkal.

Az ellenzéki lapok ugyancsak kíméletlenek.

Szegény Bánffy pedig szájalmasan védekezik, mint egy harmadrendű politikus, – holott miniszterelnök.

És bár eddig hajlíthatatlan egyéniségként ismerték, most beismeri, hogy igenis tárgyalt egyes szász képviselőkkel, s hogy a szász programban nem talált semmi olyat, amely a magyar állameszme ellen irányulna.

Félelmében nem meri megmondani, hogy egyezkedett a szász nemzetiségi képviselőkkel, akiknek olyan programjuk van, amelyről három évvel ezelőtt azt mondta, hazaárulás lenne nem harcolni érvényessége ellen.

Mindezek ellenére, nem tételezzük fel Bánffyról, hogy nézeteit és érzelmeit megváltoztatta volna. Nagyon is lehetséges, hogy mind irányunkban, mind a szászok iránt a régi szeretettel viseltetik, amelyről főispán korában tanúbizonyságot tett.

A kényszer nagy úr: legyőzte még a hajdani garabonciás főispánt is.

Ha az uralkodó megengedte volna, hogy feloszlassa az országgyűlést, valószínű, hogy Bánffy egy pillanatig sem állt volna szóba a szászokkal, hanem azon igyekezett volna, hogy parancs szerinti többséget hozzon létre, egy olyan országgyűlést, ahová – tőle telhetőleg – minél kevesebb szász juthasson be.

Azonban nem kapott erre felhatalmazást, ami minden esetre azt bizonyítja, hogy még Bécsnek is van hatalma, s a „soviniszta áramlat” nem nőtt a „feje fölé”, mint ahogy azt az elmúlt napokban a mocsonyista, kossuthista lap írta.²

A magyar lapok cikkei nem bizonyítják, az „oroszlán megszelídülését”. Mindnyájan a szászokkal való egyezkedés ellen nyilatkoznak.

A „Magyarország” f. hó 23-i számában ezeket írja:

„Közös kapcsolataink a dualizmus 28 éve alatt annyira kifejlődtek, hogy a nemzetiségek törekvései irányítóan nyomják le a mérleget még az államélet legfontosabb mozzanataiban is.”

A „Magyar Hírlap” ezeket írja:

„Bánffynak, – a magyar állameszme fanatikus hívének – fenntartották azt a szerepet, hogy ő tegye meg az első lépést abban a homályos irányban, ahonnan szabadulni akarunk, hogy ő húzza keresztül nemcsak szavakkal, hanem tettekkel is azt a politikát, amelyet az egész magyar nemzet helyeselt, vagyis, hogy nemzetiségeket mint testületeket nem kívánunk elismerni, ilyenekkel szóba sem akarunk állni, és nem is egyezkedünk velük.”

Azt a szerepet, hogy „keresztül húzza” az egész magyar nemzet által helyeselt politikát – valószínűleg a Korona szánta a magyar állameszme egykori fanatikus képviselőjének.

Ő ma elismerte a szász program jogosultságát. Holnap lehetséges, hogy már arra kényszerül, hogy bennünket se tekintsen „hazaárulóknak”, mivel nemzeti programunk követeléseinek megvalósítását kérjük.

A politikában vannak törvények, amelyek ellen harcolni – hiába való.

A magyar ellenzék ma kemény harcot folytat a kormány ellen, mert az „keresztül húzta” – az egész magyarság által helyeselt egyedüli politikát.

² A célzás feltehetően a román mérsékelt lapjára, a temesvári Dreptateára vonatkozik.

Tegyük fel, sikerül is megbuktatni ezt a kormányt.

De mi biztosítja azt, hogy holnap nem állítanak helyére egy másikat, amely ugyancsak szóbaáll és tárgyal a „nemzetiségekkel” mint különálló testületekkel?”

I

1895 jan. 30

*Az erdélyi szász országgyűlési képviselők nyilatkozata pártállásuk tárgyában*¹

Herm. Ztg., 1895. febr. 7. 31. sz.

A szász választókerületek országgyűlési képviselőinek a szabadelvű pártban való megmaradása a közvéleményben, jelesül a hazai napi sajtóban különböző félremagyarázásokra, sőt sértő támadásokra adott okot, ami ezeknek az országgyűlési képviselőknek állásfoglalására vonatkozó helyes felfogást megakadályozta, vagy legalább is hátrányosan befolyásolta.

Alulírottak ezért hazafias kötelességüknek tekintik, hogy ebben a fontos kérdésben úgy az országnak, mint pedig választóiknak nyilvános fölvilágosítást adjanak.

Hosszas küzdelmek és kemény megpróbáltatások után, 1890-ben sikerült az erdélyi szász nép összességét az akkor átalakított népi program alapján egyesíteni, s ezáltal a belső béke egysége és helyreállítása iránt mélyen érzett vágyat kielégíteni.

Ezzel az egyesítő munkálattal együtt sikerült a kormánnyal való nem kevésbé óhajtott megértésnek útját egyengetni. Így egyben a kormányzó párt felé való közeledés a parlamentben is lehetségessé vált. Az 1892-i általános képviseléválasztások alkalmával, választóik kifejezett kívánságára a szász választókerületek valamennyi képviselője a szabadelvű kormányzó párt-hoz csatlakozott. Ezzel eleget tettek a követelésnek, hogy egy és ugyanazon párttáborban álljanak, és sikeresen szálltak szembe a félreértésekkel és hátrányokkal, amelyek a képviselőházban való elszigetelt állásfoglalással kapcsolatosak. Az egyedek még súlyos elhatározások alkalmával is kitartottak a politikai éleslátás parancsa mellett: „Legyetek egységesek”.

Ezek a képviselők azóta is tagjai maradtak a kormányzó pártnak, s mint ilyenek a tőlük és választóiktól elfogadott program alapján kötelességeiket a párttal szemben a képviselőházban teljesítették. A párthoz való e tartós hozzátartozást mind a választókerületek, mind az 1893. és 1894. években a szász bizalmi férfiak gyűlése ismételtén jóvá hagyták–nagyon nehéz helyzetekben is. A szász választókerületek képviselői a maguk részéről sem hagyhatják tekinteten kívül, hogy minden parlamentáris alkotmány szilárd alaptétele szerint mint a képviselőház tagjai elsősorban hivatottak és kötelesek a magyar állam és közvetve az Osztrák-Magyar monarchia jólétét és érdekeit képviselni és szolgálni. E kereten belül aztán komoly kötelességük, s egyben igaz joguk is, választókerületeiknek és annak a közösségnek, amelynek e választókerületek eleven tagjaiként érzik magukat, nemzeti, kulturális és gazdasági érdekeit legjobb tudásuk és lelkiismeretük szerint védelmezni, támogatni és sikeres továbbfejlődéshez juttatni.

Mi alulírottak magunkban hordozzuk a tudatot, hogy kötelességeinket mindkét irányban híven igyekeztünk teljesíteni, s hogy ezt a legutóbbi időkben, a kormányzat változása alkalmával is teljesítettük.

Hiszen a kormányzó szabadelvű párt kötelékében állva, pártállásunk önként értetődő következményének látszott, hogy nekünk e párt sorsát mint bennünket közelebről érdeklőt kell tekintenünk. A szabadelvű párt programja pedig változatlanul azonos maradt, az a program, amelynek alapján mi, választóink helyeslésével, eddig ehhez a párthoz tartoztunk. A Wekerle-kormány lemondása ezen mit sem változtatott. Ha pedig öfelsége a király ennek a pártnak egyik férfiát a minisztérium újjáalakításával bizza meg, ez pedig ünnepélyesen kijelenti, hogy ő a

¹ A közlemény eredeti címe: *Erklärung*

kormányzást a szabadelvű párt programjának értelmében akarja alakítani és vezetni, vajon jogunk lett-e volna, vagy jogunk lehetett-e volna mindjárt eleve kijelenteni, hogy mi megvonjuk támogatásunkat? Nem szálltunk-e volna akkor szembe azzal a félreérthetetlen kívánsággal, hogy a valóban meglevő tényállás alapján a még mindig legerősebb pártból kiindulva pragmatikus fejlődésben egy szilárdabb kormányzat létrejötte készíttessék elő, és megokolhattuk-e volna az ország és a párt előtt ezt az elutasító magatartásunkat azzal, hogy ennek a férfiúnak korábbi tevékenységére való-visszaemlékezéseink lehetetlenné teszik a bizalmat kormányfői szándékaival szemben?

Pártunk cserbenhagyása, jóllehet annak programját az új kormányzat feje csorbíthatatlanul vette át, tüntetés lett volna, az ellenségeskedésnek egy cselekedete, saját, az 1867-i kiegyezés alapján álló pártunk ellen. Mit válaszoltunk volna, ha szemünkre vetették volna, hogy mi a pártot, amelyhez önként csatlakoztunk, és amely magatartásában velünk, tagjaival szemben nem engedett meg semmi változtatást, súlyos szorongatások idején cserbenhagyjuk, és ellenségeinek szolgáltatójuk ki?

Kilépésünk az új kormányzat tevékenységét talán már a kezdet kezdetén megbénította volna, az új kormányzat konszolidációját rögtön kérdésessé tette volna, vagy legalább is a már hosszan tartó válságot veszélyes módon elnyújtotta volna. A súlyos hátrányokért, amelyek ebből az országra és közvetve a monarchiára következtek volna, joggal bennünket, a szász választókerületek képviselőit vonták volna felelősségre, és e felelőség káros utóhatásai alig kimélték volna a szász népet.

Végül pedig kilépésünk, minthogy más országgyűlési párthoz való csatlakozás nem következhetett, és ily csatlakozás kormányképességet sem teremtett volna, csak a már amúgy is kusza párthelyzetet az országgyűlésen jelentősen megrontotta volna, s így erősen hozzájárult volna ahhoz, hogy a törvényhozó testületben zavart keltsen éppen oly időkben, mikor az országnak sem kész kormánya, sem rendes állami költségvetése még nem volt. Ugyan mely komoly politikai és őszinte hazafi volt bátor ily vakmerőségre? Ily katasztrófa politika sohasem volt az erdélyi szász népnek sem érdeke, sem gondolkodása szerint való. Mértékadó irányítói ebben mindég az államhűség, okosság és előrelátás voltak.

Átérve a másik álláspontra, azaz megbízóink életbevágó érdekeinek képviselőire és megóvására, tekintettel e képviselőket illető itthoni felfogásra, nem hagytuk figyelmen kívül a megnyilatkozásokat, ha nem is láttuk mindegyikükben általánosan szilárd vélemény kifejezését, és nem zárkoztunk el a meggondolás elől, hogy a súlyos elhatározások napjaiban szembe kell néznünk a jövővel, valamint a vezető személyiségbe vetett bizalom kérdésével. Csak a szenvedély el ne vakítsa tisztánlátásunkat.

Bár eleve fel kellett tételezni, hogy az illető, kit a korona a kormányalakítással megbíz, s akinek kezébe adja az állam vezetését, nem mérhető az egykori főispán mértékével, s hogy ennek alapján nyomban a bizalmi kérdés is eldönthető volna, mégis igyekeztünk a miniszterelnök álláspontja, nézetei és szándékai felől egyes, számunkra jelentős ügyben pontos és lehetőleg megnyugtató fölvilágosítást kapni.

Mindenekelőtt az 1868-i nemzetiségi törvény fenntartása és végrehajtása, ezután az 1890-i szász népi program elismerésének kérdése volt az, amelyre nézve a miniszterelnök úr határozott kijelentései voltak kívánatosak. E kijelentések aztán ünnepélyes módon meg is tétettek.

Úgy a szabadelvű párt f. é. január 18-i értekezletén, mint a képviselőház január 19-i ülésén, az új kormányzat programjának kihirdetésekor a miniszterelnök úr kijelentette, hogy a kormányzat mindég és minden körülmények között tekintetbe veszi azokat a jogos kívánalmakat, amelyeket nem magyar nyelvű állampolgáraink az 1868. é. 44. t. c. alapján méltán emelhetnek.

A szász népprogram dolgában a miniszterelnök úr nemcsak a szász választókerületek egyes képviselőinek adott megnyugtató nyilatkozatot, hanem az országgyűlésen ismételtén nyilvánosan is kijelentette, hogy e népi programunk tartalma ellen semmi kifogása nincs, hogy az kormányzatának alapelveivel összeegyeztethető, és hogy nem lát benne semmi olyat, ami a

szabadelvű párt programjában helyet ne foglalhatna, vagy ami miatt a szász választókerületek képviselőinek a szabadelvű pártból ki kellene lépniök. A szász népprogram nem áll ellentétben azzal az irányzattal, „melyet mi (a kormány) követni akarunk és követni fogunk”.

A miniszterelnök úr magán- és nyilvános kijelentései a nemzetiségi törvényről és a szász népprogramról nagy jelentőségűek és horderejűek. Kötelező erejű ígéreteknek vehetjük őket, bizonyára alkalmasoknak arra, hogy a felmerült komoly aggályokat szétoszlassák, és azt a reményt keltsék, hogy népünk, nemzeti, kulturális és gazdasági életkérdésekben az illetékes állami tényezőknél nem fog újabb nehézségekkel és fenyegetésekkel találkozni.

E kijelentések révén teljesült az a feltétel, mely alatt választóink mértékadó vezetői, tanácsadói és bizalmi férfiai magatartásunkhoz való hozzájárulásukat kilátásba helyezték; a kormánypártban való megmaradásunk kérdése a legközelebbi idők számára megoldódott és elintéződött. Reméljük, hogy a további időkre is; azonban, ha a politikai alakulás eddigi folyamata magatartásunkat igazolja is, mégsem adjuk oda magunkat – a politikában amúgy sem helyénvaló elvakult bizakodásnak, sőt az állam és a kormánypárt iránti kötelességeink lojális teljesítése mellett inkább az ígéretekben megnyilvánult jogosságot és méltányosságot fogjuk ellenőrizni.

Addig is ne engedjük a tisztelt választók magukat a képviselők iránti bizalmukban megingatni, akik szívesen hajlandók ott, ahol ezt a választók kívánják és akkor, amikor parlamenti kötelességeik a képviselőház helyétől való eltávozásukat megengedik, beszámolni rendes választói összejöveteleken, amelyeknek időpontja a választókkal és a jelzett szemponttal összhangban állapítandó meg.

Budapest, 1895. január 30-án.

Schreiber Frigyes,¹ Gull J., Dörr S., Dr. Kaiser, Schuster J.,² Salmen, Dr. Schwicker J. H.,³ Flugler,⁴ Filtsch W. József,⁵ Dr. Bausnern Guido, Zay Adolf, Gutenau Károly, Dr. Meltzl Oszkár

J

1895 febr. 13

Dr. Schullerus A. javaslata a „szász paktum” megszüntetése tárgyában a szebeni „zöldszász” választói gyűlésen¹

Kronst. Ztg., 1895, 36. sz.

Több elvbarátom nevében bátorkodom a következő javaslatokat a tekintetes választó gyűlésnek ajánlani:

1. A választói gyűlés sajnálkozását fejezi ki afelett, hogy a képviselők báró Bánffy-nak miniszterelnökké való kinevezése után azonnal nem léptek ki a szabadelvű pártból;

¹ *Scheiber* Frigyes (1826–?) erdélyi szász nemzetiségi politikus, belügyminiszteri tanácsos, a nagyszebeni kerület o. gy. képviselője.

² *Schuster* József (1849–?) medgyesi gimnáziumi tanár, s 1887 óta a város o. gy. képviselője.

³ *Schwicker* János Henrik (1839–1902) bánáti német származású tanár, történetíró és publicista, a keresztényszigeti (Szeben m.) kerület o. gy. képviselője. Jelentősek a temesi bánóság, a határ-örvidék, a délvidéki németek és szerbek történetével foglalkozó munkái.

⁴ *Flugler* Karl (1833–?), a beszercei járásbíró elnöke és a beszercei kerület o. gy. képviselője.

⁵ *Filtsch* Wilhelm Josef (1844–?), erdélyi szász nemzetiségi politikus és publicista, 1883 óta a Kronstädter Zeitung szerkesztője. A vidombráki kerület o. gy. képviselője.

¹ A közlemény eredeti címe: *Die Rede des Dr. A. Schullerus in der Hermanstädter Wähler-versammlung.*

2. mivel a miniszterelnök nyilatkozatai következtében az ellene, és a benne megtestesülő rendszer ellen felmerült bizalmatlanság nem csökkent, hanem még inkább fokozódott, a képviselőket utasítjuk, hogy a szabadelvű pártból azonnal lépjenek ki.

K

1895 febr. 22

Gr. Apponyi Albert beszéde a „szász paktum”-mal kapcsolatban br. Bánffy Dezső miniszterelnök nemzetiségi politikájáról¹

Képv. Napló, 1892–97, XXIII. 145–146. l.

A nemzetiségi kérdésben a t. miniszterelnök úr egy bizonyos előre megállapított reputációval foglalta el a miniszterelnöki széket. Nem mondom, hogy én hajlandó volnék egész terjedelmében, s a maga eszközeiben és módszereiben is magamévá tenni azt a politikát, melyet a t. miniszterelnök úr régebbi, szűkebb hatáskörében, a nemzetiségekkel követett. Én azt tartom, hogy idegen ajkú honpolgárainkkal szemben is a törvénytisztelet és az alkotmányban megállapított szabadsági jogoknak feltétlen tisztelete képezi minden jó politikának egyik alapkövét. *(Igaz! Úgy van! balfelől!)* és a t. miniszterelnök úrral, mint főispánnal, nem ugyan nekem személyesen, de annak a pártnak, a melyhez szerencsém van tartozni, volt olykor-olykor alkalma a választási küzdőterén találkozni; és nem mondhatnám, hogy a mi tapasztalásaink a t. miniszterelnök úrnál a törvény előtti feltétlen meghajlásnak erényeit az ő államférfiúi tulajdonságai közt első helyre állítják, vagy állítanák. *(Derültség balfelől.)* Nem akarom tehát azt állítani, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy a t. miniszterelnök úrnak korábbi szűkebb hatáskörében kifejtett politikáját a maga módszereiben és eszközeiben is helyeselni és magamévá tenni tudnám. Egy dolog azonban mégis kidomborodott abból, és ez az, hogy a t. miniszterelnök úr a magyar állam nemzeti jellegének fentartását kíméletlenül, néha oly eszközökkel is, a melyeket én helyeselni nem tudok, de egész határozottsággal és kompromisszumokat nem ismerő eréllyel tűzte zászlajára. Az ő reputációja éppen abból állott, hogy ő a sokszor helytelenül úgynevezett sovinsztikus magyar irányzatnak egyik tipikus képviselőjéül volt elismerve. Nos, t. képviselőház, megtörtént a t. miniszterelnök úrral is, a minek a példáját a történelemben is gyakran látjuk, a minek példái előfordulnak a köztevékenységnek minden terén, hogy tudniillik azt a német közmondást, a mely szerint az ember nő magasabb céljaival, szabadon a politikai műnyelvre így fordítják le, hogy mikor az embernek magasabb céljai keletkeznek, mikor az embert tágabb hatáskörbe helyezik, akkor egyet siet mindenekelőtt magáról elhárítani: azt, hogy az ő jó tulajdonságaitól valami túlságosan meg ne ijedjenek. *(Derültség baljelől.)* Az első, a mit a t. miniszterelnök úr tett, az volt, hogy nyugtassa meg mindazokat, a kik az ő magyar sovinsztikus irányzatától netán tartanának, hogy nem olyan veszedelmes valami, mint a milyennek addig nézték.

Olay Lajos: Azt már a Kossuth temetésénél megmutatta!

Gr. Apponyi Albert: A miniszterelnök úr nemzetiségi politikájának első megnyilvánulása a híressé vált szász paktum volt.

Én megengedem, hogy *(Halljuk! Halljuk! Zaj.)* erre a szász paktumra pártszempontból feltétlenül szükség volt; mert hiszen abban a pillanatban, melyben a tizenhárom szász kép-

¹ A február 8-i ülésen *Issekutz Győző* foglalkozott a szász képviselők nyilatkozatával (I. I. irat) és határozati javaslatot terjesztett elő a sajtótörvény módosítása iránt. *Bessenyei Ferenc* kormánypárti képviselő márc. 1-i beszédében „igazságos adminisztrációt és humánus eljárást” kíván a nemzetiségek számára az általánosító vádaskodás helyett.

viselő a szabadelvű pártból kilép, a t. szabadelvű párt mindazokban a kérdésekben, a melyekben az országgyűlésnek horvátországi tagjai nem szavaznak, kisebbséget képez.

A párt fen[n]tartásának szempontjából tehát ez a szász paktum feltétlenül szükséges volt. Hogy vajjon ez a kormánynak nemzetiségi politikája iránt bizalmat ébreszthet-e vagy nem, az más kérdés, vagy tulajdonképen nem is kérdés, mert maga a tény negatív irányban dönti el ezt a kérdést és bizonyítja, hogy a hol a pártszempontok kívánják, ott a miniszterelnök úrnak intranszigens magyar nemzeti sovinizmusa is tranzigálni és megalkudni képes. Én abban a híres tranzakcióban két dolgot kifogásolok. (*Halljuk! Halljuk!*) Nem azt kifogásolom, hogy a nem magyar ajkú képviselő urak a kormánypárt kebelében foglalnak helyet, sőt ellenkezőleg; és azt óhajtom, hogy a hazának nem magyar ajkú polgárai épúgy mint azoknak képviselői, ne képezzenek elkülönített nemzetiségi csoportokat, hanem az általános politikára vonatkozó meggyőződésük szerint helyezkedjenek el az országos pártokban. (*Élénk helyeslés balfelől.*) Ha tehát a szászföldi képviselő urakat általános politikai meggyőződésük az országgyűlési pártok közt épen a szabadelvű párt körébe tereli, akkor ez ellen semmi kifogásom nem lehet. De a mit én kifogásolok, az először az ő bennmaradásuknak módja, mely az ő külön nemzetiségi érdekeikre vonatkozó kötelező nyilatkozat alapján történt, és másodsor az, hogy az a nyilatkozat magában tartalmazta az úgynevezett szász néppárti programnak a miniszterelnök úr által való jóváhagyását. Ez a program ebben a pillanatban nincs kezemben. Annak egyik pontjára azonban világosan emlékezem, mert néhány nap előtt láttam, és ez a pont úgy hangzik, hogy a szász néppárt az 1868-iki nemzetiségi törvényben foglalt intézkedéseket azon szabadság minimumának tekinti, ismétlem, minimumának, a melyre a haza nem magyar ajkú polgárainak joguk van, hogy ők ezen törvénynek és így az egységes politikai nemzetnek és államnak talaján állanak ugyan, de minden utóbb hozott oly törvény ellen, a mely a magyarságnak szempontjait kiterjeszti, és így minden ezirányban megindulandó további akció ellen tiltakoznak.

E szerint a szász néppárti program nem alkalmas arra, hogy egy olyan államférfiú a maga politikai kredójával kompatibilisnek fogadja el, különösen a kormánynon, a mely közvetlenül cselekedni, elhatározásokat megérlelni és keresztülvinni van hivatva, nem alkalmas arra, hogy egy oly államférfiú politikai kredójával összeegyeztethesse, a ki csak fentartani is kívánja például a népnevelés körében a magyar nyelv kötelező oktatását, a kisdédovási törvényt; mert mindezen törvényhozási alkotások ellen már előre is tiltakozást tartalmaz ama néppárti program; és mert ez előzetes tiltakozás minden akció ellen, a mely a magyarságnak terjesztésére, az állam és egységes politikai nemzet magyar jellegének megerősítésére szolgál, bár az idegen ajkú egyének minden egyéni szabadsági jogának megszorítása és megsértése nélkül. A kormánynak nemzetiségi politikája tehát igen szerencsétlenül köszöntött be a házba. (*Halljuk! Halljuk!*),

L

1895 febr. 28

Gr. Bethlen Gábor felszólalása a Bánffy-kormány „szász paktum”-áról és az EMKE szerepéről

Képv. Napló, 1892–97, XXIII. 220–221. 1.

...T. ház a kormánynak egész ellentétes ténykedését, látom az ő rettenetesen híresztelt erősségével szemben, és ez okból vissza kell térnem ama 13 szász szavazat megnyerésére, értem alatta a hírhedt szász paktumot. (*Halljuk! Halljuk!*)

Eleget hallottunk azon helyről, a honnan a néppártot támadták, hogy milyen káros az az országra. Én ugyan nem vagyok, nem is leszek soha tagja az országos néppártnak, de kérdem: vajjon mi egyéb az a paktum, a mellyel a szabadelvű párt egyesült a szász néppárttal, egy olyan néppárttal, a melynek intenciója jó lehet, de végeredményében az is rossz? Azt jelenti,

hogy a t. szabadelvű párt belépett a szász néppártba. (*Úgy van! Tetszés balfelől!*) Mert mivel a szász néppárt régebbi keletű, mint a szabadelvű vagy kormánypárt, világos, hogy csak a kormánypárt léphetett be a szász néppártba, már pedig a midőn a kormánypárt a szász néppárt programját elfogadta, kétségen felül áll, hogy ugyanakkor identifikálta magát a szász néppárttal; no hát nem tartóztatom vissza magamat kijelenteni, hogy nem irigylem a kormánypártnak e hazafias cselekedetét, hanem szomorú, hogy minden paktumnak vannak küljelenségei, melyeket a hivatalos sajtó nem fog kürtölni, nem teszi közzé, hogy mik a paktum pontozatai. De például a napokban terjesztett be a háznak egy kis viczinális vasútról szóló törvényjavaslat, a mely magában véve igen ártatlan dolog, ez a vasút egy nagy vármegyének kárára van ugyan, de nációnális vasútvonal. Ezt megcsinálták akkor, mikor az egyházpolitikai szavazatokra volt szükség, ekkor kellett megnyerni a disszidens urakat, akkor megígérték nekik a nációnális vasutat, azért kellett beváltani az ígéretet. Kimutatom, hogy az akkori miniszterek nem voltak barátjai ezen vasútnak, a mostaniak pedig megcsinálták.

De mi történt? A szász néppárti programban az van, hogy ellenlábasai lesznek minden törekvésnek, a mely a magyar sovinizmus munkálkodását elősegíti. Hogy mit értenek alatta, azt mindnyájan tudjuk.

Most kitérek egy kérdésre, a melyet mindenki tud, hogy a mi nem történik egy országban sem, hogy egy, a hazafias fillérekre, adakozásokra szorult magyar közművelődési egyesület miként támogatja anyagilag, nagy áldozatok árán a magyar állam kormányát, hogy bebizonyítsam, hogy az erdélyi közművelődési egyesület mekkora pénzáldozattal segíje a reszort minisztériumokat, Magyarország kormányát. Hol történik a világon, hogy egy egyesület, a mely önmagát a nemzet filléréiből tartja fenn, az legyen kénytelen támogatni a kormányt? Másutt megfordítva van, az ország jön segítségére az egyesületeknek, nem pedig az egyesületek jönnek a pénzzel az állam segítségére. Itt vannak a példák: a szentkeresztúri szövő tanműhelynél fizetünk 120 forintot évente, az iskola a kereskedelmi miniszter kezelése alatt áll, a gyergyószentmiklósi gyermekjáték-készítő tanműhelyt segítjük 100 forinttal évenként. A marosvásárhelyi gyermekjátékszer-iskolára fizetünk 100 forintot, a brassói magyar királyi középfaipar iskolára fizetünk évi 100 forintot. Egy bérházra nézve szerződésben vagyunk a kereskedelmi minisztériummal, úgy adtuk ki a házat, hogy 3–4 százalékot jövedelmez nekünk. Ez azért van, mert mikor kiadtuk a házat, nem ügyeltek a pontozatok szigorúságára, mert azt mondták, hogy tisztességes lakó lesz, tehát nem kellene olyan erős pontozatok és most meg kell elégednünk három-négy százalékkal. Ott van a brassói kereskedelmi szakiskola, annak adunk 200 forintot évenként. Ott van az algyógyi Maros-híd, ott lemondunk a vámbevételi jövedelemről, tehát évi 1400 forint kamatról, azért, hogy a kereskedelmi miniszter vashidat építtessen és a vashíd felépítésére a szükséges kölcsönt öt százalékkal adjuk. Ott van a kissebesi iskola, a hová a vasúti tisztviselők gyermekei mennek tanulni, ingyen jeggyel, sok ezer forintba kerül. Ott van a kolozs-alagúti vasúti iskola, melyet szintén a kormány tart fenn, ennek adunk 100 forintot, évenként. Ott van a balázsfalvi iskola, melyre adunk 16.000 forintot, a miniszter úr ezt csak annyival segít, hogy előállítási áron adja a fát és szenet, a miért aztán a vasúti tisztviselők gyermekei ingyenes iskolai oktatást nyernek. Ezenkívül hat állami óvót segítünk évenként 100–200 forinttal. A dévai állami főreáliskolát segítjük 1500 forinttal, az algyógyi állami iskolát segítjük 100 forinttal. Végre állítottunk fel állami iskolákba számos népkönyvtárt; a bánfihunyadi, túrtösi, csernátfalusi, halmágyi, köhalmi, magyarnemegyeyi, medgyesi, mohai, nagysajói, nagyselyki, nagyteremi, óradnai, szászsebesi, szilágycsehi, zajzoni állami iskolák helyiségeibe 172 forinttal. Ha fölemlítem egymagában a Kun Kocsárd-féle algyógyi alapítványt, mely mintegy 300.000 forintot képvisel, mely alapítványt¹ kizárólag az Emke 40 évre minden ellenszolgálat nélkül átengedett a földművelésügyi miniszternek székelő földművelésügyi iskolá-

¹ *Kuum* Kocsárd gr. (1803–95) földbirtokos, Hunyad megye főispánja és az EMKE tiszteletbeli elnöke algyógyi birtokát és vagyonát az EMKE céljára adományozta. 120 000 Ft-os alapítvánnyal gazdagította a szászvárosi ref. kollégiumot is.

nak, világos, hogy százezrekre megy az a tőke, melynek kamataival mi az állami kincstárt segítjük.

Ezzel szemben 32 választmányi tag intézi az egyesület ügyeit, kezeli az egyesületnek egy millió felüli vagyonát. E 32 választmányi tag, nagyrészt vagyontalan tisztviselő, tanító vagy pap a kiket mindenféle kombinációval a vidéki városokból választottunk. E szegény emberek, a kiknek a Kolozsvárra, a választmányi ülésre való bejövétel 40–42 forintba kerülne, nyolcz éven át kedvezményes vasúti jeggyel járhattak ez ülésekre. De nem mind a 32 választmányi tagnak volt ily kedvezményes jegye, összesen tán 12-nek.

Nyolc éven át élveztük e kedvezményt minden megváltoztatás nélkül. Én minden évben január 2-án vagy 3-án betérjesztettem a jegyeket és a miniszter rendesen meghosszabbította érvényességüket egy évre. Az idén januárban, februárban nem lévén még meghosszabbítva a vasúti jegyek, – mert meg sem lehet követelni a szegényebb sorsú választmányi tagoktól, hogy 15–20 forintot fizessenek havonként utazási költség fejében, – a választmányi ülések üresek voltak. Én a miniszter urat figyelmeztettem erre, mert tudtam, hogy bokros elfoglaltsága miatt nem ér rá magyar ügyekkel foglalkozni. Megmagyaráztam neki az ügyet, ő azonban nagyon szárazon, és híven a kormánynak eddig tanúsított politikájához, ezt felelte: Nektek nem adom meg, mert akkor ki tudja, hány egyesület kérné e kedvezményt! (*Mozgás balfelől.*)

Világos, hogy ezzel az eljárással nagy csapást, orvtámadást mértek egyesületünkre.

Én az oly kormánynak, mely ily szellemben vezeti az ügyeket, bizalmat nem szavazok és a költségvetési törvényjavaslatot el nem fogadom. (*Helyeslés balfelől.*)

43.

Iratok a miniszterelnökség keretén belül létesítendő „nemzetiségi és szocialistikus ügyeket intéző ügyosztály” (nemzetiségi ügyosztály) szervezéséről¹

A

1895 febr. 2

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök átirata Lukács László pénzügyminiszterhez a „nemzetiségi és szocialistikus kérdésekre vonatkozó kormányi intézkedések egyöntetűségének biztosítása” tárgyában

P. M. 1895 – 1/res.

Magyar királyi miniszterelnök.

279.

M. E.

Nagyméltóságú Minister Úr!

A mint tudni méltóztatik, a ministertanács f. évi január hó 31-én tartott ülésében jóváhagyta azon javaslatomat, miszerint a nemzetiségi és szocialistikus kérdésekre vonatkozó kormányi intézkedések egyöntetűségének biztosítása céljából oly eljárási módozat léptetessék

¹ A nemzetiségi ügyosztály – mint a „nemzetiségi és szocialistikus mozgalmak” ellenőrző szerve – 1895 őszétől 1899 januárjáig működött. Az ún. V. ügyosztály vezetője *Jeszenszky Sándor* miniszteri osztálytanácsos, a Replika-pör egykori ügyésze (vö. 2. sz. irat), előadója *Jancsó Benedek* lett. – Az ügyosztály működéséről *Jancsó Benedek* közöl *Bánffy* nemzetiségpolitikai intézkedéseit védelmező, névtelenül kiadott röpiratot. A röpirat 1899. februárjában, *Bánffy bukása* után „*Bánffy Dezső nemzetiségi politikája*” címmel jelent meg. Budapesten, (I. bőv. 127. sz. irat). – Az ügyosztály iratanyagát nem sikerült megtalálnunk, az OL állományában nincs nyoma.

életbe, hogy fentartva az egyes szakminisztereknek az őket hatáskörükből folyólag megillető intézkedési jogát, a miniszterelnök minden a nemzetiségi és socialistikus viszonylatokban felmerülő nevezetesebb eseményről vagy jelenségről és intézkedésről magának tudomást szerezhessen, hogy neki módjában legyen e viszonylatokra vonatkozó oly kérdésekben is, melyeknek elintézése egyébként a szakminiszterek hatáskörébe esik, a követendő irányt megszabhatni.

Az ily szempont alá eső ügyek különösen:

- I. A nemzetiségi kérdés szerb, pánszláv, szász és román aláágzataiban;
- II. A munkáskérdés tekintettel a socialistákra, anarhistákra, gazdasági munkásokra és cselédekre;
- III. A népgyűlések;
- IV. A munkásgyűlések;
- V. Egyletek, különösen a kultúregyletek, a népkörök és bánáti földműveskörök.

A most említett ügyekre vonatkozó kormányi intézkedések egyöntetűségének létesítése és biztosítása szempontjából szükséges volna.

a) hogy ezen ügyekre vonatkozó jelentések és rendeletek tudomásvétel végett (esetleg per videat) a szakminiszterek részéről közöltessenek a miniszterelnökkel;

b) hogy ha az egyes szakminiszterek az elősorolt ügyekben valamely *fontosabb* vagy *szerves* intézkedést szándékoznak tenni, úgy szintén, ha valamely kedvezményt, vagy anyagi és pénzübeli segítyt kívánnak nemzetiségi vagy socialistikus szempont alá eső egyleteknek vagy intézeteknek adni, – tenni szándékolt intézkedéseiket előzetesen hozzák a miniszterelnök tudomására, hogy az – ha kívánatosnak tartaná – befolyását a teendő intézkedésre nézve érvényesíthesse.

Tisztelettel felkérem ennél fogva Nagyméltóságodat, hogy a kitűzött cél érdekében az előadott módon eljárni és saját tárczája körében a szükségesnek látszó rendelkezéseket megtenni méltóztassék.

Természetesen, ha a gyakorlat kimutatná, hogy a fennebbiek szerint életbeléptetendő eljárás módosítást igényel, a szerzendő tapasztalatok alapján annak a viszonyok által igényelt módosítását fognám indítványozni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1895. évi február hó 2-án.

B. Bánffy.

B

1895 jún. 27

Miniszterelnöki átirat a belügyminiszterhez „a nemzetiségi és socialistikus ügyek intézése czéliából tervezett osztály” állásainak költségvetési biztosítása tárgyában

M. E. 1895 – II – 279 (2.011)
(Fogalmazvány)

Hivatalból

A nemzetiségi és socialistikus ügyek intézése czéljából tervezett osztály személyzetének a miniszterelnökségbe leendő beiktatása tárgyában. 21/VI.

Belügyminister.

A jövő évi állami költségvetés egybeállítására alkalmából, van szerencsém Nagy méltóságodat tisztelettel kérni, hogy tekintettel egy részről f. é. febr. 2-án 279. sz. a. kelt átiratomra, illetőleg Nagyméltóságodnak f. é. febr. 2-án 534 sz. a. kelt becses levelére, és figyelemmel másrésztől

szóbeli megbeszélésünkre, a nemzetiségi és socialistikus ügyek intézése céljából a miniszterelnökség kebelében szervezett működését ideiglenesen a Belügyminisztérium kebeléből átengedett személyzettel megkezdett osztály részére szükséges hivatali állásokat a miniszterelnökség részére ez év végével végleg átengedni, és ennek következtében egy osztálytanácsosi, egy fogalmazói és egy irodatiszti állást a Belügyminisztérium személyzeti létszámából törölni méltóztassék.

A magam részéről akként intézkedtem, hogy a jelzett három állás a miniszterelnökség jövő évi költségvetésébe beillesztessék.

A mi az ideiglenesen átengedett személyzetet illeti, kérem Nagyméltóságodat, hogy az iránt nyilatkoznai méltóztassék vajjon az előlídezett becses átiratában megnevezett tisztviselőket méltóztatik-e végleg átengedni avagy e célból másokat javaslatba hozni, mely utóbbi esetben az illetők nevének egyelőre bizalmasan szóbeli úton előzetes szíves közlését kérem, hogy azután Nagyméltóságoddal közvetlen szóbeli tárgyalás alapján, egyetértő megállapodásra juthassak.

Fogadja stb. Bpest, 1895. jún. 25.

VI. 27. 1895. (látta) Bánffy.

44.

Iratok a nemzetiségi pörökkel kapcsolatos szolidaritás és Tomić Jása kegyelmi kérvénye tárgyában.

A.

1895 febr. 9

Daxner Sámuel tudósítása a gömör-kishonti és zólyomi nemzetiségi pörök védelméről¹

Nár. Nov., 1895, 17. sz.²

Ezzel a címmel cikket olvastunk a *Národnie Noviny* 6. számában, amely számos gömör-kishonti és zólyomi honfitársunk elleni nyomozás ügyével foglalkozott. Ez a hír teljes mértékben megfelel a valóságnak. Engedje meg a tisztelt szerkesztőség, hogy az ügy tovább folyásáról beszámoljak.

Mindjárt akkor, amikor mi vádoltak idézést kaptunk a magyar bíróság elé, tisztában voltunk azzal, hogy az ügyet nem vehetjük könnyen, mert jó tapasztalataink vannak azzal kapcsolatban, ha „jótévőink” ráírják az ún. „idézés”-re, hogy nemzetiségi izgatás gyanújába fogtak – akkor már kész tervük van ellened, meg van hozzá a bírójuk, a bűncselekmény megállapítása, rendelkezésre állanak a tanúk, kész az ítélet és a börtön. Éppen ezért tanácskozássra gyűltünk össze, megvitattuk, hagyjuk-e magunkat csak úgy csendben elintézni, vagy olyan védelmet vonultassunk fel, amely jól szolgálja a mi szlovák ügyünket.

Elhatároztuk, hogy a bíróság előtt kedves szlovák nyelvünkön védjük magunkat, hadd lássa és értse meg a nemzet, milyen sérelem ért minket, és hogy az elnyomott nemzetiségek szolidaritását is kifejezésre juttassuk, úgy döntöttünk, szerb és román ügyvédek bízunk meg védelmünkkel. A „*Zasztava*” és a „*Tribuna*” szerkesztőségéhez fordultunk, felkértük a két lapot, nevezzen meg olyan ügyvédek, akik a besztercebányai bíróság előtt védelmünket ellátnák. Szerb részről még nem érkezett válasz, de román testvéreink olyan készséggel igyekeztek

¹Daxner Sámuel gömöri ügyvéd, a szlovák nemzeti párt vezetőségi tagja, tudósításában a „pánszláv izgatás” címén indított gömör-kishonti és zólyomi hatósági eljárásokkal foglalkozik. A közlemény újabb érdekes mozzanata a magyarországi nemzetiségek szövetkezésének az 1895. évi budapesti nemzetiségi kongresszus előtti időszakban. Néhány nappal később *Srobár* Lőrinc, a cseh-szlovák irányzat későbbi vezetőjének, az 1898-ban Rózsahelyen induló „*Hlas*” című demokrata folyóirat szerkesztőjének cikkét közli a *Národnie Noviny* a nemzetiségi egyenjogúság és a szlovák önkormányzat követeléséről. („*Rovnoprávnost*” v *Uhorsku*, Nár. Nov. 1895. febr. 2. 14. sz.) A szlovák nemzetiségi mozgalomra nehezedő hatósági nyomás megnyilvánul az 1894. dec. 28-ai hirdetett túrőcszentmártoni szlovák választói gyűlés betiltásában is.

²A közlemény eredeti címe: *Poburovanie národnosti pri mad'arskom sude*. – Nemzetiségi izgatás a magyar bíróság előtt.

segítségünkre, hogy azt a magunk részéről a legnagyobb hálával kell értékelnünk. A „*Tribuna*” mindenekeelőtt ez évi 6. számában közzétette levelünket, majd 8. számában „*Procesul Slovacilor*” cím alatt megírta külön jelentésünk alapján a mi egész üldöztetésünket.

Röviddel ezután mint a vádlottak, megbízottja öt román ügyvédkartártól kaptam ajánlatot arra, hogy díjtalanul vállalják védelmünket. A levelekből részben hangjuk melegsége miatt, részben azért, hogy a távollevő vádlott testvéreink is tudják, miről van szó, a következő részleteket közöljük:

Dr. Tripón Gábor az erdélyi Besztercén élő ügyvéd ezt írta németül: „A szlovák nemzet politikai pereiben én is kész vagyok arra, hogy baráti szívvel felajánljam szerény segítségemet mint ügyvéd és védő, Trejasca Natia Slovaca!”

Dr. Pop István aradi ügyvéd románul írja: „A szlovákok szent ügye iránti szeretetünk és lelkesedésünk kötelezővé teszi, hogy önöknek, szlovák testvéreinknek mint védőügyvéd rendelkezésre bocsássam szolgálataimat!”

Dr. Moldovan sebesi ügyvéd, német nyelvű levelében kéri: „hogy fogadják a védők sorába abban a perben, amelyet a sovinizmus indított a románok szövetségesei és testvérei ellen. Tartások magasra a zászlót!”

Dr. Ilea György kolozsvári ügyvéd, magyar nyelvű levelében kijelenti, hogy szívesen vállalja a szlovák nemzetiségi harcosok védelmét politikai perükben.

Dr. Fodor Vazul abrudbányai ügyvéd románul írja: „A „*Tribuna*” című lapból értesültem, hogy a magyar igazságszolgáltatás pert indított szlovák testvéreink ellen pánszláv tüntetés miatt, Önöknél is ugyanazt a hírt pengetik, mint nálunk. Ez az állapot azonban nem tart sokáig, nem telik el hosszú idő, és megjön a nem magyar nemzetiségek szabadsága is. Mindaddig azonban a nem magyar nemzetiségeknek szilárdan össze kell tartamok, hogy a nemzetiségek szövetsége minél erősebbé váljék. Nekünk románoknak ez a meggyőződésünk. Nem tudom, mi az Önök politikai perének lényege, de amennyiben körülményeim megengedik, én is kész vagyok arra, hogy mint védőügyvéd részt vegyek benne. Annál is inkább kívánom ezt, hogy minél gyakrabban találkozzunk, és elmondhassuk egymásnak milyen elnyomatásban van részünk nap mint nap a kormánykörök részéről. Remélem, sikerül megtanulnom a szlovák nyelvet. Már el is kezdtem a tanulást. Ha jól haladok, nagy öröömre lesz ha neked majd anyanyelveden írhatok, hogy így jobban megértsél.”

Én azonban mindent nagyon jól megértettem a kedves román nyelven is, és mivel biztosak vagyunk afelől, hogy szerb testvéreink sem maradnak el, annál inkább örülünk annak a bizonyos „végtárgyalás”-nak, amely legalább arra ad lehetőséget, hogy nyíltan az egész világ előtt elpanaszolhatjuk a bennünket ebben a szerencsétlen országban ért példátlan sérelmeket.

Néhány magyar újság is felfigyelt, és ránk bélyegezi mártírkészségiünket. „Mi az – már csak az kell –, hogy román ügyvédek jöjjenek védeni a szlovákokat! Más már nem is hiányzik, semmisem lesz a perből!”

Dr. Daxner Sámuel

B.

1895 febr. 16

*A váci fegyintézet igazgatójának jelentése Tomić Jása kegyelmi kérvénye tárgyában*¹

Ig. Min. 1895–U–9–2.409²

Magyar királyi országos fegyintézeti igazgatóság Vácson.

649

1895. szám

Nagyméltóságú Ministerium!

Az özv. Tomics Miklósné és Tomics Jakabné által Tomics Jakab közvetítő intézeti fogoly érdekében itt benyújtott és a múlt hó 14-én 2409. szám alatt³ kelt magas rendelet alapján a nevezett által is aláírt *kegyelmi kérvényt mellékleteivel együtt % alatt alázattal felterjesztem*.⁴

Kötelességemnek tartom megjegyezni, hogy föltételes szabadságért folyamodni anyjának, nejének és volt védőjének: Visontai Soma képviselőnek minden kérése és unszolása daczára *nem akart*,⁵ azt mondta: inkább száradjon el a keze, mintsem hogy ő föltételes szabadság iránti kérvényt aláírjon; *tette ezt azért: nehogy valaha valaki neki, a nemzetiségi népvézérnek, szemére vethesse, hogy a magyar kormánytól szabadságot kért és elfogadott*.⁶

A kegyelmi kérvényt már könnyen aláírta, mert az Ő Felségéhez szól.

Szerény nézetem szerint nem érdemel rendkívüli kegyelmet az az ember, ki a törvényszerű föltételes szabadságot magától ellökte.

Kir. országos fegyintézeti igazgatóság

Vácson, 1895. évi február hó 16-án.

Olvashatatlan aláírás⁷
igazgató.

¹ Jaša Tomić-ot, Miletic vejét, a szerb radikális mozgalom egyik vezetőjét Dimitrievic Mihály szerb liberális párti szerkesztő családi ok miatt történt felindulásban elkövetett meggyilkolása miatt ítélték el annak idején. Tomić az uralkodóhoz intézett kegyelmi kérvény alapján 1896 áprilisában szabadult, a következő évben a szerb nemzeti radikális part elnöke és a Zastava szerkesztője lett.

² Az ügygel fenti iratszám alatt több irat foglalkozik. Nemzetiségi szempontból figyelemre méltó az újvidéki szerb nőknek (Stratimirovic Amália és társnői) Tomić megkegyelmezése érdekében még 1892 tavaszán benyújtott felségfolyamodványa.

³ Kék ceruzával aláhúzva.

⁴ Fekete ceruzával aláhúzva.

⁵ Zöld ceruzával aláhúzva.

⁶ Kék ceruzával aláhúzva.

⁷ Bajkay (?) István.

45.

1895 febr. 21

Lukács László¹ pénzügyminiszter bejelentése a minisztertanácsban a Naszód vidéki erdők 1894. évi jövedelmének felhasználásáról²

MT, 1895: IX/2

A pénzügyminiszter úr előadta, hogy az 1890: XVII. t. cz.-kel törvénybe iktatott bírói egyeségben a báró Kemény család az általa revindikált naszódvidéki havasok tulajdonjogáról stb. 315.000 forintnyi kárpótlás mellett lemondott, a kincstár magára vállalta, hogy ezen összeget, valamint a 22.000 frtnyi ügyvédi munkadíjakat a naszódvidéki községek helyett előlegezve lefizeti, viszont a községek kötelezték magukat, hogy az előlegezett 337.000 forintot 1890: XX. t. cz. alapján állami s összesített kezelés alá vett erdeik jövedelméből 1891. évtől számított 10 év alatt megtérítik s a teljes megtérítésig az erdők jövedelméből mit sem követelhetnek.

Az 1891. évben a kolozsvári fakereskedő-társaságnak, melynek a naszódúri erdők tekintélyes részére nézve a kihasználási jog eladva lett, az 1892–93. évi vételár-részletek azon hányadát, illetőleg, mely a kincstár fenti 337.000 frtnyi követeléséből akkor még fennálló 157.500 frtnak felelt meg, a földművelési miniszter úr által hosszabb fizetési halasztás engedélyeztetett, úgy azonban, hogy ezen 157.500 forintos követelés is az 1894–95. évek folyamán a kincstárnak megtéríthető legyen.

A földművelési miniszter úr újabban azon javaslatot tette, hogy egy részt a naszódúri községeknél jelenleg uralkodó zilált anyagi helyzet enyhítése, másrészt az erdők állami kezelése ellen némelyek részéről támasztott bizalmatlanság megszüntetése végett, a szóban forgó erdők tiszta jövedelmeként 1894. év végével rendelkezésre állott összegből 60.000 frt. a községeknek adassék ki a 157.500 frtnyi kincstári követelés törlesztésére pedig ez évet illetőleg csak 27.500 frt. fordíttassék, míg az ez után fennmaradó követelés-rész az 1895–96. évi erdőjövedelmekből téríttessék meg.

Tekintettel a javaslat mellett felhozott indokokra, s azon körülményre, hogy az előidézett bírói egyeség értelmében a kincstár 337.000 forintos követelése az 1891. évtől számított 10 év alatt annak már több mint fele megtérült, figyelembe véve továbbá azt is, hogy a földművelési-ügy miniszter úr szerint, a kinek kezelése alatt állanak újabban a kolozsvári fakereskedő társaság ügyei is, a fennmaradó követelés-rész az erdők jövedelmeiből már az 1895–96. években szintén s bizton megtérül: a pénzügyminiszter úr részéről atett javaslatához hozzájárul.

Miután azonban a javaslat kivitelével a bírói egyeség azon részétől, mely szerint a községeknek az erdők jövedelméből mindaddig, míg a kincstár szóban forgó követelése teljesen kiegyenlítve nem lesz, mire sincs igényük, a községek javára, illetve a kincstárnak bár számba alig jöhető hátrányára bizonyos eltérés történik: az ügyet előzőleg a ministertanács tudomására kívánta hozni, illetve szükségesnek tartja a ministertanács felhatalmazását arra nézve kérni, hogy a felvetett kérdésben a földművelési miniszter úr által javaslatba hozott eljárás legyen követhető.

A kívánt felhatalmazás megadatott.

¹ Lukács László (1850–1932) szabadelvűpárti, majd konzervatív politikus 1892-ben pénzügyi államtitkár, 1895–1905 és 1910–12 között pénzügyminiszter, 1912–13-ban miniszterelnök.

² A naszódúri 2. román határőr-ezred felosztása után a birtokjogi viszonyokat a kincstár, illetve a Naszód vidéki központi iskola és ösztöndíj-alap és a volt 44. román határőr-község között 1872. márc. 12-én létrejött szerződés rendezte. A községeknek jutott erdő egy részére azonban az itteni br. Kemény-család az 1863. dec. 24-i legfelsőbb rendelet alapján igényt tartott. A pör az 1890: XVIII. tc.-ben foglalt bírói egyezséggel végződött, amelyben a Kemény-család 315 ezer forint kártérítés ellenében lemondott az erdők tulajdonjogáról. Az 1890: XVIII. tc. ugyanakkor rendezte a Naszód vidéki községek birtokviszonyait, az ez évi XIX. tc. pedig a községi erdők kezeléséről intézkedett.

46.

*Iratok a nemzetiségű nyelvű kormánylapok ügyében*¹

A

1895 márc. 23

Sándor János Kis-Küküllő megyei főispán levele br. Bánffy Dezső miniszterelnökhöz egy kormány-támogatással megjelenő román néplap ügyében

ME., 1895–VI–1045

Kis-küküllő-vármegye Főispánja.

Sz: 19–895. res.

f. isp.

Nagyméltóságú Ministerelnök Úr!

Kegyelmes Uram!

Belügyminister úr Ő Nagyméltóságának f. é. február 23-án 557. eln. sz. alatt Dr. Moldován Gergely kolozsvári egyetemi tanár által szerkesztett „Ungaria, Magyar-román Szemle” című folyóirat pártolása tárgyában leadott rendeletére mai napról jelen szám alatt azon jelentést tettem, hogy közvetlen szomorú tapasztalásból ismervén azon káros, sőt veszedelmes nagy befolyást, melyet a román túlzó lapok a nép érzelmeire és gondolkozás módjára gyakorolnak és hogy nemcsak a politikai irányt, de az állami, vármegyei, községi és társadalmi életnek mégoly apró eseményeit is túlzó nemzetiségi szempontból tárgyaló elferdített és hazug tudósításaik által mennyire képesek haza és nemzet ellenes irányban felizgatni és tüzelni már az egyszerű falusi népet is? másfelől pedig személyesen ismervé Dr. Moldován Gergelynek ennek ellensúlyozására irányuló s a megérdemlett támogatásban nem mindig részesült hazafias törekvéseit: részemről a legnagyobb készséggel vagyok kész az általa kiadott folyóirat támogatása érdekében minden lehetőt megtenni.

Miután azonban részemről ezen ügynek nagyobb fontosságot tulajdonítva annak szélesebb körben és nagyobb mérvű támogatását vélném szükségesnek bátorságot vettem magamnak Ő Nagyméltósága előtt felelevenítenem e tárgyban hivatali elődjéhez még 1893. évi október 20-án 26. res. sz. a tett felterjesztésemben² felhozott indokokat és azokra utalva kérném, hogy egy *politikai irányú és hazafias szellemű román néplap létesítése iránt megindított*,³ de abban maradt actiot újra felvételni kegyeskedjék.

¹ A kormány a nemzetiségi mozgalmak ellensúlyozására több nemzetiségi lapot rendszeres szubvencióval támogatott, ezek ellenszolgáltatásként a kormány nemzetiségi politikáját támogatták. Ilyen volt román részről a temesvári *Controla* című hírlap és Moldován Gergely „*Ungaria, Magyar-román Szemle*” című folyóirata. Szlovák részről a Budapesten, Hornyánszky Viktor által kiadott *Slovenske Noviny*, a szerb kormánytámogató sajtó, a klerikális irányzatot képviselő *Srbski Narod* (1869-től, Gruic János szerkesztésében), majd a radikális színezetű Stráza képviselték, végül a szász kormánysszubvenciók sajtó szerve a *Hermannstädter Zeitung* volt. A nyugat-európai közvélemény felé a *Westöstliche Rundschau* képviselte a hivatalos magyar politikát, újabb a külföld tájékoztatását célzó német nyelvű folyóirat kiadását (Rotfeld Samu szerkesztő terve) Bánffy nem engedélyezte (l. ME, 1895–IA–35/349.). Az iratban említett román néplap terve nem valósult meg. (A kormány szubvencionálta nemzetiségi nyelvű lapok ügyeire von. l. ME, 1895–IA–35/45,48.)

² L. az irathoz mellékelve.

³ Kék ceruzával aláhúzva.

Miután pedig tudom, hogy ezen ügy iránt Nagyméltóságod is közelebbről érdeklődik és a szóban forgó viszonyokat közvetlen tapasztalatból ismeri jobban mint bármelyikünk: bátor vagyok ezen kéréssel Nagyméltóságod elé is járulni s annak támogatására % alatt másolatban csatolni az akkori belügyminister úrhoz intézett fennjelzett jelentésemet.

Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem nyilvánítását.

Dicső Szent Márton 1895 Márczius hó 23-án.

Sándor János
főispán.

B

1895 okt. 16

Zsilinszky Mihály vallás- és közoktatásügyi államtitkár levele br. Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a „Slovenske Noviny” kormánysszubbvenciójának biztosítása tárgyában

ME, 1895–IA–35 (3506)

Kedves Barátom!

Közeledvén az idő, amikor határoznod kellend a sajtó segélyezése ügyében, minden hosszas indokolás nélkül két lapra hívom fel becses figyelmedet. Egyik a „Slovenske Noviny”¹ tót, – másik a „Zólyomvármegyei Hírlap”² magyar lap.

A „Slovenske Noviny” egyetlen hazafias és szabadelvű irányban haladó tót lap, mely hetenkint háromszor jelenik meg itt Budapesten Hornyánszky Viktor akadémiai könyvtáros nyomdájában. Tíz év óta működik szép eredménnyel, 1300–1500³ példányban küldetik szét, évi ára 6 frt.

Ezen az áron azonban csak úgy lehetett adni, hogy a Ministerelnökség évente 6480 frttal segélyezte és a „Tót Közművelődési Egylet” által fizetett ezer frnyi bélyegátalány fejében ingyen kapta a szükségelt bélyegértékeket.

Itt sajnálattal kell figyelmeztetőleg kiemelnem, hogy a Te Ministerelnökséged óta nagy zavar állott elő a bélyeg körül, amennyiben a Keresk. Ministerium téves információja következtében *ministertanácsi határozattal* a bélyeg kiszolgáltatás beszünttetett, s így a subvenció tót lapok existenciája lehetetlenné tétetett. Ezen segíteni kell; vagy – ha nem sajtóval kívánod ellensúlyozni az ellenséges, a túróczi Narodnie Novinyt – akkor már most kellene kimondani, hogy 1896-ban nem kell a Slov. Noviny.

E tekintetben az én igénytelen nézetem és javaslatom az, hogy a szép eredménnyel működő, és a felvidéki jegyzők és tanítók között kedvezményes áron, sőt orsz. képviselők kívánatára ingyen is elterjesztett „Slovenske Noviny” továbbra is fentartandó még pedig Budapesten. Semmi esetre sem sülyeszthető le vidéki lappá, ahol megbuknék.

*A bélyegmentesség, kellő ellenőrzés mellett, megadandó föltétlenül. A tót egylet fizesse továbbra is az ezer frnyi bélyegátalányt.*⁴

Az a körülmény, hogy évről-évre több bélyegre van szükség nem veszélyes jel; sőt határozottan kedvező körülmény, – mert csak azt a tényt jelzi, hogy a hazafias irányú tót lapok (t. i. Szlov. N. és „Vlast’ a Svet” néplap) örvendetesen terjednek és fokozatosan, minden zaj nélkül, kiszorítják a túróczi pansláv lapokat! Az eredménnyel valóban meg lehetünk elégedve, mert a *Sl. N. 1300–1500 példányban*,⁵ – a Vlast’a Svet (gazd. néplap) pedig *14.000 példányban jár*.⁶

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

² Ua.

³ Ua.

⁴ Kék ceruzával aláhúzva.

⁵ Ua.

⁶ Ua.

A politikai Szlov. N.-re nézve még egyet óhajtok becses figyelmedbe ajánlani.

Ugyanis, ha a magas kormány súlyt helyez arra, hogy a Monarchiában és az azonkívül létező szlávok állandóan helyesen legyen tájékozva hazai viszonyainkról, – ha azt akarja, hogy ne a túróczy pansláv „Národnie Noviny” magyarfaló cikkei, hanem a mi elveinket hirdető „Slovenske Noviny” legyen a külföldi szlávok értesítője: akkor ezt a lapot érdemes volna *hetenkint hatszor megjelenő lappá tenni*. Ma csak napilapnak van kellő tekintélye, ha jól van szerkesztve.

Ha ezt elvileg helyesled, akkor az ügynek anyagi oldalát is fel kell tárnom. Ez pedig a következő: a ma élvezett 6480 frtnyi segélyt 5520 firtal kellene felemelni 12.000 frtra, s ezzel megvan az egész, – természetesen bélyegmentességgel.

A másik t. i. a „Zólyomvármegyei Hírlap” (előfizetési felhívását tisztelettel mellékelve) szintén tíz éve szolgálja a magyarság ügyét, nehéz körülmények között. Nagyon kérek, édes barátom, – hacsak lehet – legalább 400 frtnyi évi segélyvel légy kegyes életre ébreszteni a haldoklót.

Ezeknek előadása és kérése mellett kiváló tisztelettel vagyok

őszinte híved
Zsilinszky M.

47.

1895 márc. 31

A szerb ifjúság felhívása Miletic Szvetozár¹ 70. születésnapjának megünneplésére²

Z., 1895, 51. sz.

Szerb nemzet! A szerb ifjúság legszentebb kötelességének tartja, hogy az egész szerb nemzetet felhívja a nemzeti jogok harcosa és nemzeti vértanúja Miletic Szvetozár dr. 70. évfordulójának megünneplésére. 1896. február 10-én lesz hetven éve, hogy megpillantotta a világot ez az ember, aki mindenét feláldozta nemzetéért. Ezt a napot úgy kell megünnepeelnünk, amint az Miletic nagy nevéhez és nemzeti öntudatunkhoz méltó. Az idő az ünnepnapig viszonylag rövid, és a szerb ifjúság úgy véli, hogy minél előbb kell hozzáfogni az ünnepség előkészítéséhez; ezért egyhangúlag a következő javaslatot terjeszti a szerb nemzet elé:

1. 1896. február 10-ét minden, a szerb nép lakta területen ünnepélyesen kell megülni.
2. Ennek a napnak megünneplésére központi bizottságot kell választani, amelyen minden vidék képviselve legyen, a vidékek összes pártjai és az egész ifjúság.
3. A bizottság feladata gondoskodni arról, hogy ezt a napot minél fényesebben megünnepeleljék.
4. A bizottság szerkesztő bizottságot választ Miletic művei kritikai kiadása céljából, ebben a bizottságban az egyes vidékek képviselve lesznek, épp úgy az összes pártok és az egész ifjúság.
5. A bizottság az egész szerbség köréből albizottságokat választ, amelyek Miletic Szvetozár kötelezettségeinek kifizetésére hozzájárulásokat gyűjtenek, amely tartozások betegsége és a mi közönyünk következtében keletkeztek, továbbá pedig művei kiadására oly módon, hogy ezek a művek hozzáférhetőek legyenek a nemzet számára.

¹ Miletic Szvetozár 1882-ben bekövetkezett idegösszeomlása (I. Iratok I. 663. l.) után teljes visszavonultságban élt Újvidéken. Létalapját a Zastava szerkesztő bizottsága által biztosított szerény támogatás jelentette. Miletic anyagi nehézségeit a kormányhoz közelálló Stráža szerkesztői reklámcélokra akarták felhasználni, bejelentve, hogy a lap teljes jövedelmét a volt szerb népevezér támogatására fordítják. Miletic családja visszautasította a kéretlen és nyilvánvaló célzatú vállalkozást (I. 20. A irat). A bejelentett ünnepségeket 1896-ban valóban megtartották. Miletic 1901-ben halt meg, haláláról pártkülönbségre való tekintet nélkül nemzeti gyász jelleggel emlékezett meg a korabeli szerb nemzetiségi sajtó és közvélemény.

² A közlemény eredeti címe: *Omladina – Mileticu!* – Az ifjúság – Mileticéért!

6. A felesleget a központi bizottság nemzeti célokra fogja elrendelni.

Meg vagyunk győződve arról, hogy a szerb nemzet követni fogja az ifjúság felhívását, és lelkesen és őszintén magáévá teszi javaslatát, és hogy az ünneplés és megemlékezés a Mileticre való emlékezés megörökítése mellett a nemzeti öntudatot is megerősíti, és ezért pártokra és vidékekre való tekintet nélkül felhívunk minden szerbet, hogy felhívásunknak eleget tegyenek.

A bécsi szerb ifjúság nevében: Babić Milivoj joghallgató, Velizarić Negoszlav orvostanhallgató, Perović T. Milos mezőgazdasági hallgató, Stanojević Sztanoje bölcsészhallgató, Jef-tanović G. Petar joghallgató, Plamenac Györgye joghallgató, Novaković Vladimír műegye-temi hallgató.

A budapesti szerb ifjúság nevében: Pilić Mladen műegyetemi hallgató, Cvejić Lázár jog-hallgató, Radojčević Dusan joghallgató.

A zágrábi szerb ifjúság nevében: Protić D. M. joghallgató, Budisavljević Jov[an] Milan bölcsészhallgató, Laloš Gyura joghallgató.

A genfi szerb ifjúság nevében: Petrović S. Nikola joghallgató, Mihajlović R. Achile orvos-tanhallgató, Gutović Sztevan orvostanhallgató.

A prágai szerb ifjúság nevében: Joksimović Bozsidar zeneakadémiai hallgató, Niksić Danilo orvostanhallgató, Franasović Bratko orvostanhallgató.

48.

A gör. kel. szerb nemzeti egyházi kongresszus összehívását sürgető Drakulics-interpelláció és kormányzati visszhangja¹

A

1895 márc. 27

Drakulics Pál interpellációja a gör. kel. szerb nemzeti egyházi kongresszus egybehívása tárgyában

Képv. Napló, 1892–97, XXIV. 107–108. l.

Drakulics Pál: T. ház! A költségvetési vita alkalmával, a vallás- és közoktatásügyi tárcza tárgyalásakor előadtam, hogy 1875. év óta, tehát épen azóta, a mióta Tisza Kálmán ő excellenciája a szabadelvű pártot a bihari pontok szegreakasztásával megalakította és uralomra juttatta, a görög-keleti szerb egyháznak törvényileg biztosított autonómiája csakis a papíron létezik, annak érvényesülése a közéletben azonban teljesen ki van zárva. Ki van zárva egyrésztől azért,

¹ Az 1892. évi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszuson a világi ellenzéknek sikerült levétni a napirendről a kormány és a főpapság által erőszakolt reakciós és a klérus uralmát biztosítani kívánó, egységes szervezeti szabályzatot. Mivel az ellenzék többségbe került volna, a kormány feloszlatta a kongresszust. – A következő évben a patriarcha maga javasolta, hogy az összehívást ne engedélyezzék, mert az ellenzék ismét túlsúlyban lenne. Branković indokként az összehívás megtagadására azt a körülményt ajánlotta, hogy a kongresszus költségeire a nemzeti alapokból előlegezett összeget nem térítették meg, s míg ez nem történik meg, nem lehet szó újabb kongresszus összehívásáról. Ezzel az ürüggyel a kormány 1897-ig, majd az 1897. évi kongresszus elnapolása után egészen 1902-ig megtagadta a kongresszus egybehívását. – Az 1892. évi kongresszus felterjesztett szabályrendeletei közül a papi özvegyek és árvák nyugdíjalapjáról, valamint a szerb nemzeti-egyházi tisztviselők és tanárok nyugdíjáról szóló szabályrendeleteket több éves késedelem után ekkor hagyja jóvá a kormány. Nemzetiségtörténeti szempontból említést érdemel, hogy 1895. dec. 8-án megjelent a Rendeleték Tárában a „*Declaratorium Illiricum*” (l. erre vonatkozólag Iratok I. 632. l.) hivatalos magyar fordítása. – Az iratban tárgyalt interpellációval kétségkívül összefügg az uralkodóhoz intézett 1895 júniusi miniszterelnöki emlékiratnak a gör. kel. szerb egyházi ügyekre vonatkozó része (C) is.

mert az első autonómikus organumnak, az egyházi kongresszusnak ülésezése lehetetlenné tétetik egyszerűen olyképpen, hogy annak egybehívását a kormány ő Felségének nem akarja bejelenteni, másrészt pedig azért, mert a felterjesztett szabályrendeletek vagy egyszerűen jóváhagyási záradék nélkül küldetnek vissza, a nélkül, hogy a jóváhagyás megtagadása bármily röviden is indokoltatnék, vagy az inkriminált passzusok megjelöltetnének, azzal, hogy mi az bennük, a mi a közérdekbe vagy az állam érdekébe ütközik, vagy pedig a kormány azokat egyszerűen magánál tartja éveken keresztül és nem törődik azok sorsával.

Mindezeket bővebben fejtegettem a közoktatásügyi tárcza költségvetésének tárgyalásakor, és miután a t. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr nem tartotta érdemesnek ezen felszólalásom után sem biztosítani a többször említett egyház híveit arról, hogy ezentúl a törvények rendelkezései e tekintetben respektáltakatni fognak, én kénytelenítve érzem magamat, indokolásképpen a már többször említett felszólalásomra utalva, a következő interpellációt előterjeszteni: (Olvassa.)

„Interpelláció a magyar királyi miniszterelnök és a vallás- és közoktatásügyi miniszter urakhoz.

1. Határozott tudomásom lévén arról, hogy ő szentsége a görög-keleti karloviczi metropolita-érsek és szerb patriarcha már harmadízben arra kéri az országos kormányt, hogy az 1868. évi IX. tcz. 3. §-ának rendelkezése értelmében jelentse be ő Felségének, apostoli király urunknak a görög-keleti szerb egyházi kongresszus egybehívását, mikép a kongresszus a hivatkozott törvényszakasz alapján, a kizárólag hatásköréhez tartozó, évről-évre szükséges rendes, valamint ezen felül számos fontos és sürgős teendők elintézhete végett összeülhessen, tisztelettel kérem a miniszterelnök és a vallás- és közoktatásügyi miniszter urakat: nyilatkozzanak az iránt, hajlandók-e a patriarcha eme szándékát ő Felségének bejelenteni, s így a kongresszusnak egybehívását a törvény rendelkezéseivel képest lehetővé tenni? És ha nem, mily indok vezérli őket arra, hogy a görög-keleti szerb egyház emez első autonómikus organumának működését a törvény világos rendelkezése ellenére gátolják, s ez által az egész törvényileg biztosított autonómiát illuzóriussá teszik?

2. A görög-keleti szerb egyházi kongresszus elnöksége felterjesztett az országos kormányhoz még 1893-ik év elején több rendbeli, a kongresszus által alkotott szabályrendeletet legfelsőbb jóváhagyás kieszközlése végett; daczára annak, hogy e szabályrendeletek intézkedései igen fontos és sürgős természetűek, és daczára annak, hogy a felterjesztés óta több mint két esztendő múlt el, eme szabályrendeletek a kongresszus állandó választmányához a mai napig sem küldettek vissza, ennek folytán kérdem a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter urat: mi az oka, hogy eme szabályrendeletek jóváhagyása iránt máig sem történt intézkedés? És szándékozik-e a kormány eme szabályrendeletek jóváhagyása tekintetében mielőbb intézkedni?”

B

1895 máj. 23

Minisztertanácsi határozat a gör. kel. szerb papi özvegyek és árvák, valamint az egyházi tisztviselők és tanárok nyugdíjára vonatkozó szabályzatok jóváhagyásáról

MT 1895: XXII/18

A miniszterelnök úr előadta, hogy az 1892 évi október 24-én kelt legfelsőbb elhatározással egybehívott gör. kel. szerb nemzeti egyházi congressus által kidolgozott és felterjesztett szabályzatok közül két szabályzat, ú. m.

a karlóczi gör. kel. szerb metropolia területén lakó gör. kel. szerb papság özvegyeinek és árváinak nyugdíj alapjáról szóló szabályzat és a gör. kel. szerb nemzeti egyházi tisztviselők

és tanárok számára készített nyugdíjszabályzat jóváhagyható, illetőleg legfelsőbb szentesítés végett Ő Felségéhez felterjeszhető s adminisztratív úton életbe léptethető volna, mivel e két szabályzat a még kidolgozandó egyházi alkotmány iránti szabályzattal nincsen kapcsolatban, s nagyon kívánatos volna, hogy a szerb papság özvegyeinek és árváinak, valamint az egyházi tisztviselők és tanárok nyugalmi ellátásáról mielőbb gondoskodás történjék.

Mintogy ezen nézetet az előzetesen meghallgatott vallás- és közoktatásügyi minister úr, valamint a horvát-szlavon-dalmátországi bán úr is osztja: a miniszerelnök úr felhatalmazást kért, hogy az említett két szabályzatot, illetőleg az arra vonatkozó királyi rendelet tervezetét Ő Felsége legfelsőbb szentesítése alá terjeszthesse, s e kérdésben levő szabályzatoknak adminisztratív úton leendő életbeléptetése iránt gondoskodhassék.

A felhatalmazás megadatott.

C

1895 jún. 9

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök a miniszterelnökség átszervezésére vonatkozó emlékiratának a gör. kelet. szerb egyházi ügyekre vonatkozó része

ME 1895–VIII–1490 (1930)

Legkegyelmesebb Úr!

A gör. keleti szerb nemzeti egyházi congressus szervezetéről szóló Császári és apostoli Királyi Felségednek 1875. évi május hó 14-én kelt kegyelmes királyi Rendeletével megerősített szabályzat a legfelsőbb királyi főfelügyeleti, jóváhagyási és megerősítési jog gyakorlása szempontjából, továbbá a kormánynak felügyeleti, – s a szabályzat 29. §-ában említett ügyekben beadott fel-folyamodásokra nézve megsemmisítési jogánál fogva a görög keleti szerb egyházi ügyekben számos teendőt ruház a miniszerelnökre.

Ezen ügyeknek a miniszerelnökhöz való utalása annak idejében abból az okból történt, hogy szemben azzal a körülménnyel, hogy a görög keleti szerb metropolita körébe eső híveknek és egyházkerületeknek egy része Horvát-Szlavon országokban van, de a magy. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszernek hatásköre egyházi ügyekben a most említett országokra ki nem terjed, a görög keleti szerb egyházi ügyeknek kormányilag egységes intézése biztosíttassék.

A kongressusi szervezeti szabályzat ezen rendelkezése a miniszerelnökre háruló teendőket a miniszerelnökség formailag eddig is teljesítette, legalázatosabb felterjesztéseket intézett Felségedhez, levelezett a vallás- és közoktatásügyi miniszerrel és Horvát-Szlavon-Dalmátországek bánjával, s leiratokat küldött a görög keleti szerb metropolita pátriárkához és a görög keleti szerb egyházi kongressusi választmányhoz; de mindezen cselekményeknél jobbadán csak az érdemlegesen intézkedő vallás és közoktatásügyi miniszernek volt a szócsöve, s az ő elhatározásainak adott formailag kifejezést.

A dolog természeténél fogva alig is lehetett ez másképen, mert hogy a miniszerelnök a kérdéses egyházi ügyek érdemleges megbíralásába bocsátkozhassék: szüksége lett volna ezen ügyeket tüzetesen ismerő s azokkal állandóan foglalkozó szakelődóra.

Legalázatosabb nézetem szerint azonban, ha a kérdéses ügyekben való intézkedés a miniszerelnökre van ruházva s ő ezen ügyekben hatóságot képez és a történt intézkedésekért a felelősséget viseli, helyén való hogy a miniszerelnök abban a helyzetben legyen, hogy az eldöntése alá kerülő ügy érdemleges elbíralásába is bocsátkozhassék, tehát e célra saját szakközege legyen...

Br. Bánffy Dezső.

D

1895 okt. 24

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök válasza Drakulics Pálnak a gör. keleti szerb egyházi kongresszus egybehívásának jóváhagyása tárgyában intézett interpellációjára

Képv. Napló, 1892–97, XXVI. 112–113. l.

T. ház! (*Halljuk! Halljuk! Mozgás a baloldalon. Felkiáltások: Nincs itt Drakulics!*) A miniszterelnökhöz és a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett interpellációjára Drakulics Pál képviselő úrnak a miniszterelnök, kihez a szerb kongresszusi ügyek tartoznak, már május hó folyamán válaszolni kívánt. Akkor Drakulics képviselő úr nem volt jelen; a választ elhalasztani kellett. Később Drakulics képviselő úr interpellációjára ismét válaszolni kívántam, azonban Drakulics képviselő úr, ki akkor Szegeden volt elfoglalva, (Derűtség.) egy levélben az iránt kereste meg a közoktatásügyi minisztert, hogy az interpellációt megint elhalasztzam.

Azon kívánságának is eleget tettem. Ugron Gábor képviselő úr azonban most, hogy az országgyűlés megint összejött, igen élesen támadta meg a kormányt, hogy az interpellációkra nincs kedve válaszolni és azok elől kitér. Ilyen körülmények között, daczára annak, hogy most Drakulics képviselő úr ismét nincs itt, nem érzem magam indítatva arra, hogy most már harmadízben kívánván felelni, ezt meg ne tegyem. (*Általános helyeslés.*) Különbén azt hiszem, erre jogom is van, (*Helyeslés.*) eltekintve attól, hogy már Ugron Gábor képviselő úrnak jeleztem, hogy kötelességemnek tartom – és ettől el nem térek a hó folyamán a függőben lévő interpellációk legnagyobb részére válaszolni. (*Halljuk! Halljuk!*)

T. ház! Drakulics képviselő úr a görögkeleti szerb egyházi kongresszus egybehívása és ezen kongresszus által alkotott szabályrendeletek jóváhagyása tárgyában interpellált. Interpellációjának első pontja azt tartalmazza, hogy mi az oka annak, hogy a magyar kormány a szerb egyházi kongresszust összehívni nem engedi, illetőleg a szerb patriarkának erre vonatkozó kérését ő Felségéhez azon nézetének kifejezésével terjesztette fel, hogy a kongresszus nem volna engedélyezendő.

Ez tényleg így van. (*Felkiáltások a baloldalon: Miért?*) A magyar miniszterelnök, a ki a szerb egyházi ügyekkel foglalkozik a törvény és az érvényben levő, ő Felsége által jóváhagyott szabályrendelet értelmében az iránt tett a Felséghez előterjesztést, hogy a kongresszus egybehívása ne engedélyeztessék, egyetértésben van e tekintetben az illetékes vallás- és közoktatásügyi miniszterrel és a horvát bánnal is.

A tényállás az, hogy eltekintve attól, hogy az előző években tartott kongresszusok folyama alatt nemzetiségi és felekezeti igen éles ellentétek merültek fel, és különösen az utolsó kongresszus feloszlataandó volt, – mondom, ettől eltekintve, – nem tartja a kormány lehetőnek egy újabb kongresszus összehívásának engedélyezését mindaddig, míg a kongresszusra fordított régi költségek az illetékes szerb egyházközségek által az egyházi alapoknak meg nem térítetnek. (*Helyeslés jobbfelől.*) Mert, t. ház, ha a szerb egyház óhajtja, hogy a törvények értelmében biztosított autonóm jogával kongresszusát megtarthassa, akkor gondoskodjék a költségek fedezéséről is. (*Helyeslés jobbfelől.*) Az előző időkből 97.108 forint 71 krajczár maradt az egyházi alapoknak megtérítetlenül. A kormány nem vállalhat felelősséget azért, hogy az összehívandó kongresszusnak körülbelül 24.000 forintnyi költségét ehhez hozzácsatolva, az egyházi alapvagyonnak egy ily beláthatlan időig vissza nem térülhető rövidülését idézze elő. (*Helyeslés jobbfelől.*)

Ha tényleg a kongresszusra az egyház szempontjából oly nagy szükség van, az illetékes és arra köteles egyházközségek hozzák össze az összeget, és ha az összeg rendelkezésre áll, talán eltekintve bizonyos határig a künlevő költségek megtérítésétől, a kongresszus összehívását a kormány javaslatba fogja hozni és biztosítom a házat, hogy egyáltalában nincs a kormánynak érdekében a kongresszus összehívása elé nehézségeket gördíteni, mert példakép áll előttünk a beo-

csini csementgyár esete, melyre egy másik, még a mai napon adandó feleletemben térendek ki, és a mely igazolja, hogy a kongresszus megtartása ellen a kormánynak már a felelősség megosztása tekintetéből sem lehet kifogása; tehát, ha csak módjában lesz és a költségek rendelkezésre állanak, az összehívás iránt intézkedni fog. *(Helyeslés jobbfelől.)*

A másik kérdés, melyet a kormányhoz intézett Drakulics képviselő úr, az, hogy az utolsó kongresszus által alkotott szabályrendeleteket miért nem hagyja jóvá?

T. ház! Ezek a szabályrendeletek részben már jóvá vannak hagyva, és a jóváhagyás iránt, intézkedések nem tavasz óta mostanáig történtek, de már előzőleg folyamatban voltak, úgy, hogy ha tavasszal felelhettem volna Drakulics képviselő úrnak, hihetőleg akkor is azt felelhettem volna, hogy ez már befejezett dolog és a szabályrendeletek igenis jóvá vannak hagyva és pedig a szerb metropolia területén lakó görög-keleti szerb papság özvegyeinek és árváinak nyugdíj-alapjáról, továbbá a görög-keleti szerb nemzeti egyházi tisztviselők és tanárok nyugdíjazásáról szóló szabályrendelet. Ezek jóvá lévén hagyva, a mostani, szeptember hó 29-ére összehívott püspöki zsinat tárgyalta ezeket és végrehajtásuk iránt intézkedett is. Igaz, hogy áll az, hogy bizonyos késedelmezés volt a dologban és ezt indokolja az a körülmény, hogy ezen ügyek minden egyes esetben úgy a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel, mint a horvát bánnal is közlendők lévén, a lebonyolítás hosszabb időt vett igénybe. Magam részéről azonban miniszterelnökké történt kinevezésem után azonnal kezembe vettem a kérdést, mint méltóztatnak látni, le. is bonyolítottam és most e két szabályrendelet tekintetében a dolog rendbe is van hozva. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Van azonban két szabályrendelet, a melynek jóváhagyása még nem történt meg: az egyik a görög-keleti szerb plébániai és zárdai papság, a püspökök és a pátriárka javadalmazásáról, a másik a görög-keleti szerb autonóm iskolákról szóló szabályrendelet. Ezen szabályrendeleteket azonban nem lehetett jóváhagyni, mert kapcsolatban lévén az egyházi alkotmánnyal szerves összefüggés lévén ezek közt, nem tartotta a kormány lehetőnek, hogy e két szabályrendelet jóváhagyását a Felsőtől kérje, mielőtt maga az alap-szabályrendelet, mely az egyházi alkotmányt tartalmazza, megalkotva nem lesz. Erre fogunk törekedni, és elsősorban a szerb egyházaktól függ, hogy a kongresszus összehívható legyen. Mihelyt az összehívatik és az egyházi alkotmány megalkottatik, azonnal lehető lesz ezen két szabályrendelet jóváhagyása iránt ő Felsőének előterjesztést tenni. *(Helyeslés jobbfelől.)* Kérem, ezen válaszat méltóztatassék tudomásul venni. *(Helyeslés.)*

Elnök: Felteszem a kérdést. Tudomásul veszi-e a ház a miniszterelnök úr válaszát, igen vagy nem? *(Igen!)* A ház tudomásul vette.

49.

Iratok a budapesti „Petru Maior” román ifjúsági egyesület ellen lefolytatott 1895–96. évi politikai vizsgálathoz¹

A

1895 ápr. 26

Perczel Dezső belügyminiszter átírata Gerlóczy Károly Budapest székesfőváros alpolgármesteréhez a „Petru Maior” román ifjúsági egyletben a jövő képviseléválasztásokkal kapcsolatban lezajlott nemzetiségpolitikai tárgyalások ügyében

F. L. Tanácsi Iratok, 1896 – I – 3429 (8879) 1895 eln.)

Magyar királyi belügyminiszter.

713 szám.

res.

Nagyságos Úr!

Bizalmas úton arról értesültem, hogy folyó hó 12-én a helybeli „Petru Major” román egyletben (IV. ker. Zöldfa utca 17. sz. a.) megjelent Bogdán Duika György, a Nagy-Szebenben megjelenő „Tribuna” felelős szerkesztője, s ott a helybeli románokkal értekezletet tartott, melyben előadta, hogy Urechival a román kultúrliga elnökével és Sturdza Dimitriével a román liberális párt vezérével értekezett és hogy azok óhaja, hogy a bekövetkezendő képviselő választásoknál Magyarország román lakta vidékein, főleg Erdélyben, román nemzetiségű képviselők léptessenek fel és erre a célra a román liberális párt 200,000 forintot fog a Magyarországi románoknak titokban rendelkezésére bocsátani.

Majd előadta, hogy a román liberális párt további óhaja az, hogy az esetben, hogyha a magyar kormány román nemzetiségű képviselők felléptetése elé akadályokat gördítene, az iránt fejtsék ki agitatót, hogy az összes magyarországi románok az államhatalom ellen lázadásra készek legyenek.

Amennyiben pedig ezen terv keresztülvihető nem volna, úgy a román liberális párt azt kívánja, hogy a magyarországi románok és szászok az általános képviselő választásoknál a néppárt jelöltjeire szavazzanak.

A nevezett továbbá ez alkalommal egy Urechia és Sturdza által készített „Sabia” (kard) „Európa, Oroszország és Románia” című röpiratot is olvasott fel, melyből következő részletek ismeretesek:

„Kultúrliga elnöke. Szemben erdélyi testvéreink szenvedéseivel, szemben a barbár magyarokkal, szemben azokkal a vérlázító igazságtalan ítéletekkel, melyeket a magyar törvényszékek

¹ A budapesti „Petru Maior” román ifjúsági egylet elleni hatósági vizsgálat egyike a legkitertebbeknek, amelyeket a „Srpska Matica” szerb közművelődési egylet elleni 1888. évi eljárás (l. Iratok I. 774–775. l.) óta nemzetiségi egyesület ellen folytattak. Az egyesület csak azzal a megszorítással került el a betiltást, hogy tagjai ezentúl csupán egyetemi hallgatók lehettek, és összejövetelét a „politika teljes kizárásával” tarthatta. A Petru Maior egylet ennek ellenére továbbra is politikai gócpontja volt a budapesti román ifjúságnak. Az egylet névsorából kitűnik, hogy tagjai között a nemzetiségi mozgalom több későbbi neves politikus szerepel. Az egylettel a továbbiakban a vallás- és közoktatásügyi minisztérium is foglalkozott. Így a romániai egyetemi hallgatók 1905. évi jubileumi ünnepségeinek előkészületeivel kapcsolatban Demkó György budapesti egyetemi rektor jelenti Lukács György kultuszminiszternek, hogy az egylet vezetőségét az ünnepségekkel kapcsolatban tartózkodó magatartásra szólította. (L. VKM eln. 1905: 1991 (2324).

mondanak ki a románokra, szemben velük és magyarosító törekvésükkel, iparkodjunk ligát alkotni, mert nagyon természetes dolog, ha mi, idevaló románok ligát alkotunk és ha gyűléseinkkel támogatjuk erdélyi testvéreinket, akiket a magyar barbár törvény jogtalan ítéletei és dühe tönkre tett és ha tudomására hozzuk Európa államainak, hogy meddig terjed a magyar barbárság, hogy miféle vandál dolgokat követ el a magyar Európa kellő közepén a XIX. században.

Fel édes testvéreink, szembe mindazokkal, kik titeket tönkre akarnak tenni s ha másképp nem, akkor szembe az uralkodóval, követeljük igazságunkat” stb.

Felhívom ennélfogva Nagyságodat, miszerint a most elősoroltak, valamint az ezzel kapcsolatosan felmerülő oly körülmények kiderítése céljából is, – a melyek bizonyítékul szolgálhatnának arra, hogy az egyesület az alapszabályokban kitűzött célját és hatáskörét meg nem tartotta, – tapintatos s fel nem tűnő módon vizsgálatot rendeljen el, – s a vizsgálat eredményéről hozzám a vizsgálati iratok csatolása mellett véleményes jelentést tegyen.

Budapesten, 1895. évi április hó 26-án.

Perczel.

Melléklet:

1873 jan. 11

A „Petru Maior” olvasóegylet alapszabályai

F. L. Tanácsi Iratok 1896 – I – 3429 (1969/873)

[Részletek.]

I. Rész

1 §.

A buda-pesti román ifjúság „Petru-Maioru” név alatt olvasóegyletet alakít.

2. §.

Az egylet célja: a műveltségnek román nyelven terjesztése és a collegiális szellem fejlesztése.

3. §.

A cél elérésére eszközül szolgálnak:

a) az egylet gyűléseiben tartandó tudományos értekezletek, társalgások és szavatok a napi politika kizárásával.

b) egy alakítandó könyvtár.

4 §.

Az egylet „Petru-Maioru” olvasó egylet 1872” felirat pecséttel bír...

Az alapszabályok II. része a tagság feltételeivel, a tagok jogaival és kötelességeivel foglalkozik. A IV. rész szerint rendes közgyűlést évente kétszer tartottak, míg a rendes heti gyűléseken értekezéseket, bírálatokat szépirodalmi műveket olvastak fel. Az V. rész megállapítja az egylet bizottmányának feladatait.

III.

31. §.

Az egylet feloszolhat:

1-ör Mikor a beírt rendes tagok 2/3 része a közgyűlésen ezt követelnék és elhatároznák.

2-or Mikor az egylet fentartására megkívánandó pénzbeli eszközök hiányozni fognak.

3-or Mikor az egyletnek nem lesz több mint három tagja.

Az egylet feloszlata esetében annak vagyona az Erdélyben alapítandó román jogakadémia számára szánt alaphoz fog járulni.

Pest. január 11. 1873.

Az ideigl. választmány nevében

ifj. Mihályi Gábor

B

1895 máj. 8

„Kivonat a „Petru Maior” [egyesület] 1895. május 8-án tartott választmányi ülésének jegyzőkönyvéből”, 1 melléklettel

F. L. Tanácsi iratok, 1896 – I – 3429

7. pont.

A titkár jelentést tesz arról a vizsgálatról, melyet az egyesületnél Budapest tanácsának küldöttje eszközölt. Mondja, hogy a múlt héten E. Daianu-t, a múlt évi elnököt a főváros polgármestere magához hívatta és vele azt közölte, hogy tudomására adták, mintha a P. Maior egyesületben titkos összejöveteleket tartanának és hogy az eltérne alapszabályaitól. Ezzel szemben Daianu ki nyilatkozta, hogy abból semmi sem igaz, mert az egyesület szigorúan megtartja szabályait és az ülésekről jegyzőkönyvet vesznek fel, melyet ő maga Daianu alá is írt.

A folyó héten Amtmann Géza tanács jegyző az egyesület helyiségében megjelent s azt monddta, hogy a következő napon újra eljön és a jegyzőkönyveket meg fogja vizsgálni. Másnap 10 órakor meg is jelent újra egy tolmács kíséretében s a titkár rendelkezésére bocsátotta a választmány és a társaság üléseinek jegyzőkönyveit. Ez idő alatt csakis a választmányéba tekintett bele s miután az idő nagyon előrehaladt, azt kérdezte, hogy abban az esetben, ha neki szüksége lenne a jegyzőkönyvekre, nem lesz-e ránk nézve kényelmetlen, és hajlandók lennénk-e azt neki oda kölcsönözni egy pár napra reverzalis mellett. A titkár azt felelte, hogy ki fogja kérni erre az egyesület jóváhagyását a legközelebbi ülésen.

De még ugyanaz nap Suciú és Onişor nevére levél érkezett tőle, melyben értesít, hogy a helyettes polgármesterrel tartott beszélgetés következtében nincs szükség többé arra, hogy a jegyzőkönyveket átadjuk, mert következő nap 10 órakor újra el fog jönni, és meg fogja vizsgálni a társaság üléseinek jegyzőkönyveit is.

A maga részéről Amtmann úr nagy udvariassággal kijelentette, hogy nincs semmi rossz szándéka társaságunkkal szemben, de miután holmi feljelentések történtek, ő csak a városi hatóságot megillető főfelügyeletet gyakorolja s hiszi, hogy saját érdekünkben is áll annak hivatalos konstatálása, hogy mi csupán alapszabályaink értelmében működünk s hogy semmi sem igaz abból, a mi el van terjedve.

Tudomásul veszik s elhatározzák, hogy a titkár tegyen ebben az értelemben jelentést az egyesületi ülésen is, valamint az ezután történendőkről is.

Melléklet:

[1895 máj. 13]¹A „Petru Maior egyesület 1894/5. évi rendes tagjainak névsora.”²

F. L. Tanácsi iratok, 1896 – I – 3429

Folyó- szám	Név	állás	születési hely	budapesti lakás	Jegyzet
1.	Adam George, ellenőr	joghallgató	Belincz		
2.	Avramescu Vasile	joghallgató	[Vălceni]		
3.	Banciu Axente	bölcs. hall.	Szelistye		
4.	Bárdossy Gábrriel	bölcs. hall.	M. Vásárhely		
5.	Bejiu Onisifor	joghallgató	Szelistye		
6.	Borha Eugen	orv. hall.	[Beiuș]		
7.	Branisce Victor, jegyző	rajzt. jelölt	[Brassó]	Nefejejs utca 45. II. 16	
8.	Breban Alexandru	joghall.	Máramaros		
9.	Buda Ioan	joghall.	Pankota		
10.	Budințian Cornel	joghall.	Boksa		
11.	Busitia Ioan	rajzt. jelölt	Marm. Sziget	Nefejejs utca 45. II. 16	
12.	Chendi Ilarie	bölcs. hall.	Megyés		
13.	Ciato Aurel	bölcs. hall.	Balázsfalva		
14.	Ciato Ludovic	joghall.	Balázsfalva		
15.	Cifrea Ioan	joghall.	Várvíz		
16.	Cornea Toma	joghall.	Ileni		
17.	Cupariu Radu	bölcs. hall.	Szatmár		
18.	Curtuțiu Cornel	joghall.	Arad		
19.	Dăianu Elie	bölcs. hall.	Cut.		
20.	Dăvidu Simeon		Bucium–Sate		
21.	Gerguta Iván	m. e. h.	Resicza		
22.	Gava Athanas, elnök	orv. hall.	Új-Moldova		
23.	Givulescu Procop	bölcs. hall.	Tok		
24.	Ionescu Nicolae	joghall.	[Jaz] ³		
25.	Ispravnic Leoer [Sever]	joghall.	[Curticiu] ³		
26.	Lacea Constantin	bölcs. hall.	Brassó		
27.	Lupan Dimitru, könyvt.	bölcs. hall.	Brassó		
28.	Mălaiu Tit	joghall.	Naszód	Soroksári út 16. I. 22	
29.	Manoin Nicolae	joghall.	Töröcsvár		
30.	Maniu Iuliu	joghall.	Sz. Somlyó		
31.	Margita Ioan	joghall.	Berii		
32.	Mariencescu Eugen	m. e. h.	N. Várad		
33.	Moaca Aurel	joghall.	Karánsebes		
34.	Moldovan Valeriu	joghall.	Torda		
35.	Moldovan Ivan (Ioan)	joghall.	Rebrisora	Soroksári út 16. II. 35.	
36.	Nedelcu Adrian, alelnök	joghall.	Lugos		

¹ Az 1895. évi vizsgálati jelentés kelte.² Az 1894/95 évről szóló jelentés 8. lapján közli a tagok számának alakulását 1861-től 1895-ig. Ugyanezen jelentés 19-22. lapjain I. az egyleti tagok irodalmi működéséről szóló beszámolót. (Raportul general al societății de lectură „Petru Maior” a tinerimei romane din Budapesta pe anul școlastic. 1894/5 Bp., 1895, 31 l.)

Folyó- szám	Név	állás	születési hely	budapesti lakás	Jegyzet
37.	Nedelcu Coriolan	orv. hall.	Lugos		
38.	Nemoian Virgil	orv. hall.	Boksa		
39.	Ona Vasilie		Satn.-Slatina		
40.	Onişor Victor, titkár	joghall.	Zagra	Soroksári utca 16. II. 35.	
41.	Papiu Enea	joghall.	Deva		
42.	Patita Rubin	joghall.	Gy. Fehérvár		
43.	Philipoviciu Cornel	joghall.	Maidan		
44.	Pipoş Iuliu	joghall.	M. Vásárhely		
45.	Percea Paul	rajzt. jelölt	Ciclova-rom.	Nefejejs utca 45. II. 18.	
46.	Dr. Pop Isidor		Felső-Visó		
47.	Popoviciu Jordan	bölcs. hall.	Brassó		
48.	Popoviciu A. Aurel	orv. hall.	Sikló		
49.	Rednic Ioan	joghall.			
50.	Rotariu Maxin, gazda	m.e.h.	Temes-Mehala	Zöldfa utca 43	
51.	Savu Marcel	[orv. hall.	Pobda] ³		
52.	Sandor Victor	joghall.	Birkis		
53.	Simon Teodor	rajzt. jelölt	Ragla	Nefejejs utca 45. II. 18.	
54.	Suciu Valeriu, pénzt.	bölcs. hall.	Spini	Calvin tér 8. II. udv. 5.	
55.	Tanco Valeriu	orv. hall.	Naszód	Soroksári utca 16. II. 22.	
56.	Tămăşdan Liviu	[joghall.]	[Pecica-rom.] ³		
57.	Tătar Ioan	joghall.	[Szatmár] ³		
58.	Vătăşan Nicol	bölcs. hall.	[Zolteu] ³		
59.	Vlad Aurel	joghall.	Szászváros	Pál utca 6. II. 26.	
60.	Vuia Traian	joghall.	[Bujor] ³		
61.	Petroviciu Nicolae	joghall.	Zsábár	Zerge utca 23. II. 13.	
62.	Berariu Ivan	joghall.	[Temesvár] ³		
63.	Cioban Virgil	m.e.h.	[Temesvár] ³		
64.	Bancoş Vasilie	joghall.	Selsig		
65.	Pop Andreiu	joghall.	Sălagin		
66.	Micu George	m.e.h.	N.-Somkút		
67.	Sotir Constantin	joghall.	Brassó		
68.	Dolian Ivan	joghall.	Sz. Újvár		
69.	Popescu Aurel	joghall.	Muszka-Magyarát	Pál utca 6. III. 26.	

Tiszteletbeli tagok

1. Vincentiu Babeş
2. Zacharie Boiu
3. Coriolan Brediceanu
4. Alexandra Comanescu
5. Dr. George Grăiniceanu
6. Nicolae Cristea
7. Traian Doda

Alapító tagok

1. Elena Mocsonyi de Foen
2. Dr. Alexandra Mocsonyi de Foen
3. Dr. Eugen Mocsonyi de Foen
4. Dr. Josif Gall
5. Ecaterina Gall
6. Ioan Metianu, episcop
7. Dr. Josif Pop

³ Kiegészítéseket a „Raportul general al societăţii de lectură „Petru Maior” a tinerimei române din Budapesta pe anul şcolastic 1894/95.” alapján közöljük.

Tiszteletbeli tagok

8. Josif Hossu
9. Diamandi Manole
10. Dr. Atanasiu Marienescu
11. Ioan Meșianu episcop
12. Dr. Victor Mihályi de Apșa episcop
13. Dr. Ivan Mihu
14. Dr. Alexandru Mocsonyi de Foen
15. Ioan M. Moldovanu
16. Dr. Aureliu M[u]resanu
17. Mihail Pavel episcop
18. George Pop de Băsești
19. Dr. George Popa
20. Nicolae Popea episcop
21. Ioan cav. de Pușcariu
22. Miron Romanul metropolit
23. Alexandru Roman
24. Dr. Paul Rotariu
25. Antoniu Schian
26. Dr. Gregoriu Silași
27. Ioan Slavici
28. Bar. David Ursu
29. Ladislau Vaida
30. Ștefan Velovan
31. Alois Vlad de Seliște
32. Josif Vulcan

Alapító tagok

8. Institutul „Albina”
9. Ofelia Pop
10. George Serb
11. Pável Todorescu
12. George Pop de Băsești
13. Institutul „Timișana”
14. Institutul „Arieșana”
15. Mihail Pavel, episcop
16. dr. Ivan Mihu
17. Institutul „Bistrițana”
18. Institutul „Mureșana”
19. Diamandi Manole
20. Institutul „Economul”
21. Coriolan Brediceanu
22. Dr. George Crăinicean
23. Institutul „Silvania”
24. Institutul „Patria”

C

1895 máj. 13

Amtmann Géza fővárosi tanácsjegyző jelentése Gerlóczy Károly h. polgármesternek a budapesti „Petru Maior” egyesület ügyében folytatott vizsgálat tárgyában.¹

F. L. Tanácsi iratok, 1896 – I – 3429 (9923/1895)

Nagyságos h. Polgármester Úr!

A „Petru Maior” egyesület ügyében nyert szóbeli meghagyás folytán van szerencsém az ügyben folytatott kutatásaim és vizsgálataim eredményét a következőkben tiszteletteljesen előadni:

Az egyesület helyisége:

A „Petru Maior” egyesület helyiségét 1894 évi május 2-án a VIII ker. Üllői út 20-ik számú házból a IV ker. Zöldfa utca 17 sz. a. Bertényi Iván (lakik I ker. Döbrentei u. 34 sz.) tulajdonát képező ház második emeletén 9 sz. a. levő lakásba, innen pedig f. é. május 1-én a IV ker. Zöldfa utca 43 sz. a. házba a földszinten a kapu bejáratától jobb oldalt levő 4 sz. lakásba tette át.

¹ A vizsgálati jegyzőkönyvhöz I. mellékelve Daianu Illés volt egyleti elnökkel 1895. május 3-án, Onisor Victorral az egylet titkárával és Rotariu Miksával, az egylet gondnokával 1895. május 12-én felvett jegyzőkönyveket, valamint a Petru Maior egylet 1889-ben nyomtatásban megjelent belső szabályzatát (*Regulamentul intern al societății de lectură Petru Maioru în Budapesta. Sibiu, 1889, 19. l.*)

A Zöldfa utca 17. sz. a. házban birt helyiség két udvari szobából – egy nagyobb dupla ablakos, és egy kisebb egy ablakos udvari szobából – valamint egy konyhából állott. Ezen lakás más lakással közös fallal nem bír, a legközelebbi szomszédos lakástól – a 8-ik számú lakástól, mely Bolváry Ferencz volt kir. táblai ajtónálló, jelenleg kapus lakása – egy kis folyosó által van elkülönítve, de az egyesület helyiségébe járóknak a 8-ik számú lakás, konyhaajtaja előtt el kell menniök. Az emeleten csak egy lakás van még, t. i. az utczi lakás, mely azonban az egyesület helyiségétől távol van. – A ház lakóinak névjegyzékét az 1895. évi I. évnegyedről – különben % alatt csatolom.

A Zöldfa utca 43 sz. a. házban levő jelenlegi helyiség egy két ablakos nem nagy és egy egy ablakos kis utczi szobából s előszobából áll.

A helyiség berendezése:

Az *egyesületi helyiség berendezése* a következő: A Zöldfa utca 17 sz. a. házban Vöröscsáky Imréné házmesterné nyilatkozata szerint: a nagyobb szobában egy hosszú és egy kisebb asztal 20–25 székkal állott, a kisebb szobában egy ágy, egy mozdó, egy asztalka, szék és könyves-szekrények voltak; – A Zöldfa utca 43 sz. a. lévő jelenlegi helyiség hasonlólag van berendezve. A nagyobb szoba asztalán olvasásra román újságok fekszenek. Ez a nagyobb szoba olvasó szobául használtatik, de az ülések is e szobában tartatnak, a kisebb szobában van az egyesület könyvtára, és e szobában lakik egyúttal az egyesület gazdája is, rendesen egy szegényebb román egyetemi hallgató. A kisebb szobában a román király és királyné arczképe, a nagyobb szobában egy – állítólag egyetemi tanár – arczképe valamint több román történelmi kép van. Ő Felsége királyunk arczképe az egyesület helyiségében nem volt látható, de állítólag be fog szereztetni.

Alapszabály

Az egyesület a nagymélt. m. kir. belügyminiszter úr által 1873 évi január hó 29-én 3438 sz. a. láttamozott, és a székesfővárosi levéltárban 1873 évi 471 tan. sz. a. őrzött *alapszabály* – valamint az ezen alapszabály 29 §-ában említett és 2. alatt idecsatolt belső rendet tárgyzó *helyiségi rendszabály* alapján működik.

A tisztikar és tagok névsora

Az *egyesület tisztikarának és tagjainak névsora* az 1893/4 iskolai évről a 3. alatt csatolt évkönyvben –, 1894/5 iskolai évről pedig a 4. alatt csatolt mellékleten foglaltatik. –

Az egyesület jelenlegi elnöke Gava A. az egyesület engedélyével hosszabb idő óta otthon, Új Moldován van, – alelnöke Nedelcu Adrian pedig Lugoson beteg. Az egyesület ügyeit azok távollétében a titkár Onişor Viktor vezeti, az üléseken pedig minden ülés alkalmára egy ad hoc elnök kiáltatik ki, leginkább Suciú Valér, az egyesület pénztárnoka.

A comité-bizottmány feladata és ülései

Az egyesületnek két bizottsága van. A „comité” (előkészítő bizottság, = választmány), mely az egyesület tisztviselőiből áll, és nem csak mint előkészítő, de mint végrehajtó bizottság is működik. Minden héten tart ülést, ez idő szerint minden szerdán. – A comité üléseiben a rendes ülések, és a közgyűlések tárgysorozatát állapítják meg, foglalkoznak az egyesület adminisztratívális ügyeivel, illetőleg az ezekre vonatkozólag a rendes egyesületi heti ülésekhez vagy a közgyűléshez teendő előterjesztésekkel. – A comité-ülés jegyzőkönyvei román nyelven egy külön kötött könyvbe vezetettek be. A jegyzőkönyvben az elnök és jegyzőn kívül a többi részvett tagok megnevezve nincsenek. –

Irodalmi bizottság és ülései

Az *irodalmi bizottság*, melynek egy elnöke, 1 előadója és 5 tagja van. Az irodalmi bizottság a tagok által írt és hozzá benyújtott szépirodalmi és tudományos munkálatok bírálatával foglalkozik. A munkálatok üléseken fel is olvastatnak és a mennyiben elfogadtatnak az egyesület összes tagjának részvétele mellett tartatni szokott rendes heti ülésen való felolvasások elhatározatát. E bizottság bírálja az egyesületnek beküldött, valamint, az egyesület által könyvtára számára beszereztetni kívánt munkákat és illetőleg könyveket, meghatározza azon könyveket, melyek a könyvtár részére beszerezendők volnának. E bizottság feladatait képezte a „Rosa en ghimpi”² című humorisztikus egyesületi lap szerkesztése is, a melynek megjelenése nem volt időhöz kötve, egy évben 4–5-ször jelent meg egy-egy példányban, és román nyelven írva volt; a lap kiadása a múlt iskolai év végével egyelőre beszüntetett. – Az irodalmi bizottság, ha tárgya volt, minden héten tartott ülést; ez évben minden hétfőn. Jegyzőkönyvei román nyelven egy külön bekötött könyvbe íratnak be. – A jegyzőkönyvben az elnök és jegyző, valamint a meg nem jelent tagok vannak megnevezve. –

A heti ülések

A *rendes heti ülések* az egyesület összes tagjainak részvétele mellett – ez évben – minden szombaton tartatnak, lefolyásuk pedig a következő:

felolvasatják a rendes tagok névsora annak constatalása céljából, hogy ki jelent meg;

az utolsó ülésről felvett jegyzőkönyv hitelesítettik;

a comité előterjesztései (adminisztrationalis ügyek) tárgyalatnak, és esetleg jelentkező tagok felvételnek;

az irodalmi bizottság (irodalmi és könyvtári ügyek) előterjesztései tárgyalatnak;

az irodalmi bizottság által felolvasás. Az engedélyezett illetőleg kijelölt bírálatok és munkák, szépirodalmi és tudományos munkák felolvasatnak;

esetleg szavaltatok.

A tagok esetleg indítványokat és interpellatiokat terjesztenek elő. Az ülésen kizárólag a román nyelv használtatik, a jegyzőkönyvben csak az elnök és alelnök van megnevezve, a részt vevő tagok csak szám szerint vannak felvéve, ha egy nem tag mint vendég jelen van, ez külön meg van nevezve. A jegyzőkönyvek egy külön bekötött könyvbe íratnak be. – Az egyesület tisztviselőinek nyilatkozatai szerint az üléseket nyilvánosoknak tartják és azokban vendégeket – kik azonban a tanácskozásokban részt nem vehetnek, hanem csak hallgatnak - szívesen látnak.

Közgyűlés

A *rendes közgyűlések* minden iskolai év elején és végén tartatnak. Az iskolai év elején van az alakuló közgyűlés, a melyen a tagok verificáltak és a tisztviselők választatnak. Az iskolai év végén van a záróközgyűlés, a melyen a leszámolások történnek. –

Rendkívüli közgyűlés az év folyamán mindannyiszor tartatik, a mennyiszer a szükség kívánja; pl. ha lemondás folytán új tisztviselő választandó.

A közgyűlések jegyzőkönyvei úgy vezetettek, mint a fent említett rendes heti ülések jegyzőkönyvei, a melyekkel együtt ugyanazon külön bekötött könyvbe íratnak be. –

Számadás

Az egyesület bevételeiről és kiadásairól rendes számadás vezetetik.

² Tövíses rózsza.

Könyvtár

A könyvtárról külön katalógus van, – mely azonban csak egy példányban van meg.

Újságok jegyzéke

Az egyesület helyiségében olvasható újságok jegyzéke a 3). alatt csatolt évkönyv 23-ik lapján van.

Minden iskolai év végén az egyesület évkönyvet ad ki, melyet azért nyomat Temesváron, mert itt Budapesten a nyomdában román betűk nincsenek, vagy ha némely nyomdában talán volnának is, a nyomtatás sokkal drágább mint Temesváron. Az 1893/4 évről szóló évkönyvet 3). alatt becsatolom.

Az egyesületben a társalgás kizárólag román nyelven történik, minden iromány román nyelven van, a könyvtár is inkább román nyelvű könyvekből áll, nagyon kevés más – különösen magyar – nyelvű könyv található benne. –

Mindezekben az egyesület helyiségeiről, szervezetéről működéséről szóló adatokat előadván, áttérhetek már most a vizsgálat tulajdonképeni céljára, vagyis azon kérdésekre:

A vizsgálat tulajdonképeni célja

Vajjon az egyesület az alapszabályainak megfelelőleg működik-e?

Az egyesület alapszabályai ellenére nem-e foglalkozik politikával? különösen az egyesület helyiségében nem-e folytatnak a magyar állam ellen irányuló agitációkat?

Az idén április 12.-én, nagypénteken Bogdán Duika György nem-e agitált az egyesület helyiségében?

A valódi tényállás constatálására csak is az ülésekről felvett jegyzőkönyvek, – melyek minden egyesület működésének tükrét képezik, – és bizalmas úton egyes egyénektől beszerzett információk szolgálhatnak. –

A jegyzőkönyvek átvizsgálása

Ennélfogva mindenek előtt az egyesület helyiségében tartott ülésekről felvett jegyzőkönyveket vizsgáltattam át³ megbízottam Amtmann Géza székesfővárosi jegyző által. Ez azonban nehéz volt, mert azok román nyelven vannak felvéve, hites tolmács pedig nem állott rendelkezésemre. – Tolmácsul tehát az elnöki irodában alkalmazott Száva Gyula szolgált. Száva kijelentette, hogy románul tud, két évig román kereskedelmi iskolába is járt, és sokáig románok között volt. Száva becsületszavát adta, hogy ez ügyet bizalmasnak tekintve arról másnak mit sem említ, és hűségesen fog fordítani.

A „comité” jegyzőkönyvei

1895 évi május 8-án az egyesület helyiségében megvizsgáltam a „comité” jegyzőkönyveit az 1893 évi november 28 – 1895 évi május 1-ig terjedő időben tartott üléseiről.

A jegyzőkönyvek tartalmát Suciú Valér ismerteté magyarul, Száva Gyula pedig ellenőrizte, hogy a fordítás a jegyzőkönyv szövegének megfelelően.

Az átvizsgált jegyzőkönyvek szerint nem történt semmi a mi az alapszabályokba ütközik, politikával nem foglalkoztak és az idén a nagyhéten ülés nem volt. –

³ Az eredeti jelentésben: kellett átvizsgálni.

A rendes heti ülések és közgyűlések jegyzőkönyvei

1895 évi május hó 9-én d. e. 10 órakor folytattam a jegyzőkönyvek átvizsgálását. A jegyzőkönyvek tartalmát Dajanu Illés végzett papnövendék egyesületi tag, a ki múlt évben elnök volt, ismerteté, Száva Gyula pedig a fordítást ellenőrizte.

Átvizsgáltam egy bekötött könyvben 1894 évi márczius 17-étől 1895 évi április 27-ig terjedő időben az egyesület helyiségében tartott rendes heti ülésekről valamint a rendes és rendkívüli közgyűlésekről felvett jegyzőkönyveket.

1895 évi április 5-től április 20-ig – tehát a húsvéti nagyhéten semmi ülés nem volt.

Megjegyzés tárgyát csak az 1894 évi április 21-én tartott ülés képezhetné, a midőn a Nagy Szebenben megjelenő lap „Calicul” frivol tartalmán kívül *antinationalis* iránya miatt is kitiltott.

A következő üléseken vettek részt „nem tagok”, mint hallgató vendégek: 1894 évi november 17-én Sotir Constantin, 1894 december 8-án Bordus Costa, Oana, 1895 február 2-án Mila N, 1895 febr. 9-én Muntean Florian. 1895 márczius 16-án Ciuta, és Ors, ezek azonban az ülésen activ részt nem vettek.

Politikai irányú működést ezen jegyzőkönyvekből nem lehetett constatálni.

Az irodalmi bizotts. jegyzőkönyve

1895 évi május 12-én átvizsgáltam Sucin Valér által hozott jegyzőkönyveket az irodalmi bizottság üléseiről, melyek 1894 évi január 18-ikától 1895 évi április 22-ig terjedő időben tartottak.

A bizottság szépirodalmi és tudományos munkálatokkal foglalkozott: Irodalmi estélyek rendezését is tervezte, a melyre csak románokat, szerbeket és szlávokat akart meghívni, de a terv nem valósult meg. A húsvéti nagy héten ülés nem volt. Egy ülésen Bogdán Duika Györgytől egy román munka, amelynek czíme magyarul: „az én országom” volna, Onişor Viktor által kritizáltatott, és a könyvtár részére be is szereztetett.

Az ülésekről felvett jegyzőkönyvekből tehát az alapszabályokba ütköző dolgokat kivévén talán a „Calicul” lap *antinationalis* indokból történt kitiltását – constatálni nem lehetett.

Hogy az üléseken felolvasott szépirodalmi és tudományos munkák nem-e tartalmaztak politikai dolgokat, a jegyzőkönyvekből constatálni nem lehetett.

Kihallgatási jegyzőkönyvek

A nyomozás egyes egyének kihallgatásával is megkíséreltettem, még pedig kihallgattattam a Zöldfa utca 17. sz. a. ház házmestere Vöröscsáky Imre és neje ugyanazon egyesület szomszédja Bolváry Ferencz és neje továbbá az egyesület következő tagjai: Darianu Illés volt elnök, Onişor Viktor titkár, Rotariu Miksa gazda, Suciu Valér pénztárnok. A felvett jegyzőkönyveket 5/ 6/ 7/ 8/ 9/ 10/ és 11/ alatt csatolom.

Különösen constatálható, hogy az egyesület helyiségében a húsvéti nagy hétben – tehát április 12-én vagy 13-án sem ülés vagy értekezlet nem volt; a tagok nagy része nem is volt Budapesten, hanem haza utazott, mintegy csak 10–12 tag volt itt; Bogdan Duika György az egyesület helyiségében nem volt; a tagok nem az egyesület helyiségében, hanem azon kívül, kávéházakban és vendéglőkben politizálnak.

Végül meg kell jegyezni, hogy [megbízottam]⁴ az egyesület tagjaival szemben a legnagyobb előzetkenységgel és udvariassággal járt el,⁵ ugyanazt tapasztaltam részükről is.

Budapesten 1895 május 13-án.

alázatos szolgálója
Amtmann Géza tanácsjegyző.⁶

⁴ Piros tintával beírva.

⁵ Az eredeti jelentésben: voltam.

⁶ A bizalmas jellegű vizsgálatról a Budapesti Hirlap 1895. máj. 13-i számában közlemény jelent meg. A híradást – Amtmann szerint – a temesvári Dreptateából vették át, a „román mérsékeltek” lapja pedig az egylet tagjaitól értesült a vizsgálatról. (FL Tanácsi ir. 1896 – I-3.429.)

1895 dec. 1

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök átíratva Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a budapesti nemzetiségi egyetemi ifjak távirata és Maniu Gyula jogszigorló beszéde tárgyában

VKM eln. 1895: 90 (3.067)

Magyar királyi miniszterelnök.

1279 szám.

M. E. res.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Folyóévi november hó 26-án 2892 eln. szám alatt kelt közleménye kapcsán, van szerencsém a következőkről értesíteni Nagyméltóságodat.

A budapesti egyetem román, tót és szerb ajkú hallgatói részéről múlt hó 2-án a helybeli „Nemzeti Szállodában rendezett társas összejövetelnek a rendőrfőkapitány folyó évi november hó 25-én 724 res. szám alatt kelt jelentése szerint egyik főcélja volt, a magyar zászlót elégető zágrábi egyetemi hallgatók irányában rokon szenvüket kifejezni. S ebbeli rokonszenvüknek és a magyar zászlót elégető zágrábi egyetemi hallgatókkal való solidaritásuknak, az összejövetelen elhangzó számos pohárköszöntőkben, hangos kifejezést is adtak. Ezen felül Dr. Lueger Károlyt Bécs város polgármesterévé történt megválasztása alkalmából: mint az elnyomott nemzetiségek barátját és pártfogóját üdvözölték.

Végül a nagyszombati „Tribuna” folyó évi október 28/ november 9-én kiadott 241 számában olvasható közlemény szerint, a Nagyméltóságod főntebb idézett értesítése alapján a Sulucz érsek 400 fírtos ösztöndíját élvező Maniu Gyula jogszigorló, mint a román ifjúság részéről választott elnök, valamint Dr. Pavlovics és Bazovszky, a tótok és szerbek részéről megválasztott elnökök együttes aláírásával, a nemzetiség elleni gyűlöletre való izgatás vétsége miatt büntetésüket szenvedő Branisce Valér és Zsák¹ Izidor államfogyokhoz, a következő táviratot intézték:

„A budapesti egyetem szövetkezett nemzetiségi ifjúsága, a mai testvériesülési estély alkalomával Önöket a mi ügyünknek nemes eszményeikért a tömlöcz sötétjében kínzott marttyrjait lelkesedéssel üdvözli.”

Ugyancsak az ösztöndíjat élvező Maniu Gyula előbb említett társaival együtt következő tartalmú táviratot küldött Gavrilla Emilhez, Polith Mihályhoz, Stefanovics Miloshoz és Rațiu Jánoshoz.

„A budapesti egyetem szövetkezett nemzetiségi ifjúsága, a mai testvériesülési estély alkalomával lelkesen üdvözli Önt, mint az elnyomott nemzetiségeknek lelkesült és odaadó barátját. Elhatározottan, rendületlenül nemzeti jogaink védelmében és kivívásában még a leghevesebb támadással szemben is. Kívánjuk Önnek közreműködésével ügyünk diadalát.”

Ez alkalommal egyszersmind az ösztöndíjat élvező Maniu Gyula szigorló a Tribuna közlése szerint a következő üdvözlő beszédet tartotta:

„A legelső jog, a lét joga, s a legelső kötelesség annak védelmezése. A mi létünk mint öntudattal bíró népek biztosítva van nyelvünkben és nemzeti egyéniségünkben, a melyeket az állami hatalom egyre jobban fenyeget. *Jogunk van a nemzeti léthez* és kötelességünk, hogy azt szívünk összes odaadásával védelmezzük. Nemzeti küzdelmünk jelleme, miután önvédelmünk kötelességből ered, – defenzív, s *ily módon igazolva van bármely cselekvés*, melynek célja a mi törvényes küzdelmeink diadalának biztosítása.

¹ Helyesen: Žiak.

„Miután egy oly ellenséggel állunk szemben, mely az államhatalmát is kezében tartja, a győzelem biztosítására oly akciózt kell kezdeményeznünk, a mely által bizton remélhetjük, hogy diadalra jutunk: ezért tehát *egyesülnünk kell* nekünk, a három egyformán elnyomott nemzetnek *hogyan egyesült erővel utasíthassuk vissza az ellenséges támadást.*”

„Minekutána a védelemnek mindig arányban kell állania a támadással, kötelességünk számba venni erőinket és összegyűjteni sorainkat.”

„Öntudatával bírva ennek fajunk politikai vezetői lerakták alapját a felbonthatatlan szövetségnek azon nemzetek között, a melyeknek fiai vagyunk. Nagyon természetes, hogy nekünk is fiaknak és a mi népeink jövődj vezetőinek, kik kívánjuk fajunkat a célhoz vezetni őszintén szövetkezni kell és a legbarátságosabb viszonyt teremteni egymás közt.

„Épen ezért kimondhatatlan örömmel látom itt összegyűlekezve azt a sok ifjút, kik az eszme iránt lelkesednek, s kiknek keblök telve van lelkesültséggel a szabadság eszméjéért.”

„Abban a reményben és rendületlen hitben, hogy a mi testvéri szövetségünk, melyet ma este kötöttünk, meg fogja teremni a mindannyiunk által kívánt áldásos gyümölcsöket, üdvözlöm önöket.”

Minthogy az előadottaknál fogva Maniu Gyula ösztöndíjat élvező jogszigorló, a körül-belül 70–80 főből álló közönség előtt, tehát nyilvánosan is fölolvastott távirata szerint, a vétség miatt jogerősen elítélt Branisce Valér és Zsák Izidor államfogyokat, mint ügyüknek „nemes eszményei-kért a tömlöcz sötétjében kínozott martyrjait” lelkesedéssel üdvözli: kétségtelen, hogy az elítélés folytán történt eme földicsérés által Maniu a Btkv. 174 §-ába ütköző vétséget követte el.

Még ha Maniu Gyulának, Gavrilla Emilhez és többi társaihoz intézett táviratában, valamint üdvözlő beszédében foglalt s fennálló törvényeinkkel ellentétes, s a magyar nemzet irányában gyűlöletes kijelentéseitől, melyek hazafiúi szempontból jóllehet már egymagukban véve is a legszigorúbb megrovást érdemlik meg, – el is tekintenek: azt hiszem, hogy a föntebb említett törvénybe ütköző cselekedetet legkevésbé sem lehet minden következmény nélküli hallgatással, a büntetőtörvény szerint is nyilvánvalóan vétkes Maniu Gyula irányában mellőzni.

Bár Sulucz érsek alapítványának szabályait mely alapítványból Mánium Gyula jogszigorló 400 frt. ösztöndíjat élvez, nem ismerem; mindazáltal nem vélek csalódnai, ha azt hiszem hogy az alapítvány élvezetéből, már annak humanistikus intencióinál fogva is, a büntető úton jogszerűen terhelhető egyének kizárandók, s így azon ösztöndíjasok, kik nyilvánvalóan a Btkvbe ütköző cselekményt követnek el, már erkölcsi szempontból is alig tarthatók érdemeseknek arra, hogy az alapítvány jótéteményeiben tovább részesüljenek.

Ha Nagyméltóságod is hasonló nézetben volna, tisztelettel kérem, hogy ez alapítvány kezelőjénél a további megfelelő intézkedéseket megtenni, s nagybecsű intézkedéseinek eredményéről engem mielőbb értesíteni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1895 évi deczember hó 1-én

Br. Bánffy s. k.

1895 dec. 29

Perczel Dezső belügyminiszter átirata Kammermayer Károly polgármesternek a „Petru Maior” egyesület működésének ideiglenes felfüggesztése és a további vizsgálat elrendelése tárgyában

FL. 1896–I–3429 (30939/95. eln.)

1723 szám,

eln. res.

Méltóságos Úr!

A „Tribuna” f. é. december hó 8/20-án kiadott 273. száma „nemzeti küzdelem, a román nemzeti párt, ifjúság...” cím alatt Dolean Gyula joghallgatónak magyar fordításával együtt ide csatolt felolvasását teszi közzé, melyet Dolean a budapesti egyetemi román ifjúság heti gyűlésén – a bevezetésből kitetszően a legutolsó szombaton vagyis f. é. december hó 14-én tartott. –

A budapesti egyetemi román ifjúságnak köztudomás szerint, csupán egy egyesülete van a „Petru Maioru” olvasóegylet, mely a belső ügyrend szabályai szerint, szokásos heti gyűléseit jelenleg csakugyan szombatonként tartja és a szóban forgó felolvasást, a fővárosi rendőrségtől rövid úton nyert értesülés szerint, Dolean f. hó 14-én tényleg a nevezett olvasó egyesületben (Zöldfa utca 43 szám, földszint a kapu alatt 4 ajtó) tartotta.

Minthogy pedig a Petru Major egyesületnek hivatali elődöm által 1873. évi 3438 sz. a. megerősített alapszabályai 3 §-a az egyesület működéséből a napi politikát kizárja, s Dolean felolvasásának szövege szerint ennek dacára is, a román nemzeti párt törekvéseit s e törekvéseikkel szemben az ifjúság feladatait, a magyar állam nyílt és egyenes megtámadásával fejtegette, s így az egyesület működésében az alapszabályok világos megszegése észlelhető – az 1875 évi május hó 2-áról 1508 eln. sz. a. kelt itteni körrendelet mellékletének IX. pontjában foglaltak alapján a nevezett Petru Major egyesület működését ezennel felfüggesztem, s arra nézve, Vajjon az egyesület a fentebb említett üzelmei és egyáltalán működése által mily mértékben és mily irányban lépte túl az alapszabályaiban megállapított hatáskörét? – egyúttal a vizsgálatot is elrendelem. –

Felkérem tehát Méltóságodat, hogy úgy a felfüggesztés, mint a vizsgálat foganatosítása céljából azonnal s fel nem tűnő módon intézkedjék, s a vizsgálat eredményéről hozzám a vizsgálati iratok bemutatása mellett véleményes jelentést tegyen.

Fogadja Méltóságod tiszteletem nyilvánítását. –

Budapesten, 1895. évi december hó 29.

Perczel.¹

¹ A polgármester a belügyminiszteri átiratban kívánt újabb vizsgálat lefolytatásával Viola Imre tanácsnokot bízta meg. (FL Tanácsi Ir. 1896–I–3.423/30.939/95. eln.)

1896 jan. 4

Viola Imre fővárosi tanácsnok jelentése Kammermayer Károly polgármesternek a budapesti „Petru Maior” román ifjúsági egyesület ügyében lefolyt újabb vizsgálat tárgyában

FL. Tanácsi iratok, 189–I–3429 (ad 30939/95. eln.)

Méltóságos Polgármester Úr!

Múlt évi dec. hó 30–30939 szám alatt kelt becses megbízása folytán van szerencsém tisztelettel jelenteni, miszerint a m. k. Belügyminiszter úrnak 1895 évi december hó 9. 1720 szám alatt kelt rendeletével a „Petru Maior” román ifjúsági egyesület ellen elrendelt vizsgálat megtartása végett ugyanazon napon az egyesület helyiségében megjelentem s az ott talált egyesületi tagokat a 7. alatt mellékelt jegyzőkönyv szerint s a vizsgálat folyamán ugyanott megjelent egyesületi elnöket és titkárt a 2. alatt jegyzőkönyv szerint kihallgattam s ezekről az egyesületi választmányi, irodalmi bizottsági és közgyűlési jegyzőkönyveket, melyek 3 db keménykötésű könyvben 3. alatt van szerencsém bemutatni, átvettem, továbbá vizsgálatot és kutatást tartottam arra nézve, hogy az egyesület helyiségben mily nyomtatványok, kéziratok, folyó iratok és könyvek találhatók s e végből az összes szekrényeket átkutatván egyebet nem találtam, mint az egyik szekrényben a titkár által őrzött jegyzőkönyveket, egyesületi évi jelentést, a többi négy szekrényben pedig az egyesület által beszerzett könyveket, könyvtárt, mely a 4. alatt mellékelt könyvtári könyv szerint van rendezve s egyes próbák által meggyőződtem, hogy ezen könyvtári mutató megfelel az ott található könyveknek és viszont, – azonkívül elő kerestettem azon lapokat, melyek az egyesületben a tagok használatára járnak ezek a 5. alatt mellékelt jegyzékben vannak megnevezve, – ezeken kívül mást ott nem találtam a mint ott egyéb nem is lehet, miután a helyiségben a megemlített szekrényeken, asztalok és székeken és két három összerakható ágyon kívül más bútordarab nem létezik s a mint említtem a szekrények teljesen feltárva voltak és átkutatottak. –

Ezek után előrebocsájtva azt, hogy a román nyelven szerkesztett jegyzőkönyveket és könyvtári mutatót valamint az évi jelentést tartalmilag vizsgálat tárgyává nem tettem, a vizsgálat eredményéről azt jelenthetem, hogy a miniszteri rendelettel magyar fordításban beküldött politikai értekezés nem az egyesület által, nem az egyesület helyiségében tartatott meg s általában az egyesület működésében a politikai kérdésekről s a politikai vonatkozással bíró dolgokról és eljárástól szigorúan óvakodik, mert különben veszélyeztetné az egyesület fen[n]állását, a mely Budapesten a románoknak, a román ifjúságnak egyetlen érintkezési központját és gyűléshelyét képezi, a mint ez kitűnik abból, hogy az egyesület helyiségeiben mindig elfogadtatnak sőt gyűléseiken is résztvehetnek azon románok is, kik Budapesten élnek, de az egyesületnek nem tagjai, a tagok létszámára és neveire nézve az évi jelentés nyújt felvilágosítást. (8 és 15 lap.) –

A miniszteri rendelettel érintett felolvasást az általam szintén kihallgatott Doleán János a vámházkörúti Dankoviczky féle vendéglőben tartotta meg s mint ezt úgy az előbbi hasonló felolvasásokat mindig más és más vendéglőben vacsorázás címén összejött román ifjak társaságában szokták megtartani s ez által annyira elkülönítik magukat az egyesülettől, hogy ebből az egyesület működésére bármilyen vonatkozást megállapítani nagyon nehéz.

Ezeket a tárgyatnak 6. alatti csatolása mellett tisztelettel bejelentvén, véleményezem, miszerint arról a m. kir. Belügyminiszter úrhoz jelentést tenni s a további intézkedésekre nézve határozatát kikérni méltóztassék.

Budapesten 1896 január hó 4.

Viola Imre
tanácsnok.

1896 jan. 15

A „Petru Maior” egyesület vezetőségének kérelme Perczel Dezső belügyminiszterhez a felfüggesztett egyesület további működésének engedélyezése tárgyában

FL. Tanácsi iratok, 1896–I–3429

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Nagyméltóságodnak 1723/1895. sz. a. kelt rendelete folytán a „Petru Maior” nevet viselő belügyminiszteri jóváhagyással ellátott alapszabályokkal bíró román önképzőkör ellen hivatalos vizsgálat indított meg az irányban, nem folytatott-e az egyesület alapszabályaival ellenkezőleg – politikát. A vizsgálat érdekében egyesületünk működése Nagyméltóságod döntéséig felfüggesztett.

A vizsgálatot, a mit tőlünk telhetőleg megkönnyítettünk, Nagyméltóságodnak magas rendelete folytán megejtettek, s így annak adatai, mint hinni bátorkodunk immár Nagyméltóságod elé vannak terjesztve.

Mint hisszük, e vizsgálat csak megerősíti azt, mit Nagyméltóságod előtt jelenleg is hangsúlyozni kívánunk, hogy egyesületünk a politikával való foglalkozást távol tartottuk, hogy egyesületünk bármely román ifjú politisálásáért, minthogy az csak a körön kívül történhetett, felelőségre nem vonható.

Egyesületünk a körön kívül sem rendezett összejöveteleket, s így bármely általa nem rendezett összejövetelen tett esetleges politikai nyilatkozatokért felelőséggel nem terhelhető. Ellenkezőleg szerény körülményeinkhez képest igyekeztünk az egyesület tagjainak minden oldalú önképzését előmozdítani könyvtárunk és mindenkor nyilvános a körben tartott felolvasások és bírálatok által.

Ezek alapján bátorkodunk Nagyméltóságodat alázattal kérni, kegyeskednék egyesületi működésünk további folytatását minél előbb ismét megengedni. Igérjük, hogy mint eddig, ezután is szigorúan örködni fogunk, hogy egyesületünk a politikai élet hullámai mindenkor távol maradjanak.

Egyesületünket s alázatos kérelmünket Nagyméltóságod magas jó indulatába és szíves figyelmébe ajánlva, maradtunk

Budapest 1896 január 15-én.

Branisce Victor
joghallgató
az egyesület titkára.

Nagyméltóságodnak
alázatos szolgálói

Munteanu Florián
szigorló orvos
a Petru Maior egyesület elnöke.

1896. jan. 24

Perczel Dezső belügyminiszter átirata Kammermayer Károly polgármesterhez a „Petru Maior” egyesület irodalmi működése és az egyesület elleni behatóbb vizsgálat folytatása tárgyában

FL. Tanácsi iratok, 1896–I–3429 (2373/896 eln.)

71 szám.

eln. res.

Méltóságos Úr!

Mielőtt a „Petru major” egyesület ellen foganatosított vizsgálati ügyben érdemlegesen intézkedném, – a folyó hó 9-ről 30939/895 sz. a. kelt jelentésével bemutatott iratokban foglalt adatoknak a következőkkel leendő kiegészítését tartom szükségesnek.

1. 1895 évi február 18-án Horie Chendi tag Russu Sirianul „Mora din vale” (:a völgyi malom:) című novella kötetéről egy felolvasást tartott, s abban, mint az 1895. Raportul general 20 lapja mondja „kezdetben hangsúlyozza a Kárpátokon inneni románoknál az irodalom egyoldalú fejlődését és az irodalmi terméketlenség okait azon fájdalmas indokokkal egyetemben, mely ezt szülte”. Tudvalevően a román teoria szerint azért nincs a hazai románságnál élénk irodalmi mozgalom, mert az elnyomatás elleni küzdelem felemészti összes erejüket. Bizonyára e tétel van Chendi dolgozatában variálva, s ezért e dolgozat eredetije beszerzendő.

2. 1894. évi november 26-án Moldován Valér tag „Reprinzi historice” (Történeti vissza-pillantások) cím alatt egy felolvasást tartott, melyről a „Raportul General” azt mondja: „szerző felújítja népünk történetének úgy lélekemelő mozzanatait, mint szomorú és vigasztalan pillanatait”. A román történelem irányát ismervén, valószínű, hogy ily lélekemelő mozzanatok gyanánt Mihály vajda diadala, Hóra lázadása, az 1848/9 évi mozgalmak stb. vannak feltüntetve, s azért ezen felolvasás kézírata is bekérendő.

3. Kívánatos volna az egyesület „Rosa en ghimpi” (Tövisek rózsája) című írott lapjának – mely a múlt tanévben megszűnt – összes számait átvizsgálni, mert e lapban jelentek meg a dolgozatok, melyeknek ismerete az egyesületben uralkodó szellemre vet világot, s azért e lapok is bekívánandók.

4. A „Petru Major” egylet kiadta G. Popp ismert nemzetiségi izgatónak „Horia” című tragédiáját és ezt árusítja, terjeszti. E tragédia hőse Hora, az 1784-iki paraszt lázadás hőse. E könyv egy példánya az egylettől szintén bekérendő.

Felkérem tehát Méltóságodat, hogy a fentebb elősoroltakat a „Petru Major” egyesület elnökétől azonnal szerezzé meg, és hozzám terjessze fel.

Ez alkalomból megküldöm Méltóságodnak a „Petru Major” múlt évi május 8-án tartott választmányi ülésének jegyzőkönyvi kivonatát, mely élénk világot vet azon lanyha és célra nem vezető eljárásra, melyet Amtmann Géza tanácsjegyző a m. évi május havában foganatosított vizsgálat alkalmával követett, – s egyúttal felkérem Méltóságodat, hogy Amtmann Géza tanácsjegyzőtől kimerítő nyilatkozatot vegyen arról, – vajjon a szóban forgó vizsgálat alkalmával követett eljárása megfelelő volt-e a jegyzőkönyvben foglalt leírásnak? – s ezen nyilatkozatot az általa netán előadandó indokokkal együtt hozzám terjessze fel.

Fogadja Méltóságod tiszteletem nyilvánítását.

Budapesten, 1896. évi január hó 24-én.

Perczel.¹

¹ A belügyminiszter kifogásaival szemben Amtmann Géza 1896. jan. 30-án kelt jelentésében azzal védekezik, hogy feladata csupán a tapintatos és feltűnés nélküli nyomozás volt, s magát a vizsgálatot az I. ügyosztály vezetője irányította. Eljárása ismertetésével bizonyítani igyekszik, hogy szabályszerűen járt el, s befejezésül fegyelmi vizsgálatot kér maga ellen.

1896 jún. 9

Tarkovics József belügyi államtitkár átírata Kammermayer Károly polgármesterhez a „Petru Maior” egyesület felfüggesztésének megszüntetése és az alapszabályok átdolgozása tárgyában

FL. Tanácsi iratok, 1896–I–3429 (21414/896 eln.)

320 szám.
eln. res.

Méltóságos Úr!

Ámbár a budapesti „Petru Major” román ifjúsági egyesület ellen fogatosított vizsgálat során – a f. évi január hó 9-ről 30939/95 és február hó 21-ről 2373/96 sz. a. felterjesztett vizsgálati iratok tanúsága szerint erős gyanúok merültek fel arra nézve, hogy a „Petru Major” egyesület, melynek célja az alapszabályok 2. §-a szerint a műveltségnek terjesztése a politika kizárásával ezen célját és hatáskörét túllépve politikai üzemekbe bocsátkozott, mert a vizsgálat adatai által igazoltnak tekinthető, – hogy a míg a nevezett egyesület az alapszabályainak 2. §-ban kitűzött célját elhanyagolva az egyesület kebelében tudományos tárgyú felolvasásokat csak a legritkább esetben tartott, addig másrésről az utóbbi időben mind sűrűbben tartott nemzetiségi összejöveteleken s az agitátorok által vendéglőben tartott felolvasásokon nemcsak az egyesület tagjai, hanem az egyesület vezetősége is részt vett, – sőt az ily felolvasások és gyűlések előzményei arra a következtetésre jogosítanak, hogy a magyar állameszme ellen irányuló ezen üzemek a „Petru Major” egyesület kebeléből indulnak ki, s ezen ügyek bizalmi letéteményese, maga az egyesület, – s Ámbár azt a gyanút, hogy ezen egyesületnek célját nem a művelődés, hanem a művelődés leple alatt a napi politikával egybeforrott s a magyar állameszme ellen irányuló román nemzetiségi eszmék ápolása és terjesztése képezi, még jobban megerősíti a „Horia” című könyvnek az egyesület által s az egyesület költségén történt kiadása, mert ez a könyv nemcsak hogy tisztán politikai tartalommal bír, s így annak már pusztán kiadása is az alapszabályok nyílt megsértése, hanem ez a könyv még ezen felül telve van a magyar nemzet s különösen az osztály elleni gyűlöletre izgató vétséget magában foglaló s a Btkv 172 §-ába ütköző kifakadásokkal is, mindazonáltal, tekintve, hogy ez utóbbi cselekmény a beállott elévülés kedvezménye miatt már bírói úton többé nem üldözhető, az egyesület egyéb alapszabályellenes működése miatt pedig a megtorló eljárást ezúttal kivételesen a közigazgatási úton sem kívánom folytatni, – a budapesti „Petru Major” román ifjúsági egyesület ellen 1895 1723/res. sz. a. kelt leiratommal elrendelt felfüggesztést azon feltétel alatt, hogy az egyesület politikai üzemekkel jövőre nem fog foglalkozni, ezzel megszüntetem s további működését megengedem.

Erről Méltóságodat a vizsgálati iratok visszaküldése mellett azzal a felkéréssel értesítem, hogy a Petru Major egyesület elnökével nem csupán a felfüggesztés megszüntetését, hanem azokat az indokokat is közölje, melyek miatt a további törvényszerű megtorló eljárást mellőzendőnek tartottam s nevemben figyelmeztesse, hogy jövőre hasonló üzemekkel szemben azt a kifogást, hogy az egyesület körén kívül eső helyeken tartják politikai összejöveteleiket, – nem fogom figyelembe venni. Egyúttal utasítandó nevezett egyesület, hogy az egyesület alapszabályait, mivel azok már nem felelnek meg az 1875. évben 1508 sz. a. kibocsátott b. ü. m. rendelet követelményeinek, a most hivatkozott rendelet figyelembe vételével újból dolgoztassa át s azt jóváhagyás végett hozzám mielőbb terjessze fel.

Végül felkérem még Méltóságodat, miszerint Amtmann Géza tanácsjegyzőt értesítse, hogy a nyújtott felvilágosítás után meg vagyok elégedve a „Petru Maior” egyesület elleni vizsgálat vezetésével, illetve e körüli fáradozásával.

Fogadja Méltóságod tiszteletem nyilvánítását.

Budapesten, 1896. évi július hó 9-én.

a miniszter helyett:
Tarkovics József
államtitkár.

J

1896 júl. 18

Gerlóczy Károly h. polgármester rendelete a „Petru Maior” egyesület további működésére és alapszabályainak átdolgozására vonatkozólag

FL. Tanácsi iratok, 1896-I-3429

(Litografált irat)

Budapest székes Főváros polgármestere.

1896: 21414. eln. sz.

T[árgy]

A nagyméltóságú m. kir. belügyminister úr 320/eln. sz. leirata a „Petru Maior” román ifjúsági egyesület ügyében.

R[endelet]

A belügyi m. kir. minister úr Ő nagyméltósága f. é. július hó 9-én 320/eln. sz. a kelt leiratával a „Petru Major” román ifjúsági egyesület ellen, a magyar állameszme ellen irányuló román nemzetiségi eszmék és törekvések ápolása ébrentartása és terjesztése miatt 1723/95 eln. sz. a. elrendelt felfüggesztést oly feltétel alatt, hogy az egyesület politikai üzemekkel jövőre foglalkozni nem fog, megszüntetvén, s az egyesület további működését megengedvén, erről az említett egyesület elnökségét az elülhivatkozott belügyministeri leirat azon részeinek közlése mellett, a melyek a leirat rendelkezéseinek megfelelőleg az egyesülettel a jövőben követendő eljárása érdekében is tudomására juttatandók, szigorú mihez tartás végett értesíteni rendelem.

Az ezen ministeri rendeletben nyert utasításnál fogva a belügyi m. kir. minister úr Ő Nagyméltósága, mint a társadalmi szervezetek legmagasabb felügyelő hatósági fóruma nevében, egy alkalommal figyelmeztetem az egyesületet, hogy a jövőre hasonló üzemekkel szemben az a kifogás, hogy az egyesület körén kívül eső helyeken tartatnak meg politikai összejöveteleik – nem fog figyelembe vétetni.

Végül ugyancsak a leiratban nyert utasításból kifolyólag és arra való tekintettel, hogy az egyesület alapszabályai az 1875. évi 1508 sz. b. ü. m. körrendelet követelményeinek már meg nem felelnek, felhívom az egyesület elnökségét, hogy a most hivatkozott körrendelet határozmányainak figyelembe vételével, alapszabályait haladéktalanul dolgozza át, s a nagym. m. kir. belügyminister úrhoz leendő terjesztése céljából, a székes-főváros tanácsához, mint illetékes közigazgatási hatósághoz, minél előbb mutassa be.

Miről az egyesületi iratok, valamint az alapszabályok újabbi átdolgozása és bemutatása tekintetében további megfelelő eljárás végett a t. tanácsot (I. ügyosztály) a leküldött iratok és a belügyministeri leirat hiv. másolata kapcsán és tudomás, valamint az elrendeltekhez leendő szigorú alkalmazkodás végett a „Petru Maior” egyesület elnökségét felzetten értesítem.

Budapest, 1896. július 18-án.

Gerlóczy kir. tanácsos
h. polgármester.

K

1896 dec 17

A „Petru Maior” budapesti román ifjúsági egyesület új vezetőségének beadványa a fővárosi tanácshoz az egyesület módosított alapszabályainak jóváhagyása tárgyában

FL. Tanácsi iratok, 1896–I–3429

Tekintetes fő- és székvárosi tanács!

A budapesti főpolgármester f. é. 31678/96 – I sz. átírata folytán van szerencsénk a megkívánt alapszabályi módosítást a kitűzött időn belül benyújtani.

Az alapszabályokat módosító közgyűlés eredeti jegyzőkönyvét A) alatt, a régi alapszabályokat hitelesített másolatban B) alatt, a módosított alapszabályokat pedig 3 példányban C) alatt csatolva, tisztelettel kérjük a fő- és székvárosi tanácsot:

méltóztassék a módosított alapszabályokat, valamint az összes, ezen ügyre vonatkozó ügyiratokat a Nagyméltóságú m. kir. belügyminisztériumhoz felterjeszteni, a hol is az alapszabályok módosításának jóváhagyása iránt esedezünk. –

Budapesten 1896 évi december hó 17-én.

Puican Miklós
elnök.

A „Petru Major” olvasókör nevében:
Petrovicu Miklós
titkár.

P. H.¹

L

1897 márc. 30

Sélley belügyminiszteri tanácsos átírata Budapest székesfőváros tanácsához a „Petru Maior” egyesület módosított alapszabálytervezetének megváltoztatása tárgyában

FL. Tanácsi iratok, 1896–I–3429

Magyar királyi belügyminister.

25774 szám.

V–b.

Budapest fő- és székváros közönségének

A budapest „Petru Major” olvasó egyesületnek a fő- és székvárosi tanács által folyó évi január hó 24-én 51414 sz. a. felterjesztett módosított alapszabály tervezetét az összes iratokkal együtt a következő észrevételekkel küldöm vissza a fő- és székváros közönségének: Az egyesület eredeti egyetemi jellegének fenntartása végett az 1. §. szövegéből ez a rész: „A budapesti román ifjúság” így szövegezendő: „A budapesti egyetemi román nemzetiségű ifjúság.”

A 3. §. a.) pontjának ez a kifejezése „a napi politika kizárásával” ilyképen módosítandó: „a politika teljes kizárásával.”

¹ A pecsét helye: *Societatea de lectura Petru Major Budapesta.* – A budapesti Petru Maior olvasó egyesület.

A megváltoztatott 1. §. értelmében a 7. §. ezen szövege is: „Rendes tagok csak a Budapesten lakó román ifjak lehetnek” ilyképen változtatandó meg: „Rendes tagok csak Budapesten lakó román nemzetiségű egyetemi tanuló ifjak lehetnek.”

Budapesten, 1897 évi márczius hó 30-án

a minister meghagyásából:
Dr Sélley
ministeri tanácsos.

50.

Polóny¹ János pesti szlovák asztalosmunkás röpirata a szlovák dolgozó néphez²

Nár. Nov., 1895, 50. sz.

(Tudósítás)

1895 ápr. 30

Pest, április 25-én. A Szociáldemokrata Párt kiadta az „Egy szót a szlovák munkásnéphez” című röpiratot is. A többi közt ezeket mondja: a dolgozó nép, kivált a szlovák munkásnép minden tekintetben elnyomott. A munkásnak látástól vakulásig kell robotolnia nyomorúságos és elégtelen bérért. Napról napra, hétről hétre, évről évre kell verejtékeznie és küzködnie egész életén át. És mi mindezért az ellenszolgáltatás? Robotol, gyakran majd éhenhal, verítékezik, és semmibe sem veszik, „csöcseléknek” nevezik; senyved a munkában, és mások szüretelik le annak gyümölcsét. Azok, akik semmit sem csinálnak, csak gögösen kezükkel hadonásznak a munkásnép felett, a gazdagok, valóságos rabszolgaságban tartják a népet, bárgyúvá teszik, és tudatlanságban akarják tartani csak azért, hogy minél jobban kihasználhassák a maguk gazdagodására, hogy még azt is eltúrja a nép, hogy a bőrét nyúzzák. A munkabér olyan, hogy alig lehet megélni belőle, a létfenntartáshoz szükséges élelmi cikkek pedig egyre drágábbak.

Aztán ha a nép nem képes fizetni az adót, utolsó falat kenyerét is elveszik, eladják viskóját, utolsó ruhadarabját, éhezővé, mezítelenné teszik. És rendjén van ez így? De jaj, minél szegényebb, minél nyomorúságosabb a nép, annál inkább lehet vele bármit is csinálni!... A földműves eladósodni kényszerül, és ilyenkor többnyire uzsorások zsákmánya lesz...

De mindezen nyomorúság mellett másképpen is elnyomott a szlovák nép. Hiszen a szlovákat valósággal emberszámba sem veszik, mert szlovákul beszél. A szlovák iskolákban szemérmetlenül szorítják a magyar nyelvet, aminek következtében nem érti, amit tanítanak, és így műveletlennek kell maradnia, csak azért, mert szlováknak született. Nincsenek szlovák iskoláink, így tehát olyan tanítók, papok, tisztviselőket nevelnek nekünk, akik még rendesen beszélni sem tudnak velünk. A szlovák földműves magyar nyelvű idézést kap a bíróságtól, amit nem ért meg, s hogy megmagyarazzák, annak sok esetben meg kell adnia az árát. A bíróság előtt nem védheti magát szlovákul, így drága ügyvédet kell fogadnia, és azt megfizetnie. És mindezt csak azért, mert szlováknak született. Hát ez aztán igazság és igazságszolgáltatás? Legkevésbé sem!

Az a kérdés, vajon lehet-e ezen segíteni? Kétségkívül.

¹ Polóny János szlovák-lupcsai születésű pesti szlovák asztalosmunkás 1895 tavaszán a Szociáldemokrata Párt kiadásában több társa közreműködésével megjelentette a „*Hlas k slovenskému l'udu robotníkémú*” (Egy szó a szlovák munkásnéphez) című röpiratot. Az egyes források szerint 20 ezer példányban megjelent szlovák röpirat rámutat a szlovák nép gazdasági nyomorúságára és nemzeti elnyomatásának okaira. A röpirat a szlovák nép körében elterjedt, és élénk visszhangot váltott ki. A röpirat kiadása és terjesztése miatt Polónyt 1896 januárjában három havi fogházra és 60 korona pénzbüntetésre ítélték. Kiszabadulása után időnként tudósításokat közölt a Narodnie Novinyban, így az 1896 folyamán bekövetkezett építőipari munkanélküliségről. (Nar. Nov., 1896, 150. sz.)

² A közlemény eredeti címe: Z Pešti, 25. aprila. – Pestről, ápr. 25-én.

Egy igaz eszme szembefordul mindezzel az ínséggel és zsarnokaink könyörtelenségével: a szabadság, testvériség és egyenlőség legnemesebb eszméje.

A természet télen nem hal meg, csak szendereg. A szlovák munkásnép ereje sem halott, csak aluszik. De eljő a tavasz, újjá éled a természet, és visszanyeri erejét. A szlovák munkásnépnek is fel kell ébrednie álmából, hogy életre keljen, és vissza nyerje erejét.

A minden nemzetek között legelnyomottabbnak, a szlovák népnek sem szabad elmaradnia, együtt kell éreznie mindazokkal a testvéreivel és nővéreivel, akik vele együtt szenvednek és küzdenek a zsarnokság ellen. Nékünk szlovákoknak is szívesen és örömmel kell elfogadnunk a felénk nyújtott jobbot, mi is emberek és nemzet vagyunk, nekünk is talpra kell állanunk, és bátran zsarnokaink szemébe kell mondanunk: eddig és ne tovább!...”

51.

Iratok az interparlamentáris konferencia magyar képviselő csoportja működéséről¹

A.

1895 ápr. 30

Győrffy Gyula országgyűlési képviselő levele br. Bánffy Dezső miniszterelnökhöz a berni „Conférence Interparlamentaire” egyletbe való belépésre vonatkozó taggyűjtő ív tárgyában, 1 melléklettel

ME 1899 – XXXI – 8011 (283 res./895)

Kegyelmes Uram!

A berni „Conférence Interparlamentaire” című egyletbe való belépésre vonatkozó taggyűjtő ívet mellékelve tisztelettel beküldöm.

Fogadd kiváló nagyrabecsülésem kifejezését, mellyel vagyok
Budapest 1895 évi április hó 30-án

kegyelmes uramnak
alázatos szolgád

Győrffy Gyula.

¹ Az Interparlamentáris Unió 1889-ben alakult. Célja a nemzetközi ellentétek, nézeteltérések békés elintézése gondolatának népszerűsítése volt. Az első konferenciát 1889-ben Párizsban tartották. A harmadik, római konferencián *Flevo* román delegátus felszólalt a magyarországi románok érdekében, Renato *Imbriani* olasz képviselő pedig határozati javaslatot terjesztett elő, hogy a konferencia résztvevői ismerjék el valamennyi nép jogát a nemzeti egységhez. A javaslat tárgyalását a német, magyar és osztrák képviselők fellépésére elhalasztották. Az 1894. évi hágai konferencián a magyar képviselők kérték, hogy a következő évben Budapesten jöjjenek össze. A román delegátusok tiltakoztak ez ellen, és a magyarországi románok helyzetére (Memorandum-pör) hivatkozva kérték a magyar meghívás elutasítását, amihez a konferencia hozzájárult. A 6. kongresszust 1895. aug. 12–16. között Brüsszelben tartották. A brüsszeli konferencián *Jókai Mór* ismét tolmácsolta a magyar képviselők meghívását, míg román részről *Urechia* egyetemi tanár tiltakozott ez ellen. *Apponyi* mint a magyar interparlamentáris csoport elnöke kifejtette, hogy a „románok panasza nem jogosult, külön csoportot akarnak alkotni a magyar politikai nemzetben belül, amit nem engedhetnek meg, de bizonyos közigazgatási sérelmeiket orvosolni fogják”. A konferencia elfogadta a magyar meghívást, s 1896-ban Budapesten ült össze. A konferencia határozatában (vö. *E* irat jegyz.) a függetlenségi sajtó a hivatalos magyar politika nemzetközi sikerét látta a nemzetiségek külföldi agitációjával szemben. (*A magyar ügy diadala*. E., 1895. aug. 18. 224. sz.)

Melléklet:

Taggyűjtő ív

a berni „Conférence Interparlementaire” című egyesületbe való belépésre.

Ez egyesületnek csak törvényhozók lehetnek tagjai, s minden ország törvényhozásának az egyesületbe belépett tagjai külön önálló csoportot képeznek. Ez egyesület 1895-iki gyűlését Brüsszelben tartja, hol a román törvényhozás tagjai nagyobb számban készülnek megjelenni, hogy ott az egyesület rokonszenvét a magyarországi román mozgalom iránt megnyerni, esetleg a „magyar-román kérdésnek” a congressuson való tárgyalását is kieszközölni igyekezzenek.

E törekvéssel szemben törvényhozásunk alulírt tagjai szintén megalakítani kívánják a „magyar csoportot”; s neveik aláírásával kijelentik, hogy a Bernben székelő „Conférence Interparlementaire” című egyesület tagjainak sorába lépnek, s a brüsszeli congressuson kiküldöttek által képviseltetik magukat.

A tagdíj mennyisége a tagok számától függ. Egy-egy ország csoportja 400 francot fizet. Ha tehát a magyar csoport csak 40 tagból állana, úgy a tagdíj nem volna több személyenként 10 francnál.

B

1895 jún. 26

A román nemzetiségi sajtó a brüsszeli interparlamentális konferencia előkészületeiről¹

Tr., 1895, 134. sz.¹

(R.) A magyarok a mai napig sem tudják elfelejteni a múlt évi, hágai interparlamentaris konferencián elszenvedett vereségüket, ahol V. A. Urechia úrnak sikerült felhívnia az összes résztvevők figyelmét a román kérdésre, és megnyerte számunkra a konferencia legértékesebb tagjainak érdeklődését.

Ez évben tehát azért készülődnek, hogy a Brüsszelben tartandó interparlamentaris konferencián jobban képviseltesék magukat, mint a múlt évben, amikor egyedül csak Pázmándy Dénes dicsekedett zsebregugott kézzel, hogy a magyarok félelmetesek: a „háború és béke urai”. Jókai Mór még a múlt hónapban körözüvenyt küldött szét képviselő társaihoz, amelyben felhívta figyelmüket, hogy készítsék elő az ügyeket, és menjenek minél többen Brüsszelbe, mert különben félső, hogy rosszul járnak, – „mivel az oláhok ismét készülnek valamire”.

Az újságok is egyre ezekkel a kérdésekkel foglalkoznak, ami valóban fontos a mi nemzeti mozgalmunk számára is, mert máshol nem, csak itt lehet egyhelyütt és egy szerre megtalálni és megnyerni ügyünknek az európai parlamentek összes kiválóságait.

A magyar képviselők nemcsak azért mennek Brüsszelbe, hogy – amennyire lehetőségük nyílik – ellenőrizzék a románokat, hanem főleg azért, hogy megnyerjék a konferencia tagjainak rokonszenvét, és a jövő évre (1896) Budapestre hívják meg őket. Tudvalévő ugyanis, hogy a jövő nyáron a „hazafiak” annak az ezredévek jubileumát ünneplik, amikor Árpád hordái megtámadták Pannóniát, és úgy kipurították, hogy a tatároknak (1242-ben) már alig maradt valami erdő, amit felégethettek volna.

Nem tudjuk hogyan fogadják majd az interparlamentaris konferencia tagjai a magyarok meghívását. Nem kizárt azonban annak a lehetősége sem, hogy miután visszatérnek Magyarországra fővárosából, hogy kifejezést adjanak benyomásaiknak – úgy tesznek, mint a franciák

¹ A közlemény eredeti címe: Conferența Interparlamentară. – Az interparlamentaris konferencia.

1885-ben, akik miután megnézték a budapesti kiállítást, s végig hordozták őket egész Magyarországon, de főleg miután látták a rossz magyar szokásokat – kinevették a magyarokat, és kigúnyolták őket a legjelentősebb francia lapokban.

Ha a magyar képviselők tevékenysége csak erre irányul – akkor nem lehet szavunk. A magyar sajtó azonban más eszméket is be akar beszélni a magyar parlamenti küldötteknek.

Így a „Pesti Napló” e hó 23-i számában azt mondja: *itt az ideje, hogy leálcázzuk a konferencián a románokat*, amikor ők maguk is meggyőződtek arról, hogy megrágalmazták a magyarokat, és nem is mernek elmenni Brüsszelbe.

Említett kormánypárti lap ez utóbbi megállapítását a „Románul” egy cikkére alapítja, holott a valóságban bukaresti honfitársunk csak *biztatja a román képviselőket és szenátorokat, hogy a lehető legnagyobb számban kísérjék el Brüsszelbe A. V. Urechia urat*, aki a legdicséretre méltóbb tevékenységet fejt ki abban az irányban, *hogy a román nemzeti kérdés Brüsszelben is ugyanannyi barátot szerezzen – mint Hágában*.

De föltéve, hogy a románok nem mennek ugyanolyan nagy számban, mint a magyarok, azt jelentené ez, hogy lenyugvóban van a románkérdés, mint ahogy azt a kormánypárti lapnak jól esik beállítania? Persze, hogy nem! *A románkérdést nem a hágai konferenciától számítják*, és elég, ha valaki mint pld. *Urechia úr* bemutatja az itteni dolgokat úgy, amint vannak, hogy a magyar képviselők, akárhányan legyenek is – ne tűnjenek fel úgy az európai államok többi parlamenti küldöttei előtt, *mint a béke oszlopai és a kultúra úttörői*, ahogyan azt magukról szeretik hangoztatni.

Hogy a románkérdés létezik, és *nincs hanyatlóban*, legékeesebb bizonyítéka az a tény, hogy ebben az évben a magyarok erőteljesebben dolgoznak, mint a múlt évben, hogy megállják helyüket a román nemzeti harcosokkal szemben.

A brüsszeli interparlamentáris konferencia megmutatja majd, milyen sikerrel tud szembe szállani a gőg és a romlottság – a tiszta igazsággal és a joggal.

C

1895 júl. 19

Br. Jósika Samu, az uralkodó személye körüli miniszter átírata br. Bánffy Dezső miniszterelnökhöz az 1895. évi brüsszeli interparlamentáris konferencia tárgyában

ME 1899 – XXXI – 8011 (712/895)

Ő Felsége személye körüli magyar kir. minister.

757/el. sz.

Saját kezéhez.

Nagyméltóságú Ministerelnök Úr!

A közös külügyminister úr arról értesít, hogy hivatali előde az akkori m. kir. ministerelnök kezdeményezése folytán még a múlt évben intézkedéseket tett az iránt, hogy a Hágában tartandó interparlamentáris konferenciában a nemzetiségi kérdés – különös tekintettel a magyarországi oláhokra – ne tárgyalassék, s hogy a hágai követünknek sikerült kivinnie azt, hogy a napirendnek erre vonatkozó pontja („égards dus aux nationalités dans les états polyéthniques”) töröltessék. –

Minthogy a szóban forgó konferencia a folyó évben Bruxellesben fog összejönni, a külügyminister indítatva érezte magát, belgiami követünk figyelmét már ideje korán ezen ügyre irányítani s őt megfelelő utasításokkal ellátni. – Gróf Khevenhüllernek folyó hó 6-án 17 sz. a.

tett s idemellékelt jelentéséből kitűnik, hogy a *nemzetiségi kérdés*¹ a folyó évi augusztus hó 13-án összeülő *conferentia napirendjén nem fordul elő, s hogy a gyülekezet irányadó elemei egy ily természetű tárgyalást, ha megkíséreltetnek, nem fognak megengedni*¹.

A külügyminister úrnak folyó hó 14-én 143/sz. a. kelt s csatolmányaival együtt idezárt megkeresése folytán erről oly kéréssel van szerencsém Nagyméltóságodat értesíteni, miszerint a mellékelt iratokat vett használat után hozzám visszajuttatni szíveskedjék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Szurduk 1895 évi július hó 19-én.

B. Jósika.

D

1897 jún. 27

Pázmándy Dénes országgyűlési képviselő levele Jeszenszky Sándor min. tanácsoshoz, a miniszterelnökségi nemzetiségi ügyosztály vezetőjéhez az 1897. évi brüsszeli interparlamentáris konferenciával kapcsolatos előkészületek tárgyában

ME 1899 – XXXI – 8011 (85 res./897)

Hotel Bristol Wien

I. Kärnthnerring 7.

1897, Június 27

Igen tisztelt tanácsos úr!

Az Interparlamentaris Conferentia magyar csoportja tavaly gróf Apponyi Albertet és csekélységemet delegálta a berni központi bizottságba. Miután Apponyi nem jöhetett ki – úgy magam voltam most Bernben a magyar tagokat az előleges értekezleteken képviselendő. – A mint méltóztatik tudni, a Conferentia az idén Aug. 6-án kezdi meg tanácskozásait Brüsszelben. A most megállapított napirend szerint a románok vágya, hogy a magyar nemzetiségi kérdés a Conferentián tárgyalassék – *ki van zárva*. A románok azonban proponálni fogják, hogy a jövő Conferencia Bucarestben tartassék meg; de, azt hiszem, sikerülend a Conferencia többségét Christianiának megnyerni.

Most aztán arról kell még értekeznünk, hogy az Augusztusi Conferenciára kik menjenek ki közülünk Brüsszelbe? – Erre nézve a napokban leszek bátor Méltóságoddal értekezni.

Bernből Parisba utaztam – ott 8 napot töltöttem. Ezen utamról is szóval fogok referálni.

Önm.-gának kérem megérkeztemig is – a Conferenciáról jelentést tenni.

Méltóságodnak őszinte híve
Pázmándy Dénes.

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

E

1897 aug. 28

*Br. Bánffy Dezső miniszterelnök átírata br. Jósika Samu, az uralkodó személye körüli miniszterhez az 1897. évi brüsszeli interparlamentáris konferenciára vonatkozó követi jelentés tárgyában.*¹

ME 1899 – XXXI – 8.011

[Fogalmazvány]

Gr. Khevenhüller

brüsszeli követünknek az interparlamentáris konferenciáról szóló jelentését, melyet méltóságod f. évi augusztus hó 25-én 27. res. sz. a kelt nagybecsű átíratával szíves volt velem közölni, van szerencsém betekintés után köszönettel visszaküldeni.

Fogadja, stb.

Bpest, 1897. VIII/28.

Fejér.

52.

1895 máj. 19

*Roman Miron gör. kel. érsek-metropolita beszéde az 1895. évi gör. kel. román egyházi kongresszus megnyitásakor*¹

Tr., 1895. máj. 21. 105. sz.²

Főtisztelendő Püspök urak!, Igen tisztelt kongresszusi képviselő urak! Szeretett testvéreim! Szeretett híveim!

A mi egyházi-nemzeti kongresszusunknak – érseki tartományunk képviselő testületeként – időszakosságának és az érvényben levő szabályoknak megfelelően még az elmúlt évben, 1894.

¹ A fogalmazvány túldalán alábbiakban összegezi gr. Khevenmüller vonatkozó jelentését. „A jelentés szerint a nemzetiségi kérdés a konferencián érintve nem lett, maga Grădişteanu sem tett kísérletet. – A conferentia eredménye igen csekély: mindössze két határozatot hoztak. Az egyik: hogyha két vagy több állam között béke-zavaró ellentétek merülnek fel, az egyik érdekelt parlamenti csoport megkeresésére a berni központi iroda összehívja gyűlésre a küldötteket, kik az eset eldöntésére, annak szigorú megvitatása után, javaslatot tesznek majd, melynek propagálásáról az illető parlamenti csoportok közreműködésével és minden megengedhető eszköz felhasználásával gondoskodni fognak. – A másik határozat felhívja a tagokat, ragadjanak meg minden alkalmat, kivált a különleges választott bíróságok eseteit a „*traité général d'arbitrage*” ügyének előmozdítására. Megállapítja végül a követ, hogy „a növekvő közöny folytán az interparlamentáris conferentia működését a közönség csak szkeptikus sympátiával kíséri”. Bánffy már 1897. aug. 12-i átíratának fogalmazványában közli a szóban levő jelentés alapján: „Az interparlamentáris conferentia programjában a nemzetiségi kérdés felvéve nem lett s Bernaert (A Bernaert), a conferentia elnöke kijelentette, hogy ilyesféle törekvéseknek helyt nem ad.” Az interparlamentáris konferencia magyar csoportja ekkor 143 tagból állott – állapítja meg a magyar parlamenti csoport fenti aktához mellékelt, 1897. jún. 30-i nyomtatott emlékirata. (L. bőv. *Emlékirat a m. kir. kormányhoz a nemzetközi választott bíróság intézménye tárgyában.*)

² A gör. kel. román egyházi kongresszusok az 1868: IX. tc. értelmében egyházszervezeti kérdésekkel foglalkoztak, politikai jelentőségük így megközelítőleg sem olyan, mint a szerb nemzeti egyházi kongresszusoké. Az 1895. máj. 19-én összeült kongresszus a kongresszusi képviselőválasztások választókerületeinek beosztásáról és a népiskolai tanügy rendezéséről szóló szabályzatokat alkotta meg. A kongresszusnak eredetileg 1894. okt. 13-án kellett volna összeülnie, a román nemzeti-ségi politika akkori feszült légköre miatt azonban az uralkodó nem járult hozzá összehívásához.

² A közlemény eredeti címe: *Discursul Î. P. S. S. domnului arhiepiscop și metropolit Miron Romanul, cu care s'a deschis în 7/19 Maiu congresul bisericesc național român.* – Miron Roman érsek és metropolita úr öminenciája beszéde, amellyel a máj. 7/19-i román egyházi-nemzeti kongresszust megnyitotta.

október 1/13-án kellett volna összeülnie, azonban csak ma gyűltünk össze, rendkívüli időben, két hónappal a megszokott időpont után.

Ami az elnapolást illeti, ezzel kapcsolatban az érseki egyháztanács külön jelentésben foglalkozik az incidens részleteivel, hogy a kongresszus is – érdeme szerint hozzá szólhasson; én csak annyit említek meg, hogy meggyőződésem szerint – a kongresszus elhalasztása politikai megfontolásból történt, és ezért nem érkezhettek meg idejében a legfelsőbb elhatározás, amelytől a kongresszus egybehívása a múltban is függött.

Ezt kiváltképp azért említem meg, mert rá kell mutatnom az indítóokra még a kezdetektől, hogy a kongresszus tanácskozásai, amelyekhez Isten segítségével még ma hozzákezdünk – még az árnyékát is elkerüljük a szorosabb értelemben vett politikai ügyekbe való beavatkozásnak, és mint ahogy a múlt kongresszusokon tettük, úgy most is csak a szervezeti szabályzatunkban kijelölt tennivalókra szorítkozunk, nehogy a számunkra kedvezőtlen áramlatoknak, valamilyen kitérővel arra a gyanúsításra adjunk alkalmat, mintha mi az egyházat politikai tevékenység színteréül használnánk.

Bármilyen nézeteltérés legyen is közöttünk a köz- és társadalmi élet terén, hiszem, hogy egy kérdésben szoros egységben vagyunk, és kell is lennünk – azaz meg kell védenünk minden erőnkkel nemzeti egyházunk önkormányzati intézményeit, amelyeket a szervezeti szabályzat alapjaira építettünk. Magától értetődik, hogy ezeknek védelmében önmérséklettel össze kell fogjunk erőinket, mert csak ezek összefogásával érhetünk el küzdelmünk számára elismerésre méltó eredményeket: éppen ezért kötelességünk fokozottabban tartózkodni mindattól, a mivel mi magunk idézhetnénk elő valamilyen veszélyt egyházi intézményeink ellen.

Önök kétségkívül tudják, hogy a személyi elfogultságok és a fanatikus szenvedélyek elhomályosítják az ember agyát, úgyhogy az ilyenek nem látják meg az igazságot, és nem is akarják meglátni; nem ismerik a jogot, és nem akarják alkalmazni; ezeket a napjainkban elterjedt káros vonásokat ki kell rekeszük egyházi összeföveteleinkről, s helyükbe tegyük uralkodóvá az ésszerűséget és az igazi testvéri szeretetet minden tanácskozásunkban, hogy megőrizhessük azok hamisítatlan egyházi jellegét.

Mindezeket szíves figyelmükbe ajánlva, szeretettel üdvözlöm a mai összefövetelt; ismételten kérem Isten segítségét a gyűlés munkájához, és az 1893–94, 1894–95 és 1895–96 évekre szóló rendes egyházi-nemzeti kongresszust ezennel megnyitom.

53.

Az 1895. évi budapesti nemzetiségi kongresszus¹

I.

Előzmények

A

1895 júl. 24

A „Zastava” beszámolója az 1895. évi nemzetiségi kongresszust előkészítő újvidéki nemzetiségi találkozóról²

Z., 1895, 108. sz.

Ez év július 9 (21)-én vasárnap Újvidéken találkoztak a szlovák és a román nemzet küldöttei a szerb nemzeti ellenzéket képviselő szerbekkel, és megvitatták a közös program vázlatait,

¹ A nemzetiségek együttes fellépésének gondolata a Memorandum körüli időkbe nyúlik vissza, amikor a román nemzeti párt létre akarta hozni a nemzetiségek közös frontját a magyar kormány-

amelyeket a küldöttek az ideiglenes bizottság Bécsben, Budapesten és más helyeken a szövetséges szerb, szlovák és román nemzeti pártok korábbi összejövetelein meghoztak, és megegyeztek a közös programban, amelyet végleges elfogadásra előterjesztenek a nemzetiségi kongresszuson.

Egyben döntöttek arról, hogy ezt a kongresszust Magyarország fővárosában, Budapesten kell megtartani. A kongresszus megtartására július 29-ét (aug. 10.) tűzték ki.

Elkövetkezett tehát a pillanat, amikor meg kell valósítani az egységes ellenállási erőt az ellenséges támadással szemben, amely fölülkerekedett, hogy mindazokat, akik nem magyarok a föld színéről eltüntesse, és mindnyájunkat minden tekintet nélkül bántson, aláásson és jogainkat elragadjon.

Meg vagyunk győződve arról, hogy a szerbek megértik ennek a pillanatnak a fontosságát, amely nekünk hosszú időre megadja az irányt, és méltó módon követik múltjukat és szerb öntudatukat.

Aki ezt nem teszi, ne mondja magáról, hogy öntudatos, hazafi, hogy kész harcolni, feláldozni magát a szerb fennmaradásért!

Aki kifogásokkal él, zavart kelt és vonakodik, annak nincsen joga ahhoz, hogy továbbra is elismerjék képességét, hogy felismeri politikai harcunk szükségleteit, és nem lesz joga, hogy a jövőben befolyásolja a szerb nemzet közéletét!

Ha a szerbek, szlovákok és románok nem képesek a pillanatnyi zavarok és belső meg nem értés fölé emelkedni, és ha nincs öntudatuk és erejük, hogy az egymás közti viszályokat félretegyék, akkor nem méltók arra, hogy nemzeteknek nevezzék őket, és nem érdemelnek jobb sorsot annál, minthogy örökre idegenek szolgái legyenek, és hogy Árpád fiai alárendelt teremtményeként tekintsék őket!

Útött a komoly és ritka óra, a határidő igen rövid, ám az öntudatos, izzón hazafias szerb szív minden apró zavart le fog küzdeni, és július 29-én (aug. 10) megmutatja, hogy él még a szerb, hogy van még hős, aki nem lapul gyávaként a sutban, amikor szövetségesei alkotmányos harcra indulnak!

Szerbek! ne késlekedjétek, készüljétek, mert Európa szeme figyelemmel kíséri mozgalmunkat, és július 29-én (aug. 10-én) tekintetét Budapestre irányítja!

Ne hagyjuk magunkat!

politikával szemben. Először a román–szlovák nemzetiségi kapcsolatok alakultak ki, de hamarosan csatlakoztak a szerbek is. 1893 januárjában Bécsben, novemberben pedig Budapesten tartottak előkészítő értekezletet, és kidolgozták a közös program tervezetét. A Memorandum-pör miatt azonban a kongresszus késedelmet szenvedett. Csak 1895. júl. 21-én tartották meg Újvidéken a kongresszust előkészítő és a határozati javaslatokat kidolgozó értekezletet. Az 1895. aug. 10-én Budapesten megtartott kongresszuson a horvátok és a szászok nem vettek részt. A hazai németiséget és az erdélyi szászokat nem hivatalosan *Steinacker* Ödön, volt nemzetiségi képviselő képviselte. A zöldsászok kifogásolták a hivatalos szász politikusok távolladását, és ismételt szolidaritási nyilatkozatot tettek a többi nemzetiség irányában. Az 1895. évi budapesti nemzetiségi kongresszusra vonatkozó iratokat három részben közöljük. Az első rész (I.) a kongresszus közvetlen előzményeit, a második (II.) a kongresszus lefolyását, a harmadik rész pedig (III.) a nemzetiségi kongresszuson részt vett román egyházi személyek ellen indított eljárás fontosabb mozzanatait ismerteti.

² A közlemény eredeti címe: *Narodnosni kongres.* – Nemzetiségi kongresszus.

1895 júl. 26

*A nemzetiségek képviselőinek 1895. júl. 21-i újvidéki proklamációja a függetlenségi sajtóban*¹

E., 1895, 201. sz.

Már közöltük röviden, hogy a nagyszebeni *Tribuna* a Magyarországon lakó különböző nemzetiségek képviselőinek aláírásával *proklamációt* közölt, a melyben augusztus 10-ére *nemzetiségi kongresszusra* hívja össze a magyarországi oláhokat, tótokat és szerbeket. A szászokat nem hívták meg. A *proklamáció* szó szerint így hangzik:

A dolgok azon állapota, amely eredménye a magyar kormányok által különösen 1873 óta követett szerencsétlen belügyi politikának, komoly és jogosult aggodalommal tölt el minden igaz hazafit.

Azok a politikai körök, amelyek az 1867-iki kiegyezés következtében azt a megbízatást vállalták magukra, hogy megszilárdítsák a magyar államot s kielégítsék annak összes lakóit és közös hazánkat annak minden fia közreműködésével virágzóvá és boldoggá tegyék, nem teljesítették e megbízatást, sőt úgy látszik, hogy kezdetben is csak azzal a hátsó gondolattal fogadták el, hogy ne teljesítsék.

A budapesti kormányok s a törvényhozás ahelyett, hogy az állam megszilárdítására törekedtek volna, egy utópia kizárólagos szolgálatára adták magukat, amelyet szóval és konkrét fogalommal meg sem tudtak jelölni s azért egy fantasztikus és eufemisztikus kifejezéssel „nemzeti magyar állameszmének” neveztek el. A helyett, hogy megadták volna a népeknek a megígért igazságot, csak egyetlen nép érdekeit ápták, amelyet az alkotmányos elvek gúnyjául a kiváltságos nép rangjára emeltek, mialatt a többi népet, akik ősidőktől fogva ez országban laktak, az idegen szerepére alácsontották saját hazájukban. A helyett, hogy a jogegyenlőséget lojálisan és őszintén életbe léptették volna, direkt és indirekt úton törvényekkel és kormányrendeletekkel minden lehető elkövettek, hogy kiszorítsák az állami közéletből mindazokat az elemeket, amelyek nem akartak az ő patentírozott hazafiságukra esküdni. A helyett, hogy az összes népek létét és fejlődését biztosító törvényes garanciákat teremtettek volna, azoknak még meglevő csekély jogait sem tisztelték, amely jogok pedig biztosítva voltak a megelőző törvények által, sőt ma már nyíltan fellázító brutalitással, az állam egész szervezetével s minden politikai és társadalmi eszközzel a nem-magyar nemzetiségek eltörlésén dolgoznak.

Ennek a kárhóztos politikának szomorú eredményei sem hiányozhattak, sőt nap-nap után borzasztóbb méretekben szaporodnak. Ma már oda jutottunk, hogy a magyarországi nemzetiségi kérdés állandó vita tárgya az európai sajtóban, az idegen kabinetekben és parlamentekben. Az egész világ a veszedelmek tűzhelyét látja hazánk belső állapotaiban és aggodalommal tekint egyfelől az elnyomók vétkes erőszakoskodásaira, másfelől pedig az elnyomottak kétségbeesett ellentállására. Odáig jutottunk, hogy barátai és ellenségei a hazának, sőt még azok is, a kik ellen panaszkodunk, kénytelenek beismerni, hogy ez tovább így nem mehet, hogy keresnünk kell a gyógyítás eszközeit és aztán alkalmaznunk.

Nem is volna nehéz ez eszközöket megtalálni, ha őszintén és lojálisan keresnék. De ép[pen] ez a legfőbb átok és szerencsétlenség. Azoknál, a kik az államhatalom birtokában vannak, s a kik annyiszor visszaélnak vele, az őszinteségnek és jóhiszeműségnek még csak elemei is hiányoznak.

Mindenkor, a jelenlegi alkotmányos korszak kezdetétől egészen a mai napig, mi, nem magyar nemzetiségek minden erőnkől rajta voltunk, hogy meggyőzzük ellenfeleinket tévedéseikről, a melybe estek. Hasztalan volt azonban minden erőlködésünk. A sajtóban a parlamentben s gyülekezetekben megmutattuk a hatalom birtokosainak, hogy az út, a melyen haladnak, az ők

¹ A közlemény címe: *A nemzetiségek proklamációja.*

és a mi romlásunkra vezet, hogy a haza megszilárdulása, virágzása és békéje csak az igazság és az egyenlőség útján érhető el.

Mind e kísérleteknek azonban nem volt más pozitív eredménye, mint hogy meggyőződünk arról, hogy e sovínisztákkal minden egyetértés kizártnak tekinthető.

Ennek következtében ma nincs oly oláh, tót vagy szerb, a ki szereti fáját és nyelvét, hogy be ne látná, hogy a kérés útján s arra várva, hogy az igazság érzete majd csak beférkőzik az ellenfél megkövesült szívébe is, a mi népeinknek elviselhetetlenné vált sorsán javítani lehetne.

Erre a meggyőződésre jutván, magától következik, hogy egy oly más térre lépünk, amely alkalmasabb a nemzeti felszabadulásunk és fennmaradásunkért való törvényes küzdelemre. Ezért olyképen kell tehát szervezkednünk, hogy mindnyájan, akiknek ugyanazon védekezési jogunk van ellenfelünkkel szemben, ne mint kérelmezők álljunk, jóakarattól koldulva jogokat, hanem mint oly tényező, amely azt kívánja, s amely öntudatával bír annak, hogy ami őt illeti, annak elvételére eléggé hatalmas is.

Ezt a szervezetet megvalósítani egyedül egyik nem magyar nemzetiség sem tudja. Mindnyájan, együttesen kell ezt megalkotnunk, mert csak egyesült erővel válhatunk azon imponáló tényezővé, a melynek jogos követeléseit egy pillanatra sem lehet figyelmen kívül hagyni.

E célra, a mint különben vezetőink ennék az alkotmányosnak csúfolt korszak kezdete óta mindig elismerték a nemzetiségek szövetségének fontosságát s különböző alkalmakkal meg is erősítették, most, amikor a nemzetiségi kérdés mértéken felül akuttá lett, újra hangsúlyoztuk mindnyájunk szolidaritását és rajta voltunk minden erőfeszítéssel, hogy egy oly alapot teremtsünk, a melyen mint ellenállhatatlan és hatalmas tényező szervezkedhessünk.

Az utóbbi időkben annyira szorongatott románok sürgetésére a mi nemzeti pártjaink küldöttek megbízottjaikat és pedig oláh részről: dr. Rațiu János, Brote Eugen, Popovici Aurél urakat; a tótok részéről: Mudron Pál, Stefanovics Milos, dr. Daxner Samu, Dulla Máté és dr. Minich Jaroslav urakat; a szerbek részéről: dr. Gavrilă Emil urat. Ezek először 1893. január 10–11-én jöttek össze Bécsben, hogy megvitassák azt az alapot, a melyen a mi szövetségünknek fel kell épülnie. 1893. november 14–15-én pártjaink megbízottjai újra összejöttek és pedig, miután a körülmények lehetetlenné tették, hogy a fentebb megnevezettek közül némelyek eljöhessenek, a románok részéről dr. Ratiu János, Coroianu Gyula, a tótok részéről Mudron Pál és Daxner Samu, a szerbek részéről dr. Gavrilă Emil és Joximovics urak. Ezt az értekezletet Budapesten tartották és ezen fogalmaztak egy közös munkaprogrammot, amely most a mi pártjainknak, vagy jobban mondva népünknek megvitatása és döntése alá fog kerülni. Még ezután is tartottak értekezletek, amelyeken a program-tervezetet végleges formájában elfogadták.

A súlyosabbá vált politikai helyzet, különösen pedig a legutóbbi idők politikai pörei, amelyek teljes tevékenységünket s összes figyelmünket abszorbeálták, voltak az okai, hogy a jelen pillanatig nem juthattunk el közös munkaprogrammunk végleges megállapításához.

Ennélfogva tehát közhírré tesszük, hogy a három nemzet kongresszusa össze fog ülni Budapesten augusztus 10-én és késedelem nélkül el fogja intézni közös cselekvési programunk megállapítását.

A kongresszus napirendje: *Egy közös cselekvési program megállapítása.*

Nagy-Szeben, Turóc-Szent-Márton, Újvidék.

Mangra Vasilie
dr. Petrovics István

Mudron Pál
dr. Daxner² Samu

Gavril[ă] Emil
Joximovics Miklós

² Daxner fontos összekötő szerepet játszott a három nemzetiségi párt között. Miniszteri iratok közlik, hogy 1895 elején Bukarestben és Újvidéken is járt, majd 1895. márc. 16-án meglátogatta a szegedi fogházban a Memorandum-pörben elítélt Rațiu-t. (L. Br. Bánffy Dezső miniszterelnök átirata 1895. ápr. 20-án Erdély Sándor igazságügyminiszterhez Daxner és Rațiu politikai kapcsolatai tárgyában, OL Ig. Min. 1895–R–15.045).

1895 aug. 4

Felhívás a szerb, szlovák és román egyetemi ifjúsághoz az 1895. évi nemzetiségi kongresszus alkalmából¹

Tr., 1895, 165. sz.

A szerb, szlovák és román egyetemi ifjúsághoz!

Harc nélkül nincs élet; a támadást vissza kell utasítani, bármilyen irányból jöjjön is az.

A mi életünkben, a nem magyar népek nehéz életében elég harc és támadás volt, a kelleténél is több, és még ezentúl is sokat kell elviselnünk, igen sokat. A nehéz napok még nehezebbeket hoznak – a keserű szenvedések még keserűbbé válnak.

A jelen kormány politikájának vak sovinizmusa el akarja rabolni nemzeti függetlenségünket, az állampolgári egyenjogúságot, szép nemzeti nevünket és hőseink hitét.

Aki meg akarja őrizni, ami az övé, meg is kell, hogy védje azt. Szüleink és őseink ezeket a szent jogokat törvénnyel a kezükben derekasan és igazsággal megvédték. A harc mindig nehéz volt, és sok fáradtsággal járt, ma azonban a legnehezebb napok közelednek; ma, amikor a magyar sovinizta politika támadó hada összeszedte minden erejét, és amikor újra így kiált: *Most vagy soha*, el kell törölnünk őket a föld színéről, hogy az itt élő 15 milliónyi embernek egy neve, egy érzése legyen.

Nehezebb és sötétebb napok közelednek, mint az eddigiek. De nyomukban feltűnik a reményesség, a győzelmet látjuk magunk előtt, a melyet az összefogásnak meg kell hoznia.

A nemzetiségek kongresszusát Budapesten tartják, Magyarország központjában, szép, de szerencsétlen hazánk fővárosában. Meglátja majd Európa, mi a nemzetiségi kérdés. Meglátja majd, hogy ez nem az egyes nemzetiségek néhány agitátorának műve, fölismeri majd, hogy ez nemcsak az egyes nemzetiségek elégtelenségének eredménye, hogy a nemzetiségi kérdés az ország polgárai nagy többségének létfeltétele, akik csak azt kérik, amit a törvény biztosít számukra, hogy ne rabolják el jogtalanul, amit a jog biztosítana nekik, s amit pedig nem kapnak meg, annak a hatalom és az igazságtalanság az oka.

A nemzetiségek kongresszusán egybegyűlnek a három nemzetiség képviselői, egybegyűl a szerb, román és szlovák nemzetiség, hogy közös programot szerkesszenek, hogy megállapítsák tevékenységüket és a közös harcot.

Vajon az ifjúság néma maradhat e kongresszus után? Megengedhető-e néki, vagy megengedi becsülete, hogy ezután az igen szép cselekedet után ne tegyen semmit?

Tudom, sokan azt mondják majd: a fiatalság előbb törődjön a maga dolgával, igyekezzék mindegyik ember lenni a talpán, s aztán – nyitva áll az út!

Igen, így van. A tudományokat nemcsak azért tanulják, hogy megkönnyítsék és biztosítsák ezzel mindennapi megélhetésüket, hanem hogy ezek révén harcolni tudjanak az életért. És ha ennek a harcnak iskolára van szüksége, ha ez a harc tudást igényel, beavathozhatunk-e vajon ebbe a nemzetiségért, nyelvért és szabadságért folytatott szent harcba – készületlenül, az ismert harc fegyverei nélkül, és csupán akarattal és lelkesedéssel felfegyverkezve? Nem, egyáltalán nem.

A harc vezetése az öregek dolga, a mi kötelességünk pedig, hogy szent harcukat figyelemmel és buzgalommal kövessük, okuljunk tetteikből, erősödjünk szenvedéseikből.

A nemzetiségek kongresszusát megtartják. Megkezdődik a közös harc. Ma vagy holnap ez a harc új küzdőtársakat igényel, új harcosokra lesz szükség, soraikat ki kell egészíteni, mégpedig

¹ A közlemény eredeti címe: Cătră tinerimea studențească sârbă, slovacă și română! – A szerb, szlovák és román egyetemi ifjúsághoz.

a mi sorainkból. Nemsokára mi is a közös harcba lépünk – a közös ügyért. Vajon nem volna-e jobb és a célnak megfelelőbb, hogy ebbe a harcba már egyesülten lépünk, és ne csak mint ismerősök vagy barátok!

A cél és a siker érdekében minél hamarább meg kellene ismernünk egymást. Ebből a célból semmi sem megfelelőbb, minthogy a szerb, szlovák és román egyetemi ifjúság is jöjjön össze egy közös kongresszusra a nemzetiségi kongresszus határozatainak meghozatala után.

Egy ilyen kongresszusra szükségünk lenne, hogy megismerjük egymást, hogy mi is elindítsuk közös munkánkat, és megtaláljuk a legmegfelelőbb módját annak, hogy ez a kapcsolat egyre inkább erősödjék, és minél szilárdabb legyen.

Úgyis sokan vagyunk Budapesten. A szeptember hónap igen alkalmas lenne a főiskolai ifjúság számára, hogy összeüljön egy diákkongresszusra, vagy legalább is egy közös értekezletet tartson, ahol meghatároznák a közös, általános kongresszus helyét és időpontját.

Hiszem, hogy egy ilyen kongresszusra a diákság további munkája érdekében sürgős szükség van, – ezért is hoztam nyilvánosságra javaslatomat, hogy gondolkozzanak felette, és mindenki mondjon róla véleményét.

A budapesti szerb egyetemi ifjúság egy tagja.

D

1895 aug. 8

A szlovák nemzetiségi sajtó vezércikke „a nem magyar nemzetiségek szolidaritásáról”¹

Nár. Nov., 1895, 92. sz.

Magyarország nem magyar nemzetiségű polgárainak már régen hirdetett szolidaritása első ízben mutatkozik meg erőteljesebben az 1895. augusztus 10-ére Pestre összehívott nemzetiségi kongresszus alkalmával.

A nem magyarok szolidaritásának eszméje nem spekulatív úton, történet-bölcseleti megfontolások alapján jött létre, hanem a szükség diktálta létérdekekkel együtt az önvédelem érzése váltotta ki ezt a megmozdulást.

A magyar alkotmány felújítása, helyesebben újjáalkotása révén a magyar nemzetiség olyan túlsúlyba került, hogy a többi nemzetiség üres kézzel maradt a porondon. A magyar kormányok rögtön ezután támadó politikát kezdeményeztek ellenük. Így aztán nemcsak hogy semmit sem kaptak, hanem átalakulásra ítélték őket, nemzeti metamorfózisra, a magyar nemzetiség, a magyar nyelv, a magyar műveltség javára. A „politikai magyar nemzet” fogalmán azt értették, hogy a nemzet nevére csak a magyar nemzetnek van joga, és nem értették meg, amit tulajdonképpen meg kellett volna érteniök, hogy ugyanis nekünk valamennyiünknek, nemzetiségi különbség nélkül a Magyarországnak nevezett politikai egység állampolgárának kell érezni magunkat. Politikailag *szülni* ostobaság, ugyanolyan ostobaság, ha a politikai állampolgárságot összekeverik a *nemzet* etnográfiai fogalmával. A „narod, nation, nemzet” fogalma a „rodit, nascor, nemzeni” töből származik. Én nemzetiségem szerint szlovák vagyok, és sohasem leszek nemzetiségileg magyar. De a magyar és a szlovák egyaránt állampolgára lehet a magyar államnak.

A fogalmak keveredése és zavara lassan oly ostoba megfogalmazásokhoz vezetett, mint például a „tót ajkú magyar”, a „tót nemzetiségű magyarok” stb. Hozott ez azonban még rosszabbat is magával: azt a hivatalos követelményt, hogy Magyarországon minden ember mondjon le nemzetiségéről, váljék nyelvében, érzésében, műveltségében és szokásaiban magyarrá. Ezt a követelményt egyre szigorúbban vették, egybekapcsolták a nemzetiségi intézmények, sőt az

¹ A közlemény eredeti címe: *Solidarita nemad' arských národnosti.*

egy-egy existenciák üldözésével és megsemmisítésével. Ez végül egy nemzetiségnek általános, hol finoman, hol durván megnyilatkozó elnyomásához vezetett a többi nemzetiség felett, méghozzá minden közügyben majd végül benyomult a család körébe, és elérte az első szavait gügyögni kezdő csecsemőt is.²

Egyetlen nemzetiség ilyen túlsúlyával szemben a többi nemzetiségnek meg kellett találnia a szolidaritás eszméjét. Kölcsönös kapcsolatokat kellett keresniük. Egymás megismerése rokonszenvet és szeretetet kelt. A nemzetek felismerik, hogy közeledésüknek nem csupán a közös elnyomatás ad talajt, hanem az is, hogy számos ügyük van, amelyet közös erővel elintézhetnek, sok az olyan kérdés, amely csak akkor oldható meg, ha a nemzetiségek nem húznak hol jobbra, hol balra, hanem egyetértésben, egyetlen „ej uchnyem”-mel előrelendülnek.

A nem magyar nemzetek szolidaritása érett politikai eszme, amely ésszerű érdekeken, nem pedig érzelmen alapszik. Nem titkoljuk el, hogy egymás kölcsönös megismerése a kapcsolatok érzelmi részét is előreviheti. Annál jobb így. A nemzetek nemcsak eszükkel, hanem lelkükkel és érzelmeikkel is élnek. Szeretetet nem lehet ráparancsolni senkire, de ha egyszer kialakul, el sem tilthatja senki. Mi nem szeretjük, nem szerethetjük elnyomóinkat (ez aljasság lenne!), ugyanúgy, mint ahogy értelmetlen lenne az is, ha nem szeretnők azokat, akik rokonszenveznek velünk, és segítő kezet nyújtanak felénk.

Felháborodást keltett a három nem magyar tényező egységes fellépése a nem kívánatos sajtóban – mintha valami csoda történt volna! Mintha a kormányajtónak mindhárom nemzetiség ellen nem lenne ugyanolyan bűne. Ez a sajtó bizonyára azt várta, hogy egyenkint hagyjuk magunkat elnyelni, és nem merünk egymásnak kezet nyújtani.

Nem, azok az idők már elmúltak, amikor kacagva és megvetéssel hágtak a fejünkre. Különben is becsületes, felvilágosodott politikusok számára méltóbb és kedvesebb, ha értelmesen tárgyalnak, mintha a rendőrséggel fenyegetőznek, és törvénysértő erőszakot alkalmaznak. Az úgynevezett lelki deliktumokért kimért fegyház és börtönbüntetésekkel semmire sem jutnak.

Szilárd meggyőződésünk, hogy szolidaritásunk nem elégszik meg csupán közös nemzeti jogaink védelmével a jogtalan túlkapások és a nemzeti elnyomás ellen, hanem a közös bizalom pozitív gyümölcsöket is hoz, kölcsönösen kiegészítjük egymást kulturálisan, barátságban és testvéri együttélésünkben, közös hazánkban. S ha Isten úgy adja, feleslegessé válik az erőszak elleni védekezés állandó szükségessége, ha kivívjuk nemzeti szabadságunkat, amelyet tőlünk ilyen konokul megtagadnak, akkor sem szűnik meg a nemzeti szolidaritás eszméje, és tovább hat jótékonyan a fiatal, friss nemzetek anyagi és lelki fejlődésére. Bár erősödnék közöttünk ez az eszme, és hozná meg várva-várt gyümölcsét.

E

1895 aug. 10

A „*Národnie Noviny*” közleménye „A szászok és a nemzetiségi kongresszus”¹

Nár. Nov., 1895, 93. sz.

A szász képviselők sajtóorgánuma² rossznéven veszi a bécsi „*Deutsche Zeitung*”-tól, hogy szemrehányást tesz a szászoknak, amiért nem csatlakoztak a románok, szlovákok és szerbek akciójához és szövetségéhez. A „*Deutsche Zeitung*” részletekbe menő vitában cáfolja az opportunisták szászocskái látszatérveit, és ezzel zárja le a vitát: „Egy bizonyos; Magyarország valamennyi nem magyar nemzetiségének hangulata az uralkodó fajjal szemben kisebb-nagyobb okokból nem valami nagyon elégedett. Valamennyien panaszkodnak az uralkodó fajtára, amely

² Utalás az 1891. évi „kisdédvótörvény”-re.

¹ A közlemény eredeti címe: *Sasi a národnostný kongress.*

² *Értsd a Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt.*

azzal fenyegeti őket, hogy nemzeti létük minden jogosultságát megvonja tőlük. Nos hát, ilyen körülmények között, olyan nagy ostobaság-e vajon, ha mindezek a néptörzsek arra gondolnak, hogy egy sorban egyesüljenek hathatós védekezésre?

Persze az is lehetséges, hogy a kongresszus nem váltja be azt, amit ígér, ez azonban nem az eszme hibája lesz, sem azoké, akik a kongresszust megszervezték. A Lajtán túl az erőszaktárságok mindenféle fajtája megszokott dolog; az is megtörténhetik tehát, hogy találnak utat-módot a kongresszus megghiúsítására is, és ezt azután nagy diadallal szétkürtölik az egész világba.

Ez azonban nem öli ki belőlünk azt a becsületes meggyőződést, hogy az erdélyi szászok nemzeti gyarapodásának többet használt volna, ha összeköttetésbe lépnek a velük közös sorsban osztozó néptörzsekkel, semhogy a „splendid isolation” büszke pózában alázatosan görnyedezzenek a magyarok vesszeje alatt.”

II.

*Az 1895. aug. 10-i budapesti nemzetiségi kongresszus lejegyzése, határozatai és visszhangja.*¹

A

1895 aug. 11

A román nemzetiségi sajtó tudósítása az 1895. évi budapesti nemzetiségi kongresszus lefolyásáról

G. Tr., 1895. aug. 14. 171. sz.

Budapest, aug. 11.

Sokat töprengtek és fontolgatták a hatalmon levő magyarok, hogy vajon mit csináljanak: engedélyezzék-e vagy sem a nemzetiségek tegnapi összehívott kongresszusát. Végül is a brüsszeli interparlamentáris konferenciára tekintettel, amellyel összefüggésbe hozták a tegnapi összejövotelt, no meg az európai közvélemény hatására, úgy vélték: a két rossz közül jobb, ha a kisebbet választjuk, s bármennyire is kellemetlen beleegyezni abba, hogy a románok, szlovákok és szerbek együttesen tárgyaljanak egy ellenünk irányuló közös tevékenységről, mégis kellemetlenebb volna számunkra, ha elhíresztelnék a világban azt a véleményt, hogy a valóságban a nemzetiségek nem használhatják még gyülekezési jogukat sem, amellyel a magyarok olyan nagymértékben élnek.

A kormány végül is megtalálta a módját annak, hogy kikerüljön a csávából, és kijelentette, hogy engedélyezi az összejövotelt, de nem mint kongresszust, hanem csak mint népgyűlést. Perczel úr megnyugtatta így a lekiismeretét a sovíniszta túlzókkal szemben, és a „népgyűlés” sem sértette annyira nemzeti büszkeségüket.

Így történt, hogy tegnap 2 órakor teljes csöndben megnyílhatott a kongresszus a Váci utcai „Nemzeti Szálló” termében. A gyűlést az összehívók részéről: Mangra László, dr. Gavrilla [Emil] és Mudroň Pál nyitották meg, mindegyik a saját anyanyelvén beszélt.

Mangra László kijelentette, hogy a románok, szlovákok és szerbek azért jöttek ide, az ország fővárosába, hogy testvériesen megtárgyalják azokat a kérdéseket, amelyek nemcsak az ő külön érdekeiket érintik, hanem a haza érdekét is, amelyre minden jó honpolgárnak gondja kell legyen. Nem agitálni és nem izgatni jöttünk. (Nem! Nem!). Nem törekszünk kifelé, bizonyítéka ennek, hogy a tanácskozás színhelyeül Magyarország fővárosát választottuk. Jogunk van sorsunk iránt

¹ A közlemény eredeti címe: Dela congresul naționalităților. – A nemzetiségek kongresszusáról. (A beszámoló előzményeként I. Congresul naționalităților – A nemzetiségek kongresszusa, G. Tr. 1895. aug. 13. 170. sz.)

érdeklődni, és eltölt bennünket a hazaszeretet. Ez a mi célunk. Üdvözöllek benneteket megjelenés-tekért, és köszönöm nektek, hogy ilyen szép számban egybegyűlve, ezzel is bebizonyítottátok házaftasságotokat.

Midőn beszéde során a „kongresszus” szót használta, Chudy rendőrtanácsos figyelmeztette, ne használja többé ezt a kifejezést, mert ez csak: népgyűlés.

Ezután a gyűlés elnökeiként megválasztották román részről, Illyefalvi Papp Györgyöt, szerb részről dr. Polit Mihály és szlovák részről Mudroň Pál urakat.

Az elnökök elfoglalták helyüket az asztalfőn; középen dr. Polit, jobbfelől Illyefalvi Papp, bal felől Mudron, majd rövid megnyitó beszédeket mondtak, rámutattak az összejöveteljelentőségére és nagy céljára és sikert kívántak annak munkájához. (Zajos „Să, trăiască.” és „Živio” felkiáltások.)

Ezután jegyzőkül megválasztották román részről dr. Pop Istvánt és dr. Petrovici Istvánt, szlovák részről Hurban-Vajanski Szvetozárt és Halasa Andrást, szerb részről Jovanović lelkészt és dr. Adamovićot.

Megjegyezzük, hogy amikor Mudron beszédében a „nemzetiségek képviselői” kifejezést használta, – a kormány képviselője tiltakozott, és kijelentette, hogy a jelenlévők csak tagjai a nemzetiségeknek, és nem képviselői azoknak, mert semmivel sem tudják bizonyítani, hogy erre megbízatást kaptak volna.

Erre a teremben nagy mozgolódás és zaj támadt. „Abcug!” és „Ki velük!” felkiáltások hangzottak. Később megtudtuk, hogy ezek a felkiáltások Barcianu, a temesvári „Controla” szerkesztője és a szerb radikális töredék „Stráža” c. lapjának szerkesztője, Jović ellen irányultak; ez utóbbi ugyanis elszakadt a „Zastava” pártjától. Ezeknek távoznok kellett.

Röviddel ezután még nagyobb zaj támadt. Egy szlovák és szerb renegát csoport, vagy két román is volt köztük, be akartak jönni a terembe, de nem volt belépőjük. A rendfenntartó hármás bizottság azonban feltartóztatta őket – mivel az összehívók felelősek voltak a rendért.

Amikor ezek be akartak hatolni a terembe, az egyik rendőrtisztviselő így kiáltott fel: „A torontáliakat be kell bocsátani”. Ő tehát már előre tudta jövetelüket, s mint megtudtuk, ezeket hivatalosan I. osztályú vonaton hozatták fel. Chudy rendőrbiztos hangoztatta, nem lehet elrendelni, hogy ezek távozzanak, mivel ez „népgyűlés” csupán. Ennek ellenére engednie kellett, és a torontáliak nagynehezen eltávoztak, hogy egy kávéházban tiltakozást szerkesszenek a kongresszus ellen.

Amikor ismét csend támadt, az elnökök a következő, Ófelségéhez intézendő hódoló táviratot javasolták,

„I. Ferenc József császári és apostoli király Ófelségének!

A Magyarország fővárosában egybegyűlt románok, szlovákok és szerbek ősi hitüktől és hódolatuktól vezérelve kéri Császári és Apostoli Király Ófelségét, a Monarchia összes népeinek védőjét és pajzsát, kegyeskedjék elfogadni odaadó hódolatunk kifejezését”.

Javasolták ezután egy 45 tagú bizottság megválasztását, a közös akcióprogram megszilárdítása érdekében. Mindegyik nemzetiségből 15 tagot választottak, ezek

román részről: Vajda Dénes, Vlăduț Gyula, Mangra László, Ilea György, Crișan József, Pop István, Petrovici István, Tripon Gábor, Moldovan Silviu, dr. Ciuta Demeter, Rosu M. János, dr. Candrea György, Popovici Mihály, Pop Demeter és dr. Manguica;

szlovák részről: dr. Stefanovič, dr. Stodola Emil, dr. Vanovič, dr. Daxner, dr. Daxner Sámuel, Ružiak, Veselovsky, dr. Dula Máté, dr. Dérer József, dr. Horvath Cyrill, Kallay Adolf, dr. Markovič, Zaymus, dr. Slabej János, dr. Minich J.;

szerb részről: dr. Malesevič, L. Kacianski, Milosevič Proka, Pajević Arzén, dr. Davidović, Županski Vl., Stanisavljevič. dr. Cvejić György, dr. Gavriła Emil, Popadić Pero, Milosevič B., Malusevič J., Vasić Aksim, Stojković Z., és Brauer Ilija.

A bizottság megválasztása után a munkálatok befejezéséig felfüggesztették a gyűlést. A kongresszus tagjainak legnagyobb része a teremben maradt. Érdekes volt végigtekinteni a különböző

arcvonásokon; mennyire meg lehetett különböztetni a szőke szlovákokat a románok és szerbek markáns arcéleitől.

Egy, egyébként a zenészek helyéül szolgáló emelvényen, állt az újságírók asztala. Itt foglaltak helyet román hírlapjaink, a „Gazeta Transilvaniei”, a „Tribuna” és a „Dreptatea” képviselőiben az előbbi tulajdonosa, dr. A. Mureșianu és a másik kettő szerkesztői: Bogdan Duică és dr. G. Candrea. Itt voltak ezenkívül a budapesti lapok összes tudósítói és a nemzetközi távirati iroda tudósítója is. A szláv sajtónak hasonlóképp több képviselője volt jelen. A romániai sajtót a következő urak képviselték: G. Bursan (Voința Națională), G. Sion (Romanul), Ionescu (Gazeta Poporului) és Dioghenide (Voința Craiovei). Az olasz sajtót Roberto Fava úr képviselte, a francia lapok tudósítója G. Moroianu volt. A német sajtótól Eigel úr volt jelen (a Deutsche Zeitung és a bécsi Deutsches Volksblatt tudósítója). Itt volt a szászok egykori képviselője, Steinacker úr is, több németországi lap kiküldöttéként.

*

A 45-ös bizottság, amely 3 órákor egy másik helyiségbe vonult vissza, háromnegyed órás tanácskozás után, pontosan háromnegyed négykor visszatért a terembe, ahol a kongresszus résztvevői várták őket.

A gyűlést újra megnyitották, dr. Polit, Illyefalvi Papp és Mudroň elnökök mind a három nyelven közölték, hogy a bizottság megegyezett a programtervezetben, és előadókul a következő urakat jelölték ki: dr. Pop Istvánt (román), dr. Stefanović Miloš (szlovák) és dr. Cvejić Györgyöt szerb részről. (Sa trāiascā! Živio!)

Először Cvejić, a szerb előadó beszélt, és elfogadásra ajánlotta a programtervezetet.

A szerb Adamović jegyző ezután felolvasta.

Annál a pontnál, ahol „Magyarország és Erdély” nevét említette, a kormány képviselője Adamović jegyzőt félbeszakította.

Chudy Hugó rendőrtanácsos: Bocsánat, félbe kell szakítanom. „Magyarországot és Erdélyt” emlegeti, holott a magyar közjog csak egységes „Magyarországot” ismer. (Rosszalás.)

dr. Pop István: A programban „Erdélyről és Magyarországról” csak szorosabb értelemben van szó.

Ezzel a felvilágosítással a kormány képviselője megelégedett.

Ezután a román előadó, dr. Pop István következett, aki körülbelül ezeket mondotta: Az én fontos és nehéz tisztségemet az a pap kellett volna, hogy betöltse... (Itt néhány dicsérő szó következett Mangra úrra.) Neki kellett volna elmondania, miért hívtuk ide Önöket. Úgy látom [azonban], hogy az Önök tekintete felold azon kötelezettség alól, hogy hangoztassam, megjelenésük szükséges volt, mert a végső, a tizenkettedik óránál tartunk, amikor a román, a szerb és a szlovák nép testvérként fogja meg egymás kezét a trón megszilárdítása (Éljen!) és jogai megvédése érdekében. Nem agitátorok, a rend megzavarói jöttek ide, hanem azok, akik a sorsukért és a haza sorsáért egyaránt aggódnak. Eljöttünk ide az ország minden részéből, hogy elmondjuk, mit akarunk. Kívánjuk, hogy ellenfeleink meghallgassanak bennünket, és elérjük, hogy szóba álljanak velünk, hogy az országban helyreállhasson a béke, a nyugalom és a jó egyetértés. (Zajos éljenzés!) Összegyűltünk az ország központjába, hogy elmondjuk, mik a panaszaink, és mit kell tenni ezek megszüntetése érdekében... Eleget szenvedtetek, – de nem ismétlem el ezeket a szenvedéseket... csak egyet említek, mégpedig azt, hogy ez a program alapos munka eredménye. Nem jövünk elő rögtönzött dolgokkal, nem mondunk frázisokat. Akarjuk, hogy tudja meg a külföld, és tudják meg magyar testvéreink is, mi fáj nekünk, és ne mondják, hogy a külföld felé tájékozódunk. (Taps, éljenzés.) Az előadó ezután felolvasta románul a programtervezetet.

Utolsó előadóként dr. Stefanović Miloš beszélt; hosszú és tárgyilagos beszédet mondott.

Ezután szlovák nyelven is felolvasták a programot.

*

Itt jegyzem meg – zárójelben – hogy értesülesem szerint, amikor a 45-ös bizottság visszavonult a tanácskozásra, Chudy rendőrtanácsos kijelentette Illyefalvi Papp elnöknek, hogy a tervezet felolvasását, amelyet bemutatnak a bizottságnak, csak abban az esetben engedélyezi, ha előbb cenzúrázás céljából neki bemutatják.

A bizottság azonban nem kívánt a kormány képviselőjének kívánsága szerint eljárni, és így Chudy úr meggondolta magát és megelégedett azzal, hogy a programot csak felolvasás közben cenzúrázza, és ily módon támadta az „erdélyi” kifejezést.

*

A programhoz az általános vita során csak ketten szóltak hozzá, elsőként az ismert szlovák hazafi, Hurban-Vajansky Szvetozár és rajta kívül még egy szerb.

Illyefalvi Papp: Tisztelt Gyűlés! Felolvasták a közös akcióprogramot. Helyeslésekkel szentesítették is. (Úgy van!). A bizottság programjában többször előfordult: „A románok, szlovákok és szerbek szövetsége kijelenti stb...” A kormányképviselő azonban nem ért egyet ezzel a kifejezéssel, és ragaszkodik ahhoz, hogy „szövetség” helyett ezt mondjuk: „az összegyűlt román, szlovák és szerb nép tagjai kijelentik stb „ Nem ismeri el nekünk a „szövetség” kifejezést, és kéri, hogy tegyék meg ezt a változtatást. Ennek bejelentése után az elnökök szavazást rendeltek el a programmal kapcsolatban, amelyet egyhangúlag „Să trăiască” és „Živio” felkiáltások közben el is fogadtak.

Illyefalvi Papp: A programot tehát Önök elfogadták. Elfogadják-e a „szövetség” kifejezésre vonatkozó módosítást? („Elfogadjuk!” – kiáltották.) – Bejelentem tehát, hogy a módosítást is elfogadjuk.

dr. Polit Mihály az újságírók emelvénye felé fordulva francia nyelven megköszönte a külföldi sajtó képviselőinek erkölcsi támogatását, amelyben az elnyomott nemzetiségek igaz ügyét részesítették.

Miután ezt román és szlovák nyelven Illyefalvi Papp és Mudroň [is] közölték, dr. Polit még egyszer felszólt, és néhány szóval megemlékezett azokról, akik nemzetiségük ügyéért a szegedi és a váci börtönökben szenvednek. Szavait nagy körültekintéssel válogatta meg, a kormány lapjának jellemzése szerint: „diplomatikus törvénytisztelettel” beszélt.

Ezután érdekes és jellemző eset történt. Az újságírók asztalánál jelen volt az ismert Jancsó Benedek is. Amikor Polit francia nyelven üdvözölte a sajtót, Jancsó izgatott lett, és látszott rajta, hogy valamire készül. Végül kiállt az emelvény elé, és szót kérve, a magyar sajtó nevében beszélt. Először mérsékelt és megnyerő hangon szólt, ami jó hatást váltott ki a hallgatókból, akik többször helyeselték is szavait. Egyszerre azonban sovíniszta hangnembe csapott át, és azt mondta, hogy az ezen a gyűlésen kinyilvánított törekvések a magyar haza szétdarabolásához vezethetnek. Erre nagy zaj támadt, és ilyen felkiáltások hangzottak: Ez a haza nemcsak magyar! Abcug! Ne beszéljen többet! – és nem is engedték, hogy tovább beszéljen.

dr. Polit általános helyeslés mellett kijelentette, nem akart vitát támasztani, csak hálájának adott kifejezést, és különben sem a magyar, hanem csak a *külföldi sajtót* üdvözölte.

Jancsó belátta, hogy kénytelen visszavonulni, megköszönte a felvilágosítást, és kezet nyújtott Politnak.

Ezzel az incidens a kormánypárti tudósítók legnagyobb megelégedésére végetért – mert ezek örültek Jancsó Benedek kudarcának.

Itt mellékelem az ő beszédét és Polit úr magyar nyelvű válaszát, a „Nemzet” hírlap gyorsírási jegyzetei alapján.

Az incidens után Illyefalvi Papp úr kérte, hogy ismételjék el románul is, amit Polit úr mondott a bebörtönözött románokra vonatkozólag. Augustini Gusztáv tolmácsolta Polit szavait, előbb románul, majd szlovákul.

Chudy, a kormány képviselője úgy vélte, hogy Augustini nem úgy ismételte Polit szavait, ahogy ő mondta, mert a tolmácsolás fölmagasztalta az elítélteket, amit pedig dr. Polit nem tett.

dr. Polit: Én azt mondtam, hogy tisztelem a törvényt – de mivel a mai nap az egyetértés napja kell legyen –, kívánom, hogy eltűnjön a félreértés, és az illetők ismét szolgálhassák a hazát, és ne legyenek annak bebörtönözöttjei. – Én egészen világosan fejeztem ki magamat.

Ekkor felolvasták a nagyszámú távirat egy részét, amelyek mind a három nyelven – különböző helyekről érkeztek.

Végül az elnökök berekesztették a gyűlést, és köszönetet mondtak a résztvevőknek, főleg pedig a tisztikarnak. A román elnök, Illyefalvi Papp a többi közt kijelentette, hogy a mostani összejövetel lerakta egy közös megegyezés alapjait. Ő, aki már évek óta ebben az irányban dolgozik, meglepődéssel látja ezt – mert ezzel megpecsételődött a három nép között a szeretet és a megegyezés.

A seini² Berinde lelkész köszönetet mondott az elnöknek, és hangsúlyozta, hogy az 1868. évi nemzetiségi törvény kötelességet tartalmaz a nemzetiségek iránt, ezt azonban a kormány még nem teljesítette. Ma történt az első közös lépés, hogy ezt a tartozását követeljük. Reméli, hogy ennek a lépésnek sikere lesz, s miután megkapjuk a tőkét, számolhatunk kamataival is. Ezért üdvözlözi a gyűlés vezetőit.

Befejezésül, éppen hat óraker, hirtelen erős hangon felcsendült a teremben a „Hej Slované”, amelyet „Živio” felkiáltások közben megismételtek; ezután elénekelték a „Desteaptă-te Române”-t a románok, – majd a jelenlévők teljes csöndben eltávoztak.

B

1895 aug. 11

Az „Egyetértés” beszámolója az 1895. aug. 10-i budapesti nemzetiségi kongresszusról¹

E., 1895, 217. sz.

Az idecsődített oláhok, szerbek, és tótok ma délután két óraker tartották meg az általuk „nemzetközi kongresszusnak” címzett, de a rendőrség által nyilvános népgyűléssé degradált értekezletüket.

A mai nap folyamán is többen érkeztek meg a gyűlésre, különösen a szerbek, a kik mindannyian előbb a „Nemzeti szálloda”-ba hajtottak, hogy ott belépti jegyeiket átvehessék.

A déli órákban volt a legmozgalmasabb az élet a szálloda környékén és udvarán. Egy óra után szállingóztak be a gyűlés színhelyéül kijelölt udvarterembe, a mely két óráig túlon-túl megtelt érdeklődőkkel.

Közben nagy volt a zavar a bejáratnál. A rendezőknek kifogásuk volt egyes belépni szándékozók ellenében és megvonták tőlük a beléphetés engedélyét annak daczára, hogy belépőjegyük volt. Ebből aztán folyton fokozódó láрма keletkezett és az előállott konfliktusokat csak a rendőrség erélyes közbelépésére lehetett egy ideig békésen elintézni.

A rendőrség általában minden lehető óvintézkedést megtett, hogy a botrányokat vagy esetleges rendezavarásokat már csírájukban elfojthassa. A mellékfolyosókon, valamint az emeleten két szakasz rendőr állott rendelkezésre készen, magára a rendre Chudy Hugó rendőrtanácsos élén *Fömmel* Elek, *Diener* Ákos és *Bogolycev* Péter rendőrségi tisztviselők felügyeltek.

Közvetlenül a gyűlés megkezdése előtt hirtelen nagy láрма keletkezett.

Abczug! Abczug! Napoje!² (Ki vele!) – kiáltották az ajtó közelében.

² Szinéváralja (rom. Seini, Szatmár m.).

¹ A közlemény címe: *A nemzetiségek nyilvános gyűlése. Az Egyetértés saját tudósítójától.*

² Rom. *Inapoi! Vissza!*

Az éktelen lármára csoportosan tódultak az emberek az ajtóhoz, a honnan egyre fokozódó zsibaj³ és kiáltás hallatszott be az udvarra. Kitűnt, hogy *Jovits*, a Sztrázsa című lap szerkesztőjét hurrogatták le, sőt később ki is vezették, a miért lapjában a kongresszus egybehívása ellen cikkezett.⁴

Az előtérben elhelyezett patkó-alakú asztal mellett ez alatt a gyűlés vezetői, köztük *Mangra Vazul*, *Polyt Mihály*, *Mudrony Pál*, *Stefanovits Milos*, *Vuics Tivadar*, dr. *Popovics Stefán*, *Illyésfalvi⁵ Papp György* foglaltak helyet.

A tótok általában csekély számban voltak képviselve és igen csendesen viselkedtek. A szerbek voltak a legnagyobb számban jelen és képviselték a legzajosabb elemet. Több gatyás paraszt is volt közöttük, a kik inkább kíváncsisággal hallgatták meg a szónokokat és nézték a gyűlés lefolyását.

Az oláhok és a különböző lelkészek kölcsönöztek bizonyos tarkaságot a néző előtt feltáruuló látványosságnak. A fal mellett köröskörül hölgyek helyezkedtek el, köztük volt néhány feltűnően csinos alak.

Néhány fanatikus lelkésztől és mesterségesen felizgatott intelligens részvevőtől eltekintve, első tekintetre látható volt, hogy a gyülekezet nagy részét indifferens, ide csábított gazdák és iparosok teszik. Különösen néhány feltűnő viseletű alak vont magára a közfigyelmet. Egy hálósingos angol kalapos úr állandó érdeklődés tárgyát képezte.

Érdekes alak volt egy szabadkai földbirtokos, a ki minden egyes kijelentésre ádáz dühvel tapsolt és zsviózott. *Vuics Tivadar* a neve, de mint jó ismerősei elárulták, máskülönbben *derék, jóraivaló öreg úr*, a kit Szabadkán csak *Borkó bácsinak* szólítanak.

A teremből távozni nem lehetett, sőt étkezni sem, mert a rendőrség szigorúan meghagyta, hogy a teremben vízen kívül semmit sem szabad elárusítani.

A midőn ezért többen panaszra mentek a vezetőséghez, ott kijelentették, hogy segíteni a helyzeten nem lehet, egyáltalán semmiféle kivételes intézkedést nem tehetnek, mert a rendőrség intézkedései folytán amúgy sem tudnak megfelelni a kötelezettségeiknek és a felelősséget minden tekintetben a rendőrségre hárítják.

Az ajtónál újabb láрма keletkezett.

Ki vele! Abczug! Napoje! – hallatszott ismét.

Az újonnan érkezetteket már nem bocsátották be, de nem engedték meg a belépést *Jeszenszky* belügyminiszteri osztálytanácsosnak sem, a ki hasztalan folyamodott belépő jegyért. Csak hosszas huzavona után engedték meg neki a belépést.

A hírlapírók az ajtóval szemközt levő magas emelvényen foglaltak helyet, ez azonban oly szűknek bizonyult, hogy a hírlapírók fele sem helyezkedhetett ott el. Nagy nehezen sikerült végre rendezői protekció folytán a földszinten helyet találni, a hol munkájukat megkezdhették.

Az egész gyűlés világos képét nyújtotta a mesterkéltységnek.

Végre kezdetét vette a gyűlés. *Mangra Vazul* indítványára megválasztották a 3 tagból álló elnökséget, a melynek minden tagja a megjelent nemzetiségek nyelvén zajos zsviózás és szetreászka kiáltások közepette üdvözölte a megjelenteket.

Mivel egyik-másik még most is ragaszkodott a nemzetiségi kongresszus kifejezéséhez, sőt képviselőtről is beszélt, *Chudy* rendőrtanácsos a legmélyebb csöndben tiltakozott e kifejezések ellen.

Ezután a királyhoz intéztek üdvözlő táviratot, majd a közös program megállapítása céljából 45-ös bizottságot választottak. A bizottság egy órai tanácskozás után oláh, szerb és tót nyelven hirdette ki a 24 pontból álló határozatot, amelyet egyhangúlag elfogadtak.

³ *Értsd: zsviáj.*

⁴ A *Sztrázsa* említett cikkét a magyar sajtó – élén az Egyetértéssel (*Szerb hang a nemzetiségi kongresszusról*. E., 1895. aug. 3. 209. sz.) – részletesen kommentálta. A kongresszus előtti magyar és nemzetiségi sajtóból l. még *A nemzetiségi kongresszus* és *A nemzetiségi kongresszus védnökei* (E., 1895. júl. 27. 202. és aug. 10. 216. sz.) és *Značaj narodnosnoga kongresa* (Branik, 1895. aug. 8. 86. sz.)

⁵ Helyesen *Illyésfalvi*.

Érdekes, hogy eleinte a szerbek egy része sehogy sem akarta meghallgatni az oláh beszédek. Közbe-közbe kiáltottak: szrbszki, szrbszki! (szerbül). Alig lehetett lecsillapítani őket.

A határozat elfogadása után Polyt a hírlapírói emelvény felé fordult és francia nyelven köszönte meg a sajtó érdeklődését a gyűlés iránt.

Több hírlapíró felkérésére Jancsó Benedek tanár, a nemzetiségi kérdés alapos ismerője kért szót és szívélyes szavakban köszönte meg az elnök figyelmét. Utalt a magyar sajtó objektivitására és kijelentette, hogy a magyarok nem tekintik a nemzetiségeket ellenségeiknek és meg van győződve arról, hogy azok is a haza boldogulását kívánják. Eddig nagy lelkesedéssel hallgatták, de mikor azt említette, hogy a magyar állam és a nemzet teljes erővel fordulna azok ellen, a kik netalán az ország feldarabolását szándékolják, hirtelen kitört a vihar. A szerbek és tótok közbekiáltottak, mire Polyt elnök kijelentette, hogy ő csak a külföldi sajtót üdvözölte és azt nem akarta provokálni. Ezt a kijelentést mind a három „nemzet” zajos tetszéssel fogadta.

Még a táviratokat olvasták fel, mire a gyűlés véget ért.

C

1895 aug. 10

*Az 1895. évi budapesti nemzetiségi kongresszus elfogadott határozati javaslata*¹

E., 1895, aug. 11. 217. sz.

1. Ragaszkodva az ethnikai viszonyokhoz és Magyarország történeti fejlődéséhez hogy Magyarország nem olyan állam, a melynek egy nép kölcsönözheti nemzeti jellegét, azt akarjuk mi Magyarországon lakó románok, tótok és szerbek, hogy Magyarország adott ethnikai viszonyaihoz és történeti fejlődéséhez képest a Szent István koronájához tartozó országok integritásának megóvása mellett az államnak jellegét az egy egészszé kapcsolt népek összessége adja.

2. A magyar államnak ethnikai viszonyaiból és történeti fejlődéséből származó természete kizárja, hogy az egyetlen nép, a mely a lakosságnak többségét nem képezi, az államiság attributumait magának követelje. Csak is Magyarország népe[i] összességének van joga magát az állammal azonosítani. E szerint az, a mit magyar nemzeti állameszmének akarnak nevezni, ha az államiság attributumait egy egyes kisebbségben lévő népnek akarják tulajdonítani és ennek segítségével Magyarország többi, többségben levő népeit az eltulajdonított államhatalom segítségével alá akarják rendelni, az nem egyéb, mint ellentmondás Magyarország ethnikai viszonyainak és történeti fejlődésének; de egyúttal Magyarországnak többi többségben levő népei létfeltételeinek a veszélyeztetése.

3. Hogy megvédjék magokat e veszély ellen, a mely már tényekkel igyekszik megsemmisíteni a Magyarországon többségben lévő létföltételeket a magyarországi románok, tótok és szerbek szövetséget kötnek, hogy minden törvényes eszközökkel megvédjék nemzetiségüket és reménylik, hogy e szövetségbe belépnek a magyarországi németek és ruthének is; mert ebben a szövetségben nincs semmi törvényellenes, hanem arra törekszik, hogy törvényes eszközökkel Magyarország viszonyait természetes alapra fektessék. Nemzeti alapul a nemzetiségi autonómiát a megyei beosztásban veszik alapul.

¹ A határozati javaslatot a tudósítás szerint dr. Adamović szerb küldött terjesztette elő. – A határozati javaslatot a nemzetiségi sajtó vezető lapjai is teljes szövegében közlik. (L. *Program spolčenia národných stran rumunskej, slovenskej a srbskej v Uhorsku a Sedmohradsku.* – A magyarországi és erdélyi román, a szlovák és a szerb nemzeti pártok szövetségének programja Nár. Nov., 1895. aug. 13. 94. sz.)

4. Ez a nemzetiségi szövetség nem zárja ki, hogy minden nemzetiség különböző viszonyainak keretében megfelelő fejlődésre törekszik, és ebben a szövetkezett nemzetiségek kölcsönösen támogatni fogják egymást.

5. Magyarország nem-magyar népeinek szabadsága teljesen megóvassék, úgy hogy az illető autonóm területeken (megye, városi törvényhatóság, község) a nemzeti nyelv használatában úgy a közigazgatási mint a törvényhatósági testületeknél a nemzetiségek jellege megóvassék. De a hol vegyes nyelvű nemzetiségek vannak, ott a közigazgatás megkönnyítése céljából a megyéket nyelvek szerint kikerekítsék.

6. Ebből a szempontból kiindulva a románok, szerbek és a tótok az 1868-ik évi úgynevezett nemzetiségi törvénnyel nem lehetnek megelégedve. Ezt a törvényt, a mint látszik, csak azért alkották meg, hogy takaróul szolgáljon a külföld előtt a nemzetiséggel szemben állítólagos toleranciáért. Tényleg nem is tartják meg és teljesen illuzórius mindaddig, a míg a nemzetiségi törvénynek meg van a törvényereje, mindaddig a románok, szerbek és a tótok mint törvényt respektálni fogják, de ezzel szemben követelik az államhatalomtól, hogy azt mint törvényt azokkal szemben ismét respektálják, és hogy azt a nemzetiségek javára az egyenjogúsítás alapján kiterjesszék. Ha egyszer a nemzetiségeknek lehetővé teszik, hogy a magyar parlamentben képviselve legyenek, akkor okvetlenül törekedni fognak arra, hogy a mai nemzetiségi törvényt, a nemzeti autonómiának az ezen programban megszabott alapok szerint megváltoztassák. Nevezetesen arra fognak törekedni, hogy az állam kötelessége, – tudniillik, hogy az ország különböző népeinek kulturális szükséglete állami eszközökkel legyen fedezve – legapróbb részletekben keresztülvitessék.

7. Magyarország nemzetiségei abban a szomorú helyzetben vannak, hogy a magyar állam *törvényhozói munkásságában nem vehetnek részt*. Minthogy Magyarországot úgy tekintik, mint egy egyetlen nép birtokát, az államhatalom arra törekedik, hogy a iragyar parlamentre egy nemzeti állam képviselőének a bélyegét üsse rá. E szempontból kiindulva Erdély számára igazságtalan *választási törvényt* alkottak, de még a szűkebb értelemben vett Magyarországon érvényben levő választási törvény szerint is a választási kerületek, továbbá a választói névsorok úgy vannak összeállítva, hogy a nemzetiségek választói kimaradnak, valamint a választások alkalmával is olyan rettenetes *nyomást* gyakorolnak a nemzetiségekre, a minőt Európa egy más civilizált országában sem lehet tapasztalni. Ilyen viszonyok között, mikor a választási szabadság szent jogát illuzóriussá teszik, a szerbeknek, tótok és román[oknak], mint egy párt tagjainak, (s) a továbbiakban is tartózkodniok kell a parlamenti választásokban való részvételtől.

8. Ezzel összefüggésben a nemzetiségek szövetsége az általános, közvetlen, egyenlő és titkos választói jog behozatalát, a választó-kerületek igazságosabb kikerekítését, az adminisztrációnak a választásokon való befolyásának megszüntetését és mindazoknak a törvényes határozatoknak a felfüggesztését követeli, a melyek szerint az adófizetés elmulasztása a választási jog elvesztését vonja maga után.

9. Miután Magyarországon a szabad egyesülési és gyülekezési jogra törvény nincs és az erre vonatkozó elavult és határozatlan kormányrendeletekkel a közigazgatási hatóságok önkényesen magyarazzák és alkalmazzák, úgy hogy a nemzetiségek nyilvános gyűlései és egyesület-alapításai elé minden elképzelhető nehézségeket gördítenek, s azokra nézve a gyülekezési és egyleti jog úgyszólván nem is létezik, a nemzetiségek szövetkezete arra tönkszik, hogy a szabad egyleti és gyülekezési jog pontos demokratikus törvénnyel szabályoztassék.

10. Miután a mostani rendszer a törvényileg biztosított egyházi és iskolai önkormányzatot a kormányzói hatalom önkényes közbelépése teljesen illuzóriussá tette, ez okból a nemzetiségek szövetsége a törvényes egyházi- és iskolai önkormányzat tiszteletének kivívását és az önkormányzat fogalmának megfelelő kiszélesbítését tűzi ki feladatául.

11. Miután Magyarországon az esküdtszék magasztos intézménye csak sajtóügyekre vonatkozólag áll fenn és ezenfelül ezeknek a bíróságoknak székhelyeit szándékosan úgy állapították meg, hogy nem-magyar sajtóügyekben kizárólag a nemzetiségekkel szemben ellenszenves han-

gulatú magyarok ítélnék, a kik a nem magyarok nyelvét még csak nem is értik, – a mit érthetően igazol a nagyszebeni esküdtszék áthelyezése Kolozsvárra és így ez az intézmény hamisítottnak tűnik fel s éle a nemzetiségek sajtójának minden szabadabb mozgása ellen irányul, a mely sajtónak sajtószabadsága ezek szerint teljesen megsemmisítetik, – vagy ezeknek a bíróságoknak olyan helyekre való áthelyezése kérendő, a hol ez az ártalmas tolmácsrendszer megszüntetésével lehetséges és a kérdéses sajtótermékek eredeti nyelvén tárgyalhatók, vagy pedig az esküdtszéki intézmény teljes megszüntetése és a sajtóügyeknek rendes bíróságokhoz való utalása eszközrendő ki.

12. Miután Erdélyben a sajtóügyekre nézve kivételes törvény áll fenn, és a szűkebb Magyarországban is a sajtószabadság az óvadékkényszer által korlátozva van, a nemzetiségek szövetsége egy egységes törvényt követel a korlátlan sajtószabadság számára.

13. Miután a románok, tótok és szerbek szövetsége e szabadságot minden téren megóvni akarják, azért első sorban a vallásszabadság mellett foglal állást. Ebből a szempontból minden rendelkezésére álló törvényes eszközzel a jelenleg alkotott egyházpolitikai törvények revíziójára fog törekedni, annál is inkább, mert azok az egyes népek nemzeti élete ellen irányulnak.

14. Ebből az álláspontból kiindulva, kívánjuk érdekeiknek egy Horvát-Szlavonország mintájára, a korona mellé kinevezendő tárca nélküli miniszter által leendő képviselőt.

15. A románok, tótok és szerbek szövetségét előterjesztett céljainak kivételében egységes vezetés szempontjából a románok, tótok és szerbek küldöttei által választott választmány fogja képviselni, a melyben minden egyes nemzetet négy-négy tag képvisel.

16. E választmány kötelessége, hogy a szükséges dolgokat elintézzze, hogy erős organizáció jöjjön létre; e választmány kötelessége, hogy időről időre tiltakozzék a nemzetiségellenes politika ellen.

17. A választmány figyelmét arra fogja fordítani, hogy az egyes nemzetiség közötti egyetértést fenntartsa és mindent eltávolítson, a mi ezt megakadályozza.

18. Hogy a nagy európai közönség, mely Magyarország nemzetiségi viszonyaival nincs tisztában, a helyzettel tisztában legyen, a választmány törekedni fog arra, hogy az európai sajtót kellőképp félvilágosítsa.

19. A kongresszus elhatározza időnként összejönni és megbízza a választmányt, hogy helyet és időt meghatározva, gondoskodjék az egybehívásról.

20. A *bizottság* feladata, hogy a legközelebbi kongresszusig a szövetség nevében kimerítő *emlékiratot* készítsen az illető népek állapotáról és ezt a *császár és király ő felségének* elébe terjessze.

21. Abban az esetben, ha a delegátusok összefüvetele lehetetlenné tétetnék, az e programmban kifejtett elveknek kell a románok, tótok és szerbek nemzeti politikájának irányadóul szolgálni.

D

1895 aug. 13

Az erdélyi „zöldszász” sajtó kommentárja Zay Adolfnak Steinacker Ödön kongresszusi részvételét bíráló nyilatkozatáról¹

Kronst. Ztg., 1895, 186. sz.

Zay Adolf úr. Már régóta nem szólt itt egy szász képviselő sem. Most végre Zay úr, a brassói szász képviselő kihasználja a kánikula által nyújtott kedvező alkalmat, és így nyilatkozik a „Neues Pester Journal”-ban:

¹ A közlemény eredeti címe: *Herr Adolf Zay.*

„A NPJ” jelenti mai számában a tegnapi nemzetiségi kongresszusról: „A kongresszuson részt nem vevő szász nemzetiséget egy „nemhivatalos képviselő”, Steinacker Ödön úr képviselte.

Hogy ennek – a talán inkább ironikus ízű – közleménynek a félreértését megelőzzem, kötelességemnek tartom kijelenteni: hogy a szászok a nemzetiségi kongresszus egybehívásától és megtartásától teljesen távol állanak, és hogy egyáltalán senki még csak a látszatával sem bírt annak a jognak, hogy őket azon, ha „nemhivatalosan” is, képviselje.

Hogy egyáltalán mi keresni valója volt Steinacker úrnak a románok, szlovákok és szerbek „kongresszusán”, és milyen szerepben tette magát érdekessé elmaradhatatlan közismert tapintatával a kulisszák előtt, vagy inkább csak mögött, előttem természetesen teljesen ismeretlen: ezzel szemben szilárdan meg vagyok győződve, hogy Steinacker úr – aki tudomásom szerint szépebbé, és évek óta Bécsben lakik, mint egy idegenforgalmi iroda alkalmazottja, tehát Magyarországon bizonyára már nem is országgyűlési választó – annál kevésbé tolakodhatott, hogy a „kongresszuson” a szászok képviselőjét játssza, mivel korábbi képviselőisége egy szász országgyűlési választókerületben azzal ért tragikus véget, hogy választói kategorikusan felszólították, hogy azonnal tegye le mandátumát.

Steinacker úr ez alkalommal is, mint mindig, a saját szakállára és a saját feje után csinált politikát.

Budapest, 1895. augusztus 11.

Zay Adolf
országgyűlési képviselő.”

Alkalmat fogunk még találni arra, hogy Zay Adolf úr arroganciáját kissé közelebről megvilágítsuk, most egyelőre csak azt jegyezzük meg, hogy, először, Zay Adolf úrnak sem mint honatyának, sem mint szász vezérnek semmi köze sincs ahhoz, hogy ha Steinacker úr mint magánszemély részt vesz a nemzetiségi kongresszuson, hogy másodszor, mi több képviselőt – szász képviselőt – ismerünk, akik hasonló körülmények között, mint amilyenek azok voltak, amelyek Steinacker urat 1888-ban a mandátum letételére kényszerítették, nem hajoltak volna meg büszkén e kényszer előtt, hanem fontosabbnak tartották volna, hogy a napidíjaikat nyugodtan tovább élvezzék, és végül, harmadszor, hogy Steinacker Ödön úr, mindenesetre még aktív és passzív választójoggal felruházott országgyűlési választó.

E

1895 aug. 19

A függetlenségi sajtó közleménye Bánffy miniszterelnöknek a nemzetiségi kongresszussal kapcsolatban a Neues Wiener Tagblatt munkatársának adott nyilatkozatáról¹

E., 1895, 225. sz.

Báró Bánffy miniszterelnök a N. W. T. tudósítója előtt a nemzetiségi kérdéstről nyilatkozott, s többek között a következőket mondta:

Attól tartok, hogy a nemzetiségi kongresszust Párisban túlbecsülték. Az egész gyűlésen alig két ember volt komolyan számbavehető.

Azonkívül nem volt joguk nemzetiségeik nevében beszélni. A nemzetiségi sajtóban több oldalról emelkedtek hangok a kongresszus ellen, sőt a magas klérus, a mely a románok és szerbek

¹ A függetlenségi sajtóban is közölt nyilatkozat (*Báró Bánffy miniszterelnök a nemzetiségi kérdéstről*) világosan mutatja a kormánypárt és ellenzék között a nemzetiségi kérdésben fennálló érzékazonosságot. Az Egyetértés egyébként néhány nappal a nyilatkozat előtt hasonló hangnemben nyilatkozik „a kudarcba fulladt nemzetiségi kongresszusról”, (*Újabb kudarc*, E. 1896, 220 sz.)

között igen befolyásos tényezőt képez, szintén határozottan a kongresszus ellen foglalt állást. Helytelennek látszik előttem a kongresszust, mint a nemzetiségi mozgalmak fordulópontját tekinteni.

Mindenesetre vannak ellenségeink. Bizonyára létezik ellenséges érzés a magyarok ellen, ha nem is a nép körében, de az intelligencia bizonyos köreiből, a melyek erőlködnek, hogy gyűlölködéseket a parasztságra is átvigyük, a mely különben békés és nincs semmi oka a panasznak. Tökéletes abszurdum a nemzetiségek teljes elnyomatásáról beszélni. Ha oláh, román, vagy tót faluba megy, úgy a községben, az iskolában s a templomban általában a nép nyelve dominál. Magyarországon több mint háromezer elemi iskola van, a hol a tanítási nyelv román. Az állami nyelv csak figurál, a valóságban nem tanítják. És itt még elnyomatásról és erőszakos magyarosításról beszélnek. Természetes, nem ösmerhetjük el minden népidiomot lingua diplomacziának, különben a közigazgatásban s a jurisdikcióban a legnagyobb nehézségek állnának be.

Excellenciád tehát ellene van annak, hogy a nemzetiségeknek koncessziók tétessenek? kérdezte a tudósító.

Határozottan, válaszolt a miniszterelnök. Lehetetlen tovább mennünk, mint már mentünk. A kongresszus különben bebizonyította, hogy ezek az urak nem kulturális célokért küzdenek, mint a hogyan állítják. A nyelvkérdés csak eszköz, a valódi cél Magyarországon föderalisztikus politikát megkísérteni. Ez soha sem fog megtörténni, ehhez egyetlen magyar sem fog hozzájárulni. Nemcsak Magyarország érdekéről van szó, hanem a dualizmus lételéről is. A kiegyezés „fejlesztése”, mint azt a nemzeti párt kontemplálja, paradoxon. Még kevésbé óhajtunk a hadsereg intézményéhez hozzájárulni. A közös hadsereget mindenki úgy nézi, mint hatalmi állásunk biztosítékát. A mostani többség és a belőle keletkezett kormány el vannak határozva arra, hogy a közös hadsereget minden megtámadtatás és minden aspirációk ellen megvédelmezze. De midőn a dualizmust fogadjuk el mint államjogunk alapját, egyúttal meg kell azt a föderalisztikus velleitások ellen is védelmezni. A dualizmus rendszeres működése mindig nehézkes, de rögtön lehetetlenné válnék, ha Magyarországon az egységes és oszthatatlan politikai nemzet eszméjét elejtették és ha a nemzetiségek mint politikai individualitások érvényre jutnának.

Ausztriában bizonyos történelmi tradíció tartotta fenn magát, a mely a királyságokkal és tartományokkal szoros kapcsolatban áll, úgy hogy bizonyos föderalisztikus irányzatoknak kedvez. Ön megértheti ebből, hogy mi Magyarországon nem vagyunk arra hajlandók, hogy ilyen nemzeti területeket újjáalkossunk és hogy nemcsak a magyarság érdeke, hanem a dualizmus érdeke kényszerít, hogy ilyen abszurd és utopisztikus gyanúsítgatásokat kerekén visszautasítsunk. A dualizmus addig áll fenn, a míg mi Magyarországon érette helyt állunk, és a míg a mi szupremáciánk, a hogy elleneink nevezik, rendületlenül megmarad. Ha esetleg megkísérlenék, hogy nálunk úgynevezett „kibékülési politikát” kezdeményezzenek, az esetben szemben találnák magukat a legképtelenebb gyanúsítgatásokkal, a melyek többé nem a politika, hanem a kalandok mezejére tartoznak. Magyarországon sem néptörzset, sem nemzetiséget nem nyomnak el. És ha mégis a legnagyobb határozottsággal visszautasítunk minden föderalisztikus igényeket, akkor abban a tudatban tesszük ezt, hogy az engedékenységek, a mely pillanatnyira úgyszólván kényelmesebb lehetne, kompromittálná a jövőt, s hogy a mi lágy szívűségünk az alkotmányra, de sőt az államterület épségére is veszthető lenne. Akkor, a mikor egy felelősség nélkül való izgatás által élesztett követeléseknek szilárdan ellentállunk, tesszük ezt annak az érzetében, hogy nemcsak a magyarság, hanem a dinasztia érdekeiért is küzdünk, a mely a legmesszebb menő hatalma érvényesítésével fűzi össze a monarchia mindkét államát elválaszthatatlanul.

A tudósító megkérdezte, hogy a kongresszus miatt külön rendszabályokat fognak-e életbe léptetni.

Egyáltalában nem – válaszolt a miniszterelnök. A mi elveink a nemzetiségi kérdéssel szemben változhatlanok s még provokációk sem fognak bennünket kivételes rendszabályokra elragadni. De a *nemzetiségi végrehajtó bizottság feloszlatatik*, mint a hogyan annak idejében a román nemzetiségi bizottságot, mint törvénytelen, betiltottuk.

III.

Iratok az 1895. évi budapesti nemzetiségi kongresszuson részt vett román egyházi személyek elleni eljárásról

A

1895 aug. 27

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök átírata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez az ez évi budapesti nemzetiségi kongresszuson részt vett román egyházi személyek elleni eljárás tárgyában

VKM eln. 1896: 90 (2.092)

Magyar királyi minister elnök.

860

M. E. res.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Folyó hó 17-én 806/r. sz. a. volt szerencsém értesíteni további intézkedés végett Nagyméltóságodat, hogy Bunea Ágoston balázsfalvi érseki titkár a f. hó 10-én Budapesten tartott, úgynevezett nemzetiségi congressuson részt vett.

Most összeállítottam a Tribuna folyó hó 13, 14 és 20-án kiadott számai alapján azon többi papok névjegyzékét is, kik az említett gyűlésen megjelentek. Az erre vonatkozó jegyzéket % alá idezárva van szerencsém Nagyméltóságodnak megküldeni.

Abban a nézetben vagyok, hogy miután a szóban forgó congressusnak az ott elfogadott határozatok szerint nyíltan bevallott célja Magyarország politikai egységének s mai szervezetének a megváltoztatása: ily irányú mozgalomtól az egyház szolgáinak, a papoknak, nemcsak hivatásuk, hanem azon hagyományos lojalitásnál fogva is, melylyel a trón iránt mindenkor viseltettek, távol kell magukat tartani, mert a most vázolt törekvés ellentétben áll Ő Felsége legkegyelmesebb urunk által szentesített törvényeink rendelkezéseivel és szellemével s így a legfelsőbb akaratnak alkotmányosan kifejezett nyilvánulásaival is.

Örömmel tapasztaltam, hogy a román gör. kel. és kath. főpapság e gyűléstől s e mozgalomtól távol tartotta magát, sőt értesülésem szerint azt helytelenítette is. Sajnosan láttam azonban, mint azt az idecsatolt jegyzék is tanúsítja, hogy az alsóbb papság köréből abban számosan vettek részt s hogy különösen annak egyik főrendezőjeként *Mangra Vazul, állásától – ha jól tudom – fölfüggesztett gör. kel. pap szerepelt.*¹

Az előadottak alapján tisztelettel kérdem Nagyméltóságodtól: Vajjon nem méltóztatnék-e indokoltnak találni, az egyes gör. kath. és kel. főpapokat figyelmeztetni az egyházmegyéjükbe tartozó papok neveinek közlése mellett, egyrészt azon helyzetre, melybe a congressus törekvéseinek istápolásával a legfelsőbb akarattal szemben szükségszerűen juthatnak és másrészt e mozgalomtól tartózkodó, sőt helytelenítő álláspontjuknál fogva pedig arra: hogy a congressuson részt vett papok külön-külön intessenek meg, a többi papok pedig általában figyelmeztessenek, miszerint jövőre ily, a lojalitásukba vetett bizalom megingatására is alkalmas mozgalomban való részvételtől tartózkodjanak s a mennyiben annak részesei volnának, azzal nemcsak a nyilvánosság előtt, de komolyan s valóban minden összekötötést is megszakítsanak.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1895. évi augusztus hó 27-én.

Br. Bánffy.

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

Melléklet:

Az 1895. évi augusztus hó 10-én Budapesten tartott ú. n. nemzetiségi congressuson résztvett egyházi személyek névjegyzéke, a „Tribuna” 1895. évi augusztus hó 13, 14 és 20 számában foglalt jelentések alapján

Pop Nicolae		Boitza	Szeben megye
Musta Juliu [gör. kel.]		Glimboka	Krassó-Szörény megye
Popoviciu Simon [gör. kel.]		Voivodincz	Temes megye
Corcea Avram [gör. kel.]		Kustély	Temes megye
Jorgovici Juliu [gör. kel.]		Nagy-Margita	Torontál megye
Giorogar Theol tanár		Arad	
Blajan N. G. C. [at.]		Balázsfalva	
Dr Maier g. kel. esperes		Szelistye	Szeben megye
Suciu Vazul pap			
Orbean Romulus	} [gör. kat.]		
Precup Sándor			Torda Aranyos megyéből
Vlasa Vasilie			
Miristean Péter [?]			Küküllő megye [radnóczi, g. kat.]
Monda esperes	} [gör. kel. borgó-besztercei]		
Condale pap			Besztercze–Naszód megye
Pap János			Kolozs megye
Berinde és Medan g. c. [at.]			Szatmár megye
Ghidiu esperes g. kel.			Karán-Sebes megye
Palade [Antal, gör. kat.]	} papok		Bihar megyéből
Mayda Valér			
Dr Trailescu gör. kel. esperes			Kis-Jenő
Cosma [?]			Arad megye [?]
Bena [János, gör. kel.] pap		Alsó Pianról	Szeben megye
Beles Ágost pap		Simand [gör. kel.]	Arad megye
Beles V[azul] pap		? [Kétegyháza]*	Arad megye
Jercan [János] pap		Sikló [gör. kel.]	Arad megye
Grozda [Péter] pap		Ottlaka [gör. kel.]	Arad megye
Ognean pap		Soborsin [gör. kel.]	Arad megye
<i>Seminariumi tanárok:</i>			
Goldis [főgimn. tanár] László és	} [gör. kel.]		
Blaga József			Brassóból.

* A szögletes zárójelben közölt adatok az eredeti iraton barna ceruzával tett megjegyzések.

1896 márc. 2

Popea Miklós karánsebesi gör. kel. püspök jelentése Wlassics Gyula vallás- és közoktatásiügyi miniszternek a nemzetiségi kongresszuson részt vett Krassó-Szörény megyei egyházi személyek magatartásáról

VKM eln. 1896: 337 (1.154)

178. eln. szám

ex 1895.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Hivatkozással 1895 évi december hó 14-én 2845 eln. sz. a kelt nagybecsű megkeresésre mély tisztelettel van szerencsém Nagyméltóságod szíves tudomására hozni, hogy a megkeresésben jelzett *lelkészeket egyenkint magamhoz hívtam*¹ s felelősségre vonván őket az 1895 évi augusztus hó 10-én Budapesten tartott úgynevezett nemzetiségi congressuson való részvétel miatt, ők a következőképpen nyilatkoztak:

*A hazai választópolgárok gyülekezetei, ha azok a törvények keretein belül tartatnak,*¹ meg vannak engedve, sőt maguk a hazai törvények által is biztosítva vannak, ők tehát részt vettek az úgynevezett nemzetiségi congressus ülésein, mert az, az egybehívok által az illetékes hatóságoknál be volt jelentve, melyek, megtartását megengedték egyúttal biztost küldvén ki, a ki a congressus valamennyi tárgyalásainál jelen volt; és mert a haza minden szabad polgárának joga van a törvény határain belül, nyílt, őszinte és loyális úton a fenálló törvények változtatására törekedni, ha ezek a közjóra nézve sérelmesnek látszanak, ők pedig *mint a haza szabad polgárai nem tettek egyebet, csak ezen jogukkal éltek.*¹

Az úgynevezett nemzetiségi congressus, a mely nyilvános gyülekezet volt, dicsőséges Uralkodónk, az ország alkotmánya és törvényei iránti loyálisnak és feltétlen hódolatnak adott őszinte módon kifejezést, egyúttal a hozott határozatok által némely, nézetük szerint, *kedvezőtlen törvénynek revisióját kérvén.*¹

A tárgyalások ama congressuson nyugodtak voltak és a törvény határain belül tartattak, mit ama körülmény is bizonyít, hogy az illetékes hatóságok részéről *kiküldött biztos nem avatkozott a tárgyalások menetében,*¹ és nem érezte magát indítva hogy a tárgyalásokat megtiltsa vagy a congressust feloszlassa.

Végül nyilatkoztatják még, hogy csak a közös haza java és boldogsága, csak szabad polgári joguk és kötelességük indították őket arra, hogy a congressuson résztvegyenek, mely *tényük hazafiatlannak nem minősíthető.*¹

Tisztelettel alulírt püspök tekintetbe vévén a lelkészek e nyilatkozatait, elbocsátottam őket atyai tanácsot adván nekik, hogy jövőre tartózkodjanak minden oly ténykedésről, a mely okot szolgáltatna magyarázatokra, hogy ők hazafiatlanok és illoyálisak, és ezt úgy a közjó és szeretett hazánk érdekében, mint saját érdekükben is tegyék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Karánsebes 1896 évi márczius hó 2-án.

Popea Miklós s. k.
püspök.

¹ Fekete ceruzával aláhúzva.

1896 márc. 16

Román Miron nagyszzebeni gör. kel. érsek-metropolita jelentése Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternek a budapesti nemzetiségi kongresszuson részt vett egyházi személyek kihallgatása ügyében

VKM eln. 1896: 337 (1.154)

1584. sz.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Nagyméltóságodnak múlt 1895. évi decemberhó 14-én 2845. eln. sz. a kelt nagybecsű leiratára szerencsém van tiszteletteljesen válaszolni, hogy a Budapesten múlt évi augusztushóban tartott úgynevezett nemzetiségi congressuson főegyházmegyém papi és világi rendű alkalmazottjai közül a hivatkozott nagybecsű leirat szerint résztvett egyéneket szigorúan kérdőre vontam s ennek folytán most azon helyzetben vagyok, hogy azoknak nyilatkozatait Nagyméltóságoddal egyenkint a következőkben közölhetem.

1. Dr *Maier Miklós*¹ szelistyei esperes csodálkozik azon, hogy felelőségre vonatik egy oly gyülekezetben való részvétel miatt, mely az ország fővárosában, a magas *államkormány szemeláttára*¹ és hatósági *engedély mellett*¹ a legjobb rendben, minden botránys politikai nyilatkozat közbejötté nélkül tartatott meg, s melytől távol állott a szándék oly célra törekedni, minőt annak Nagyméltóságod becses leirata tulajdonít; beismeri egyébiránt, hogy az említett gyülekezetben jelen volt, de azon meggyőződésben van, hogy ezzel sem polgári, sem egyházfegyelmi kötelmeit nem szegte meg.

2. *Monda Simon*¹ besztercei esperes, magán ügyben volt Budapesten éppen a congressus ideje alatt, s miután tudta, hogy az hatóságilag engedélyezve van, *kíváncsiságból ő is belátogatott*¹ a néző közönség soraiban, de abban tényleges részt nem vett. *Alkalmi magán ügyét sürgősnek mondja, de nem nevezi meg.*¹

3. *Bena János*¹ alsó-piáni lelkész, a congressus idején szintén egy magán ügyben járt fel a magas belügyministeriumhoz, mely ügy azonban személyes szorgalmazása daczára múlt 1895. évi decemberhó 14-én 104,668/IV a sz. a elutasítólag lett elintézve. Ugyanakkor ráérvén csupa *kíváncsiságból*¹ ő is mint néző *bement a congressus tanácskozó termébe*¹, de különben politikai ügyekkel soha sem foglalkozott.

4. *Goldis Vazul*¹, nem László, nem is szeminariumi, hanem görögkeleti román gymnasiumi tanár Brassóban, a szóban levő congressus napján szabad idejét arra használta fel, hogy Budapesten néhány régi ismerősével találkozzék és azok társaságában üdülő szórakozást szerezzen magának az iskolai szünidő alatt, de *a congressus tanácskozási termében egy pillanatig sem volt jelen.*¹

5. Dr *Blága József*¹ szintén brassói görög-keleti román gymnasiumi tanár, az iskolai szünidőt felhasználva Székesfehérvárra szándékozott kirándulást tenni, és e végre vasúti jegyet váltott Brassóból Székesfehérvárra és vissza, de Budapesten tévedésből a Kelenföld felé Bécsbe induló vonatra helyezkedett útközben azonban kénytelen volt a vasúti kocsiból kiszállni és a legelső vonattal Budapestre, hol a nemzetiségi congressus éppen ülésezett, visszatérni. Ő tudta, hogy a congressuson csak a személyesen meghívottak vehetnek részt, mindazonáltal őt daczára annak, hogy meghívást nem kapott, mint történelmi tanárt érdekelte a politikai színezetű gyűlés, ugyanazért Román Sándor budapesti egyetemi tanár társaságában mint szemlélő bement az amúgy is hatóságilag engedélyezett congressus tanácskozó-termébe, de rövid negyedórai ott időzés után ugyancsak a nevezett egyetemi tanár társaságában a congressus helyiségéből eltávozott, másnap pedig Székesfehérvárra utazott.

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

Ime tehát a megnevezett öt egyén külön-külön nyilatkozatainak lényege. Nincs okom e nyilatkozatok alapos okában kételkedni, és eltekintve *Bena János*¹ lelkésztől, kit már fogyatékos egyénisége miatt *sem lehet politikailag számba venni*,¹ a többiekre nézve általában csak az a megjegyzésem van: hogy korábbi politikai viselkedésük nem volt ugyan mindenben helyes, de az úgynevezett román nemzeti pártban legújabbán történt jelentékeny szakadás óta azok a politikai ügyekbeni beavatkozástól mindannyian visszatartják magukat és – *mint tapasztalom* – *általában helyesebb gondolkodásra tértek át*.¹

Miután Nagyméltóságodnak a kérdéses nemzetiségi congressusra vonatkozó nézeteit az illetőkkel intő figyelmeztetésül már eleve közöltem, és már csak ennél fogva is *remélem, hogy azok a jövőben szigorúbb fegyelmi rendszabályok alkalmazására okot szolgáltatni nem fognak*:¹ azon tiszteletteljes kéréssel járulok Nagyméltóságodhoz, hogy a fennebb elősorolt nyilatkozatokat megnyugtató tudomásul venni annál is inkább méltóztassék, mert a szóban levő nemzetiségi congressus – mint előrelátható volt – teljes kudarczczal végződött és különösen a román nemzetiségű honpolgárok kedélyére és hangulatára semmi izgató hatással nem volt.

Fogadja Nagyméltóságod őszinte mély tiszteletem nyilvánítását.

Nagyszebenben, 1896, márcziushó 16-án.

Gör. kel. román érsek és metropolita:
Román Miron s. k.

D

1896 márc. 20

Metianu János aradi gör. kel. püspök jelentése Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternek az 1895. évi nemzetiségi kongresszuson részt vett egyházmegyei személyekről

VKM eln. 1896: 337 (1.154)

170. eln. sz.

Bizalmas, saját kezéhez

Nagyméltóságú Minister Úr!

Nagyméltóságodnak múlt évi december hó 14-ről 2845. eln. sz. a. kelt nagybecsű megkeresésére van szerencsém mély tisztelettel válaszolni, miszerint Grozda Péternek kivételével, a ki a papságról több évvel ezelőtt már lemondott, én a magas intézvényében mint egyházmegyéhez tartozó s a múlt évi augusztus hó 10-én Budapesten megtartott úgynevezett nemzetiségi congressuson *jelen volt hét lelkész*¹ és alkalmazott *mindegyikét kérdőre vonva*,¹ Mangrát kivéve, a többi hat mindegyike a következő *két körülményt hozta fel mentségére t. i. hogy a kérdéses congressus megtartását maga az állam kormány engedte meg*,¹ – a kinek képviselőjében egy kormánybiztos is volt jelen, és hogy ők valamennyien úgy is *csak mint nézők szerepeltek*.¹

Azt tartja azonban mind a hat, hogy sem a congressuson tartott beszédeknek, sem az ott hozott határozatoknak az állam egységére nézve nincsen semmiféle rossz szándékuk; részemről adott atyai tanács folytán azonban, *hogy ilyen politikai színezetű dolgoktól jövőre tartsák vissza magukat, reményelem hogy ezt meg is teszik*.¹

*Mangra*¹ lelkész és volt teológiai tanárt illetőleg, habár annak előtte még szófogadóbb volt, mióta pedig Gróf Csáky volt minister úr Ő Nagyméltóságának kívánságára tanári állásától felmentetett, s mióta az illetményének megfelelő összeg az államsegélyből visszatartatott, és mióta a szentszékhez történt beosztása folytán, fizetése csak az egyházmegye jövedelmeihez képest lett biztosítva, azóta ő az ügy mártyrjának tartván magát, *bennem nincs semmi bizalma, s így a politikától ő inkább az állam törvényei útján volna megakadályozható*,¹ én azonban ezt sem tartom tanácsosnak, mert akkor már valódi mártyrnak vallhatná magát, mi által a már *súlyedő tekintélye még inkább emelkednék*.¹

¹ Kék ceruzával aláhúзва.

Szerény nézetem általában az, hogy minél csekélyebb jelentőséget tulajdonítsunk ez embernek, a ki most már úgy is *meglehetősen lejárt*,¹ s a ki idővel egészen jelentéktelen leszen. Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Aradon 1896. évi Márczius hó 20-án.

Metianu János
aradi gkl. püspök.

E

1896 ápr. 2

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök átírata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásiügyi miniszterhez az 1895. évi budapesti nemzetiségi kongresszuson részt vett román egyházi személyek elleni eljárás ügyében

VKM eln. 1896:337 (1.154)

Magyar királyi miniszter elnök.

378. szám.

M. E. res.

Nagyméltóságú Minister Úr!

A görög keleti román érsek metropolita és a karánsebesi és aradi gör. kel. román püspököknek az ú.n. nemzetiségi congressuson részt vett lelkészekre vonatkozó jelentéseit, van szerencsém hivatkozással f. é. márczius hó 28-án 889 eln. szám alatt kelt nagybecsű átíratára Nagyméltóságodnak betekintés után köszönettel azzal visszaküldeni, hogy véleményem szerint e jelentések ez alkalommal tudomásul vétele mellett a nevezett főpapokkal *szemben kifejezés volna adandó azon várakozásnak, hogy a jövőben esetleg ismétlődő hasonló alkalomnál papjaikat a részvételtől minden körülmények között és minden rendelkezésre álló eszköz felhasználásával, már eleve vissza fogják tartani.*¹

Egyszersmind tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy a többi főpapnak ez ügyre vonatkozó jelentéseit beérkeztek után, betekintés végett velem szintén közölni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1896 évi április hó 2-án.

Br. Bánffy

F

1896 ápr. 8

Mihali Viktor gyulafehérvári és fogarasi gör. kat. érsek-metropolita jelentése Wlassics Gyula vallás- és közoktatásiügyi miniszternek az 1895. évi nemzetiségi kongresszuson részt vett egyházmegyei személyek ellen indított eljárás tárgyában

VKM eln. 1896: 337 (1.154)

34. eln. Sz. – 1896.

Nagyméltóságú Vallás és közoktatási M. Kir. Minister Úr!

A gyulafehérvári és fogarasi érseki egyházmegyében alkalmazott *ama 7 áldozár irányában*¹ foganatosított intézkedések eredményét illetőleg, kik 1895. évi Augustushó 10-én Budapesten tartott ú. n. nemzetiségi Congressuson részt vettek: hivatkozom 1895. évi Decemberhó 14-én

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

¹ Barna ceruzával aláhúzva.

¹ Zöld ceruzával aláhúzva.

5277. sz. a. kifejezett abbeli szándékomra, miszerint a megnevezett honpolgárokat, a mint nálam jelentkeznek, szóbelileg megfogom inteni, s őket Excellentiád magas kifogására figyelmeztetni.

Egész közpályámon óvakodtam oly intézkedésektől, melyeknek elháríthatatlan következménye akár az állam, – akár az egyházi hatalom tekintélyének csorbítása.

Ez okból nem tartám czélra vezetőnek Excellentiádnak 1895 évi Decemberhó 3-án 2845² eln. sz. alatt kelt magas óhajtását egyszerűen kiadni másolatban az érdekelt hét áldozárnak, mert megvoltam győződve arról, hogy ha Excellentiád intézkedését köztudomásra hozandónak tartotta volna, módjában állott volna bármely más úton, nem az egyházi felsőség útján, hatni az illetők politikai meggyőződésére és maguk tartására.

Hogy ebbeli nézetem cor[r]ect volt mutatja az egyebütt bekövetkezett eredmény, hogy tudni illik, Excellentiád azon óhajtása közöltetvén az illetőkkel, az legott közzétetett a sajtó útján, mely eljárás hogy mily káros és elítélő magára a kormányra nézve, azt belátja mindenki, a ki csak képes elolvasni Excellentiád iratát.

Egyébiránt ama *ministeri leirat tartalmát*³ szóbelileg már közöltem Dr Bunea Ágoston érseki titkárnak, és közlendem a többi hat áldozárnak⁴ is külön külön a mint nálam jelentkeznek; mert ez okból őket ide beidézni egyértelmű lenne a bírságolással, a mit magam csak egyházi fegyelmi ügyben róvhatok bárkire is.⁵

Többire megvagyok győződve, miszerint maga a magas kormány is bízik annyira a honpolgárok, tehát a kifogásolt hét áldozár józan eszébe, és nem tételezi fel róluk, hogy más mint alkotmányos úton képesek volnának politikai netalán más irányú nézeteiknek érvényt szerezni.

Ezeket bátorkodom 1896-ik évi Martius hó 28-án 889. elnöki sz. a. kelt magas felszólítás folytán, egész bizalommal jelenteni.

Ki is Excellentiád nagybecsű hajlandóságába ajánlottan, kiváló mély tisztelettel maradtam

A gyulafehérvári és fogarasi érseki Szentszéknak Balázsfalván 1896. évi Aprilhó 8-án tartott üléséből.

Nagyméltóságodnak

alázatos szolgája:

Mihályi Victor
Gyulafehérvári és Fogarasi
érsek és Metropolitá.

² Kék ceruzával aláhúzva.

³ Zöld ceruzával aláhúzva.

⁴ Ua.

⁵ Ua. és a lapszálon kétszer megkérdőjelezve.